

**SÜYÛTÎ'NİN *EL-MÜHEZZEB* ESERİ BAĞLAMINDA
KUR'ÂN-I KERÎM'DE MU'ARREB KELİMELER**

Sadullah Arpa

Yüksek Lisans Tezi

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. İbrahim USTA

Temmuz 2014

**T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

**Süyûti'nin *el-Mühezzeb* Eseri Bağlamında
Kur'ân-ı Kerîm'de Mu'Arreb Kelimeler**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SADULLAH ARPA

122202105

**Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 12 Temmuz 2014
Tezin Savunulduğu Tarih: 21 Temmuz 2014**

**Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. İbrahim USTA(B.Ü.)
Diğer Jüri Üyeleri: Doç. Dr. Mustafa KIRKIZ (B.Ü.)
Yrd. Doç. Dr. İsmail NARİN (B.Ü.)**

TEMMUZ 2014

Yrd. Doç. Dr. İbrahim USTA danışmanlığında, Sadullah ARPA'nın hazırladığı “Süyûti'nin El-Mühezzeb Eseri Bağlamında Kur'ân-ı Kerîm'de Mu'arreb Kelimeler” konulu bu çalışma 21 / 07 /2014 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. İbrahim USTA(B.Ü.)

Üye: Doç. Dr. Mustafa KIRKIZ (B.Ü.)

Üye: Yrd. Doç. Dr. İsmail NARİN (B.Ü.)

Bu tezin Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı'nda yapıldığını ve Enstitümüz kurallarına göre düzenlendiğini onaylıyorum

Doç Dr. Sait PATIR

Enstitü Müdürü

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ DEĞERLENDİRME VE SINAV JÜRİSİ
TEZ SAVUNMA SINAVI TUTANAĞI

.....ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI

Bingöl, .../.../.....

İLGİ: B.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'nün .../.../... tarih vesayılı yazısı

Öğrencinin Adı Soyadı

..Seddullah.....ARPA.....

Tez Başlığı

..Süjuti'nin el-Mukarreb Eseri Bağlamında
Kur'an-ı Kerim'de Mukarreb Kelimeler

Jüri ortak toplantı tarihi

..21.07.2014.....

Tez savunma sınavı tarihi, saati ve yeri

..21.07.2014.....Saat: 10:00

Değerlendirme ve Sonuç:

Jüri, sınavda öğrenciye ilgili yönetmelik hükümleri uyarınca önce dakika süre vermiş, tezini özetleyerek anlatmasını istemiş; anlatım bittikten sonra jüri üyeleri sırayla kendisine tez konusu ile ilgili sorular sormuşlardır. Sınav toplam dakika sürmüştür.

Öğrencinin başarılı bulunan yazılı tezinden sonra, tezin anlatımı ve sorulara verdiği yanıtlar jürimiz tarafından değerlendirilmiş ve sonuçta kendisinin Yüksek Lisans Tez Savunma Sınavında başarılı/başarısız olduğuna ünvanı almaya hak kazandığına/kazanmadığına oybirliği/oyçokluğu ile karar verilmiştir.

Doç.Dr. Mustafa KIRKIZ
İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Başkanı

Jüri Başkanı

Yrd.Doç.Dr. İsmail NARİN
Üye

Yrd. Doç. Dr. İbrahim USTA
Üye

Not: Bu tutanak Anabilim Dalı yazısı ekinde gönderilecektir.

ÖNSÖZ

İnsan, çevresiyle sürekli iletişim halinde olan sosyal bir varlıktır. İnsanlardan oluşan toplumlar da diğer milletlerle kurdukları ilişkiler neticesinde, kültür ve inançta olduğu gibi dil etkileşimine de geçerler. Farklı dilleri konuşan bu toplumlar, bilgi paylaşımı sonucunda diller arası kelime alışverişinde bulunurlar. Bu dil etkileşimi sosyal bir varlık olmanın kaçınılmaz bir sonucudur.

Diğer dillerde olduğu gibi Arap dili de sosyal, kültürel, siyasi, ticari vb. etkenler vesilesiyle diğer dillerden birtakım kelime alış-verişinde bulunmuştur. Arapların diğer dillerden alıp, birtakım kurallara tabi tutarak Arapçalaştırdıkları kelimeler *mu'ârreb*, bu ameliye de genel olarak *ta'rîb* başlığı altında ele alınmıştır. Yine *müvelled* ve *dahîl* gibi kavramlar da konuyla bağlantılı olarak ele alınmaktadır.

Ta'rîb'le ilgili eserler üzerinde çalışmalar yapılmış olmasına rağmen, Süyûtî'nin *el-Mühezzeb* eseri üzerinde ülkemizde yapılmış bir çalışmaya rastlamadık. Bu anlayıştan hareketle eserin ilmî değerini de dikkate alarak söz konusu eseri akademik bir düzeyde inceleyip akademisyenlerin istifadesine sunmayı çalışmamız için amaç edindik.

Çalışmamız; giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Girişte çalışma alanımızın dilin bir konusu olması hasebiyle öncelikle dilin tarifi, dillerin doğuşu ve gelişimi, Arap dili, Arap dilinin gelişim yolları, diğer diller arasındaki yeri ve Arap dilini geliştiren amiller konusu araştırıldı..

Birinci bölümde ise, Süyûtî'nin hayatı, ilim anlayışı, Kur'ân-ı Kerîm ve Arap diliyle ilgili çalışmaları kısaca verildikten sonra inceleme alanımız olan *el-Mühezzeb* adlı eserinin tanıtımı yapılarak ilim dünyasındaki önemi ve yerine işaret edildi. Ardından konunun kavramsal çerçevesini belirleme amacıyla ta'rîb'in tarifi, tarihsel süreci, oluşumu, çeşitleri, ta'rîb'le bağlantılı kavramlar incelenerek ve ta'rîb'le ilgili yapılan çalışmalar ele alınarak tanıtıldı. Devamında inceleme alanımız olan eserin de ana temasını oluşturan Kur'ân-ı Kerîm'de ta'rîb konusu ele alınarak ilgili tartışmalara değinildi. Bu bağlamda tarafların görüşleri delilleriyle ortaya konularak sonunda Süyûtî'nin konuyla ilgili görüşü tespit edilmeye çalışıldı. Bu bölümün sonunda ilgili tartışmalarla ilgili kendi kanaatimizi de belirtmeye çalıştık.

İkinci bölümde, Süyûfî'nin *el-Mühezzeb* adlı eserinde imkanları dahilinde tespit ettiği Kur'ân-ı Kerîm'de geçen mu'âreb kelimeler alfabetik sırayla ele alınarak incelemeye tabi tutulmuştur. Burada ilgili kelimeler ele alınırken öncelikle kelimenin anlamı, hangi dilden nakledildiği gibi bilgiler verildi. Ardından kelimenin Kur'ân-ı Kerîm'deki yerlerine işaret edildi.

Sonuçta ise, ta'rîb'in dildeki gerçeği ve önemi tekrar hatırlatılarak, bunun dil için bir kusur ve zaaf olmaktan öte bir zenginlik olduğuna işaret edilerek konuyla ilgili genel bir değerlendirmede bulunuldu.

Son olarak çalışmamın her aşamasında hiçbir zaman desteğini benden esirgemeyen danışman hocam Yard. Doç. Dr. İbrahim USTA'ya, eğitimime önemli katkıları olan Doç. Dr. Nusrettin BOLELLİ ve Doç. Dr. Mustafa KIRKIZ'a ve tezin yazım ve redaktesinde yardımcı olan kardeşim Emre ARPA'ya burada teşekkür etmek istiyorum.

Sadullah ARPA

Bingöl 2014

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	II
İÇİNDEKİLER.....	VI
ÖZET.....	VIII
ABSTRACT	IX
KISALTMALAR.....	X

GİRİŞ

DİL

1.1 Dil Olgusuna Genel Bir Bakış.....	1
1.1.1 Dilin Tanımı	1
1.1.2. Dillerin Doğuşu ve Gelişimi	3
1.2. Arap Dili ve Arap Dilinin Gelişim Yolları.....	5
1.2.1. Arap Dili	5
1.2.2. Arap Dilinin Gelişim Aşamaları	6
1.2.3. Diğer Dillerin Arap Diline Etkileri	8
1.2.4. Arap Dilinin Diğer Diller Arasındaki Yeri	9
1.2.5. Arap Dilini Geliştiren Amiller	12

BİRİNCİ BÖLÜM

SÜYÛTÎ VE KUR'ÂN-I KERÎM'DE TA'RÎB

2.1. Süyûtî'nin Hayatı ve Eserleri	17
2.1.1. Kur'ân-ı Kerîm'le İlgili Çalışmaları	22
2.1.2. Arap Dili İle İlgili Çalışmaları	25
2.1.3. Süyûtî ve el-Mühezzeb Adlı Eseri	27
2.2. Ta'rîb	31
2.2.1. Ta'rîb ve Ta'rîbi Oluşturan Etkenler	31
2.2.2. Ta'rîble Bağlantılı Kavramlar	34
2.2.3. Ta'rîble İlgili Yapılan Çalışmalar	37
2.3. Kur'ân-ı Kerîm'de Ta'rîb.....	42

2.3.1. Kur'ân-ı Kerîm'de Ta'rib Olmadığını Savunan Görüş ve Delilleri.....	43
2.3.2. Kur'ân-ı Kerîm'de Ta'rib Olduğunu Savunan Görüş ve Delilleri	48
2.3.3. Uzlaştırıcı (Birleştirici) Görüş ve Delilleri	50
2.3.4. Süyûtî'ye Göre Kur'ân-ı Kerîm'de Ta'rib	51
2.3.5. Değerlendirme.....	53

İKİNCİ BÖLÜM

EL-MÜHEZZEB'TE SÜYÛTÎ'NİN TESBİT ETTİĞİ MU'ARREB KELİMELER

3.1. Alfabetik Sıralamasıyla Kelimeler	62
3.2. Kelimelerin Manzum Biçimi.....	113
SONUÇ.....	114
KAYNAKÇA	117

ÖZET

İslam âlimleri ilk dönemden başlayarak, Kur'ân-ı Kerîm'in daha iyi anlaşılması için ciddi gayretler göstermişlerdir. Kur'ân-ı Kerîm'de geçen sözcük ve deyimlerin anlamlarını tayin için büyük bir hassasiyetle konuları ele almışlardır.

Yazılı bir metinde, cümlelerin daha iyi anlaşılabilmesi için, kelimelerin ve deyimlerin anlamlarının doğru tespit edilmesi gerekir. Kelimeler iyice tahlil edilmezse cümleler eksik ve yanlış anlaşılmalara sebep olabilir.

İslam âlimlerinin dilsel çalışmaları arasında daha ilk dönemlerden itibaren dikkat çekilen konulardan birisi de Kur'ân-ı Kerîm'deki Arapçalaşmış (mu'arreb) yabancı kelimeler meselesi olmuştur. Konuyla ilgili klasik dönemden itibaren günümüze değin birçok eser kaleme alınmıştır. Bu çalışmaların bir kısmında teorik düzeyde söz konusu kelimelerin dildeki varlığı meselesi, dilin orijinal halini bozup-bozmadıkları ve dile uyarlanabilme imkânı ve şekilleri gibi konular tartışılmış, diğer çalışmalarda da daha çok bir sözlük niteliğinde söz konusu kelimeler derlenip toplanarak takdim edilmiştir.

İnceleme alanımız olan Süyûtî'nin *el-Mühezzeb* adlı eseri konuyu hem teorik hem de pratik düzeyde ele alan, ilk müstakil çalışmadır. Süyûtî, konuyu dilsel alandan daha da öteye taşıyarak konunun Kur'ân-ı Kerîm'deki varlığı meselesini de bu eserinde incelemeye tabi tutmuştur. Bu çalışmanın detaylı bir şekilde ele alınıp-incelenmesi akademik camiaya ciddi katkılar sağlayacağı şüphesizdir.

Anahtar Kelimeler: Dil, Arap dili, Dil Gelişimi, Mu'arreb, Süyûtî

ABSTRACT

Islamic Scholars have begun to effort actively for the better understanding of Quran from the first century of history of Islam. They have worked on topics sincerely to name the meaning of the words and idioms which are in the Quran but are not in Arabic language.

The meaning of the words must be addressed clearly for a better understanding in a text. On the contrary, if the analysing of words to be used is not adequate that might cause incomplete sentences and misreads.

The one of the most regarded topic of linguistic studies of Islamic Scholars is the ‘‘Muarreb words in the Quran’’ which stands for the Arabisation of foreign words. Lots of studies has been done by Islamic scholars on that topic from the classic term on. On some studies of that topic, it has been debated, whether mu‘arreb words are arabic or not, if they are well adapted to originality of the Arabic language, their qualification of adaptation to Arabic and symbolizations of words. Other studies published are more like a dictionary than a debate in which mu‘arreb words are collected and complied in the list format.

Our research is an analysing of Süyûtf’s book named ‘*el-Mühezzeb*’, in which the topic examined both in practice and theory, is the first detached book on this field. Süyûtf’ on his exceptional book *el-Mühezzeb*, taking consider of perspective of Quran besides linguistic debates on the topic. There is no doubt that a deliberate examination of our research will have a wide impact among the scholars of this field.

Keywords: Language, Arabic Language, Language Development, Arabized Words

KISALTMALAR

Ar.	Arapça
bkz.	Bakınız
çev.	Çeviren
bs.	Baskı
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	Editör
Gr.	Grekçe
İA	İslami Araştırmalar
İFAV	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
İng.	İngilizce
krş.	Karşılaştırınız
md.	madde
ö.	ölümü
s.	sayfa
ss.	sayfa sayısı
Sür.	Süryanice
v.d.	ve diğerleri
y.	yaklaşık
y.ö.	yaklaşık ölümü
yy.	yüzyıl
yay. haz.	yayına hazırlayan
t.s.	tarihsiz
y.s.	yersiz

GİRİŞ

DİL

1.1 Dil Olgusuna Genel Bir Bakış

1.1.1 Dilin Tanımı

Dil; İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için sözcüklerle veya işaretlerle yaptıkları karşılıklı anlaşma aracıdır. Bir bakıma birbirleriyle anlaşmak, konuşmak ve tanışmak amacıyla kullandıkları işaretler ve sesler sistemidir. Dilin doğuşu, gelişmesi, sınıflandırılması ve grameri konusunda farklı düşünceler ortaya atılmış ve onu ele alanın mesleğine, zevkine, görüşüne ve yaşadığı döneme göre izah edilmiştir.

Ebü'l-Feth Osman b. Cinnî (ö.392/1002) *el-lüğa* kavramını şöyle tarif eder: “Dil (el-lüğa), her toplumun dilek ve arzularını, maksat ve gayelerini, düşüncelerini ifade ettikleri seslerden örülü bir konuşma düzenidir. İbn Cinnî’in yaptığı bu tanıma göre dil sese dayalı bir sistemdir. Sözlü olmayan diğer iletişim vasıtaları tanımın dışında bırakılmıştır. Toplumun bireyleri, düşüncelerini, duygularını, istek ve arzularını kaynağı ses olan, sözcüklerden oluşan ibarelerle muhataplarına aktarırlar. Dolayısıyla dil, insanların birbirleriyle iletişimde bulunma ihtiyacından doğmuştur. Bu sebeple de toplumsal bir olgudur. Yani ancak bir toplum içinde doğup gelişebilir.¹

İbnu'l-Hâcib el-Mısırî el-Mâlikî (ö.646/1249), *el-Muhtasar*'da dili şu şekilde tanımlar: “Dil, bir mânâ (anlam) için tayin edilmiş her lafızdır.²

Cemâlüddîn el-İsnevî (ö. 772/1370)'nin tanımı: “Dil, çeşitli anlamlar için belirlenmiş (ortaya konulmuş) lafızlardan ibarettir.³

Dilbilimi'nin gelişmeye başladığı 19. yüzyıldan bu yana yapılan inceleme ve araştırmaların ışığında izah edilecek olursa; "dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendine mahsus kanunları olan ve bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı

¹ Ebü'l-Feth Osman b. Cinnî, *el-Hasâis*, (thk. Muhammed Alî en-Neccâr), Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut, 1371/1952, I, 33; Süyûtî, *el-Muzhir fi 'ulûmi'l-luğati ve envâ'ihâ*, el-Mektebetu'l Asriyye, Beyrut, 1987, I, 7.

² Ebü 'Amr Cemâlüddîn İbnu'l-Hâcib, *Muhtasarü münteha's-su'l ve'l-emel fi 'ilmiyi'l-usûl ve'l-cedel*, (thk. Nezîr Hamâdû), Dâru İbn-i Hazm, Beyrut, 1427/2006, I, 220.

³ Süyûtî, *el-Muzhir*, I, 8.

bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış gizli antlaşmalar sistemi ve seslerden örülmüş sosyal bir kurumdur."⁴

Edward Sapir'e göre, "Dil, yalnızca insana özgü olan; düşüncelerin, duyguların ve isteklerin, irade göstererek üretilmiş semboller kullanarak iletilmesini sağlayan ve içgüdüsel olmayan bir yöntemdir."⁵

"Dil, aslında kültürel ya da sosyal bir üründür ve öyle anlaşılmalıdır."⁶

Noam Chomsky ise dili şu ifadelerle tanımlar; "Bir dil, her biri sonlu uzunlukta ve sonlu bir üyeler kümesinde oluşturulan (sonlu ya da sonsuz) cümleler kümesidir."⁷ "Dil yetisi insanlara özgü bir yetidir. Tüm insanlarda var olan ve başkalarında var olmayan, benzersiz, basit girdilerle zengin ve karmaşık dilleri ortaya çıkartabilen bir yeti. Bu şekilde gelişen dil, bizim ortak biyolojik doğamız doğrultusunda belirlenmiştir, düşünce ve kavrayışa derin bir biçimde nüfuz eder ve doğamızın temel bir bölümünü oluşturur."⁸

Batılı dilbilimcilerin bu tariflerinden sonra bizdeki dilbilimcilerin tanımlarına yer vermekte fayda vardır.

Tahsin Banguoğlu'na göre, "Dil insanların meramlarını anlatmak için kullandıkları bir sesli işaretler sistemidir. Elle, başla, gözle, kaşla işaretler yaparak da bazı duygularımızı, düşünce ve dileklerimizi anlatırız. Fakat en mükemmel anlatma vasıtamız dildir. Konuşma insanoğluna verilen ve insanı hayvandan ayıran bir yüksek işleştir. İnsan konuşma yeteneği ile doğar. Fakat dil doğuştan bilinmez. Çocuk içinde yaşadığı topluluğun dilini, anadilini uzun bir çiraklık devresi süresince öğrenir. Aslında her dil bir insanlar topluluğu arasında binyıllar boyunca gelişerek meydana gelmiş bir sosyal kurumdur."⁹

Doğan Aksan'a göre ise dil: "Düşünce, duygu ve isteklerin bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını

⁴ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım, İstanbul, 2008, s. 3.

⁵ Edward Sapir, *Language*, Harcourt Brace, New York, 1921, s.8.

⁶ Edward Sapir, *The of Status Linguistics as a Science*, Language, Volume 5, No. 4, Aralık, 1929, s.214.

⁷ Noam Chomsky, *Syntactic Structures*, The Hague, Mouton, 1957, s.13.

⁸ Noam Chomsky, *Bilgi Sorunları ve Dil; Managua Dersleri*, (Çev. Veysi Kılıç), BGST Yayınları, 2009, s. 53.

⁹ Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1986, s.9.

sağlayan çok yönlü, çok gelişmiş bir dizgedir”¹⁰

Ayrıca Doğan Aksan *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim* adlı kitabının “Giriş” bölümünde dil ile ilgili olarak şunları söyler:

“Dil bir anda düşünemeyeceğimiz kadar çok yönlü, değişik açılardan bakınca başka başka nitelikleri beliren, kimi sınırlarını bugün de çözemediğimiz büyüklü bir varlıktır. O, gerek insan gerek toplum gerekse insan ve toplumdan ayrı düşünülemez olan bilim, sanat, teknik gibi bütün alanlarla ilgili bulunan, aynı zamanda onları oluşturan bir kurumdur.”¹¹

1.1.2. Dillerin Doğuşu ve Gelişimi

Dillerin tarihi insanların tarihi kadar eskidir. İlk insanın kim olduğu sorusu zihinleri nasıl meşgul ediyorsa, konuşulan ilk dilin hangisi olduğu, ilk insanın konuşmaya nasıl başladığı, dünyada en eski dilin hangisi olduğu konusu da daima merak konusu olmuştur. Buna benzer merak ve sorular sonucunda dillerin ortaya çıkış şekli konusunda dil bilimciler tarafından birtakım teoriler ortaya atılmıştır.¹² Fakat dil araştırmaları için gerekli olan metinlerden en eskisi Sümerce'nin yazılı metinleri olup günümüzden ancak 5500 yıl kadar öncesine ait olması¹³, ilk insanların ise bundan milyonlarca yıl önce yaşamış olmaları, dillerin doğuşu hakkında kesin bir yargıya varmayı mümkün kılmıyor.

İslam tarihinde de çok erken sayılabilecek bir dönemde bu sorulara dilbilimci İslam ulemasınınca birtakım cevaplar aranmış ve dillerin kaynağı konusunda görüş birliği olmamakla beraber, serdedilen görüşler dört ana kategoride toplanmıştır:

*1. Vahy ve İlham Teorisini savunanlar: Allah, Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti. Sonra onları meleklere göstererek, “Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin” dedi.*¹⁴ *Gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin*

¹⁰ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Türk Dil Kurumu, 5. Baskı, Ankara, 2009, s. 55.

¹¹ Aksan, *a.g.e.*, s.11.

¹² Geniş bilgi için bkz. Aksan, *a.g.e.*, s.94-99; Ramazan Demir, *Arap Dilbilimcilerine Göre Dillerin Kaynağı Meselesi*, (Basılmamış Doktora Tezi, MÜ SBE Arap Dili ve Belâgatı Bilim Dalı), İstanbul, 2008, s.29-53.

¹³ Jean Perrot, *Dil Bilim*, (çev. Işık Ergüden), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006, s.31.

¹⁴ Bakara, 2/31.

değişik olması, O'nun varlığının belgelerindedir.¹⁵ Bunlar sizin ve babalarınızın taktığı adlardan başka bir şey değildir. Allah onları destekleyen bir delil indirmemiştir. Onlar sadece zanna ve canlarının istediğine uymaktadırlar. Oysa onlara, Rablerinden and olsun ki, doğruluk rehberi gelmiştir.¹⁶ ayetlerini delil gösterirler.¹⁷

Bazı müslüman usul âlimlerinin de konu üzerinde uzun uzadıya durdukları görülmektedir. Bunlar, varlıkların isimlerinin kim tarafından konulduğu konusu üzerinde ittifak edememişlerdir. Başta Ebu'l-Hasan el-Eş'arî (ö. 330/941), Ebû Ali el-Cübbâî (ö. 303/916), Ebu'l-Kasım Abdullah el-Ka'bî (ö. 317/929), Muhammad b. el-Hasan İbn Fûrek (ö. 406/1015) olmak üzere bazı âlimler, varlıkların isimlerinin Allah tarafından konulduğunu, dolayısıyla bütün dillerin Allah tarafından vaz'edildiğini söylemektedirler. Buna göre diller tevkîfidir; yani Allah tarafından vaz'edilmişlerdir. Allah bunu, ya vahiy yolu ile ya insanda halk ettiği bir zorunlu bilgi ile yahut varlıklarda manalara delalet eden bir takım sesler yaratıp insanlara duyurması ile yapmıştır. Sonra da insanlar öğrendikleri bu dili, kendilerinden sonra gelen nesillere öğretmişlerdir.¹⁸ Bazı âlimler, dilin bir bütün halinde öğretilmiş olduğunun zannedilebileceğini belirttikten sonra, bunun böyle olmadığını söylemekte ve şu bilgileri vermektedirler: Allah Âdem'e kendi döneminde ihtiyaç duyduğu kadarını öğretti. Sonra ardından gelen peygamberlere de ihtiyaç duydukları kadarını öğretti, nihayet Hz. Peygamber'e bunların tümü yanında ayrıca diğerlerine öğretmediklerini de öğretti. Böylece dil karar kılmış oldu.¹⁹

2. *Uzlaşma ve Uyuşma Teorisi'ni savunanlar: Kendilerine apaçık anlatabilsin diye, her peygamberi kendi milletinin diliyle gönderdik.*²⁰ ayetini delil kabul ederler. İki kişinin bir araya gelerek isimler üzerinde anlaştıklarını, dillerin peygamberlerden önce mevcut olduğunu iddia ederler. Bazıları da, dili icad edenin insanlar olduğunu iddia etmektedirler. Başta Ebû Hâşim el-Cübbâî (ö. 321/933) olmak üzere Mutezile mezhebine

¹⁵ Rum, 30/22

¹⁶ Necm, 53/23.

¹⁷ Hüseyin Küçükcalay, *Kur'ân Dili Arapça*, Manevî Değerleri Koruma ve İlim Yayma Cemiyeti, Konya, 1969, s. 10-11.

¹⁸ Fahreddin Râzî, *Tefsirü'l-Kebîr*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Tahran, t.s. II,125.

¹⁹ Şihâbuddîn Mahmûd Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-seb'î'l-mesânî*. Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1985, I/223-224; Zeki Yıldırım, *Kur'ân Işığında Dillerin Kaynağı Problemi*. Atatürk Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi, sayı: 22. Erzurum, 2004.

²⁰ İbrâhîm, 14/4.

mensup âlimlerin kabul ettiği bu görüşe göre, her varlığa, onun manasına uygun isimler verenler insanlardır; Allah değildir.²¹

3. *Ses Taklidi Teorisi'ni savunanlar*: İnsanların önce kendi seslerini (ağlamak, gülmek, kahkaha atmak, öksürmek gibi), sonra tabiatta ses çıkaran varlıkların seslerini (gürlemek, kükremek, kişnemek, havlamak gibi) taklit ederek haykırması sonucunda dil teşekkül etmeye başlamıştır. Burada, yine Mutezile mezhebine mensup bir âlim olan Abbâd b. Süleyman es-Saymerî (ö. 250/864)'ye atfedilen bir görüşe de işaret etmeliyiz. Buna göre, eşyanın isimleri kendiliğinden olmuştur. Ancak, bu görüş pek itibar görmemiştir.²²

4. *Meleke ve Kuvvet Teorisi'ni savunanlar*: İlk insanlardan itibaren insanlar birbirleriyle anlaşmada zorluk çekmemişlerdir. Çünkü her insana Yüce Allah tarafından konuşabilmesini sağlayan bir meleke ve kuvvet verilmiştir. Her insanın fitratında aynı yetenek mevcuttur. Hayvanlarda bu yetenek olmadığı için onların konuşması gelişmemiştir.²³ Manalar ve onlardaki ıstıhlara isim koymak için, insanların muhtaç olduğu kadarını vaz'edip öğreten Allah'tır. Kul bunu, Allah'ın onda yarattığı zarurî bir ilim ile bilir. Bunun dışındakilerin ise, insanın kendisi tarafından konulmuş olması muhtemeldir. İnsanlar, bir varlığın manasını ifade için bir ıstılah üzerinde ittifak eder ve bunu da birbirlerine söylerler. Dili kullanabilme yeteneğinin insanın görme, işitme yetenekleri gibi doğuştan getirilen ve normal şartlar altında herkes tarafından kullanılabilen bir kabiliyettir.

1.2. Arap Dili ve Arap Dilinin Gelişim Yolları

1.2.1. Arap Dili

İnsanların en önemli anlaşma aracı dildir. Her kavmin kendine göre konuşma, anlaşma sistemi olan bir dili vardır. Dillerin sayısını kesin olarak tespit etmek güçtür. Tarihin belli bir döneminde kullanılmış fakat farklı nedenlerden dolayı yok olmuş ölü diller de vardır. Bugün ölü olan dillerle birlikte yeryüzünde yaklaşık olarak 3000-3500 civarında dilin varlığından bahsedilmektedir. Yaşayan diller açısından bu rakam 2500-

²¹ Küçükcalay, *a.g.e.*, s. 26-27.

²² Küçükcalay, *a.g.e.*, s. 27-30.

²³ Küçükcalay, *a.g.e.*, s. 26-27.

3000 olarak zikrediliyor.²⁴ Ancak nüfus itibariyle 50 milyondan fazla kişi tarafından konuşulan dilleri sayısı ottuz dile kadar azaldığı görülür.

Arap dilinin en eski tarihi hakkında bilgiler çok azdır. Bu dilin ne yazık ki doğma ve büyüme çağı olarak isimlendirebileceğimiz "çocukluk çağı" bilinmemektedir²⁵. Arap edebiyatının zirvesi sayılan cahiliyye şiirlerinden Kâbe duvarına asılan *yedi askı* olarak bilinen "el- Muallakat'us-seb'a" metinleri bize bu dilin gelişmişlik düzeyinin ne kadar yüksek olduğunu göstermektedir.

1.2.2. Arap Dilinin Gelişim Aşamaları

Arap dili tarihi süreci boyunca önemli merhale geçirmiştir. Bunları sırasıyla beş önemli merhale olarak özetleyecek olursak:

1. *Arap Dilinin Çıkış Merhalesi ve Eski Arapça*: Arapça'nın oluştuğu ve Sami dilleri olarak isimlendirilen diller ailesinin bir parçası olduğu süreçtir. Bu süreç tarihin derinliklerinde kalmış çok eski bir merhaledir. Bu merhale hakkında bilgilerimiz bazı eski kitabelere, bir dereceye kadar da Araplar'la münasebetleri olmuş kavimlerin metinlerinde geçen kabile, şahıs ve yer adlarına dayanmaktadır. Araplar'a ait en eski kitabeler, farklı zamanlarda milattan önce VI. yüzyılın ortalarına kadar çıkan ve Güney Arap lehçesi ile yazılan "müsned" denilen metinlerdir.²⁶ Daha sonra Arapça'nın oluşumunda çok büyük etkisi olan Aramî kültürü IV. yüzyıldan itibaren tesirini kaybetmeye başlamıştır. Araplar kendi kitabelerinde Nabat dil ve yazısı kullanırlarken daha sonra bitişik Nabat yazısından Arap yazısı doğmuş ve Nabat dilinin yerini de Arapça almıştır.²⁷

2. *Klasik Arapça*: Klasik Arapça bugün mevcut en eski edebi metinlerde, Kur'ân-ı Kerîm'de ve Hadis, din, şiir, edebiyatta gördüğümüz Arapça kastedilir²⁸. Arapça'dan bahseden eski müellifler klasik lehçeyi el-Arabiyye, eski büyük lehçeleri luga (mesela: lugat-u Kureyş), konuşma dilini avam dili (lugatu 'âmme) diye adlandırmışlardır.

²⁴ Jean Perrot, *a.g.e.*, s. 29.

²⁵ Ahmet Suphi Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi* (Başlangıçtan XVI. Asra Kadar), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1996, I, 45.

²⁶ Geniş bilgi için bkz. Johannes Pedersen, *İslam Dünyasında Kitabın Tarihi*, (çev. Mustafa Macit Karagözoğlu), Klasik Yayınları, İstanbul, 2012, s.21-28.

²⁷ Nihad M. Çetin, "Arap", *DİA*, III,282.

²⁸ Çetin, *a.g.m.*, III, 282-283.

3. *Orta Arapça*: Çeşitli dil ve lehçelerin yeni ve ortak kullanılan bir Arapça'nın oluşumunu sağlamak için birbirine indimac edip karıştığı merhaledir. Bu merhalede kullanılan Arapça, Araplar'ın şiir ve sözlerini kapsayan ve Kur'ân-ı Kerîm'den fazlasıyla etkilenen Arapça'dır. Fasih Arapça ile nazil olan Kur'ân-ı Kerîm edebi mükemmeliyetini kabul ettirmiş, yüksek belagatı karşısında Araplar'ı hayrete düşürmüştür. Dilin bütün hususiyetlerini aksettirecek genişlikte bulunan Kur'ân-ı Kerîm, fasih ve edebi Arapça'nın en mükemmel numunesi, ölçütü olmuş ve bu hüviyetini devam ettirmiş, dil ve edebiyata dair çalışmaların da hareket noktası olmuştur.²⁹

4. *Fasih Arapça*: İslamiyet'in Arapçanın gelişimi üzerindeki tesiri büyük olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm fasih Arapça'nın esaslarını tesbit için ve mükemmel bir numune olmuştur. Arapça çok geçmeden eski hudutlarından taşarak, çok uzaklara, başka dillerin konuşulduğu ülkelere yayılmıştır. Bunun neticesi olarak da önce İslamiyet'in ve Arapça konuşanların hayatına, daha sonra bütün yönleriyle İslam medeniyetine, bu medeniyet çevresinde serpilip, büyüyen, çoğalan ilimler ve sanatlara bağlı olarak Arapça günümüze kadar devam edegelen bir gelişme yaşamıştır.³⁰ Arapça'nın bu gelişimi günlük konuşma dili olarak gittikçe farklılaşan lehçeler şeklinde devam etmiştir.

Bir taraftan yeni yerleşim bölgelerine gelen Arap unsurlarının ekseriyetinin dili olan eski lehçelerin, diğer taraftan bu bölgelerde yerini aldığı veya komşu olduğu dillerin, değişik temasların ve farklı şartların tesiriyle Arapça'nın birçok lehçe ve şiveleri doğmuştur. Büyük kısmı halen yaşayan bu lehçe ve şiveler umumiyetle doğu lehçeleri grubu ve batı lehçeleri grubu olmak üzere iki kısımda toplanmaktadır. Doğu lehçeleri grubunda Arabistan lehçeleri, Irak lehçeleri, Suriye-Lübnan ve Filistin lehçeleri, Mısır lehçeleri vardır.

Batı lehçeler grubunda ise Libya ve Trablus Arapçası, Tunus lehçesi, Cezayir ve Büyük Sahra lehçeleri, Fas lehçesi, Hassanî lehçesi ve Endülüs lehçeleri vardır.

5. *Modern Arapça*: Fasih Arapça'dan sonra gelen merhaledir. Bu merhale 19. yüzyılın başından itibaren Arap dünyası ile Avrupa arasında yakın bir temas devri başlar. Umumiyetle Napolyon'un Mısır Seferi bu yeni aşamaların başlangıç tarihi kabul

²⁹ Çetin, *a.g.m.*, III, 283-284

³⁰ Furat, *a.g.e.*, s.113-114.

edilmiştir. Bütün bu temaslar ve tesirler, Arapça'da yeni ve yabancı mefhumların ifadesi zarureti doğurmuştur.³¹ İlim, teknik ve sanatın muhtelif sahalarındaki terimleri karşılamakta güçlük çekilmiştir.

Arapça'ya Avrupa dillerinden yabancı kelimelerin akışını önlemek, bilhassa terimler mevzuunda duyulan büyük sıkıntıyı gidermek için yeni teklifler ileri sürmüşler; ilim ve tekniğin çeşitli kollarıyla meşgul olanlar kendi sahalarının terimlerini tesbit etmeye çalışmışlardır.

Bu yoldaki bazı teşebbüslerden 1919'da Şam'da ‘‘el-Mecmau'l-ilmiiyyü'l Arabîyye’’ adıyla kurulan ve 1921'den itibaren çıkan mecmuası ve diğer neşriyatı ile faaliyette bulunan akademi, 1932'de Mısır'da kurulan ‘‘Kıraliyet Dil Akademisi’’ (Mecmau'l-Lugati'l Arabiyye), 1947'de Irak'ta tesis edilen ‘‘el-Mecmau'l-ilmiiyyü'l Irak’’ sayılabilir. Bu ilmi kuruluşlar, neşrettikleri mecmualarda ve diğer eserlerde bir taraftan dil ve edebiyata ait eski metinlerin yayınına, diğer taraftan ilim, teknik ve sanatın her dalında gerekli terimlerin tesbitine yalnız bir memlekette değil, çeşitli Arap ülkelerinde ortak yazı dilinin, bugünkü klasik Arapça'nın gelişmesi teminine çalışmışlardır.

Modern Arapça'nın yazı dilinde bugün üzerinde en çok durulan şey terimlerde birleşme meselesidir. Hazırlanmış müstakil eserlerden sonra üzerinde ittifak edilen kelimelerin İbn Manzûr'un *Lisanü'l-Arab* isimli eserinin son neşrinde (Beyrut 1970) ilave olarak yer alışı, beklenen istikrarın önemli bir belirtisi sayılabilir.³²

1.2.3. Diğer Dillerin Arap Diline Etkileri

İslamiyet'ten önceki dönemlerde de pek tabii olarak Arapça'ya bazı dillerin tesirleri olmuştur. Daha çok kelime alma şeklindeki bu tesir Arap dilinin sonraki yayılması, sınırlarının genişlemesi, coğrafya ve kültür temaslarının artması nisbetinde büyümüştür. Fasîh Mudar lehçesini konuşan Araplar, bir müddet sonra dillerine değişik kelimeler almışlar ve zamanla bu kelimeler Arapça'nın ayrılmaz parçaları olmuştur. Arapça'nın dil etkileşimi daha çok, aynı dil ailesinden olan, Sami dillerinden Aramice, Süryanice, İbranice ve Habeşçe ile olmuştur. Eskiden Suriye'de halkın çoğu, Arapça'ya akraba olan Arami dilini konuşmaktaydı. Bunlarla olan ticaret ve siyaset alanındaki ilişkiler

³¹ Çetin, *a.g.m.*, III, 285.

³² Geniş bilgi için bkz. Muhammed Harb, ‘‘Mecmau'l luğati'l Arabîyye’’, *DİA*, XX, 261- 265.

sonucunda Arapça bu bölgede kullanılan dilden etkilenmiştir. Diğer tarafta Araplar'ın yine Sâmililer'den olan güney komşuları, Yemenliler'le münasebetleri çok daha ileri derecedeydi. Bu ilişkiler neticesinde Arapça, güneydeki Yemenlilerin dili olan Habeşçe'den de birçok kelime almıştır. Kuzey Afrika'da ise Berberi dili hâkimdir. Arapça bölgeler arasındaki ticarî seyahatler neticesinde Berberî dili ile de kelime alış verişinde bulunmuştur. Bununla beraber fetihler sonucu farslarla olan kaynaşma Arapçanın dil yönünden Farsça'dan çok şeyler almasına sebebiyet vermiştir. Zamanla Türkçe de Arapça'nın en çok alışverişte bulunduğu dillerden biri olmuştur. Türk-Arap temasları daha Halife Hz. Ömer'in hilafetinin son yıllarından itibaren gittikçe artarak devam etmiştir. Hicri III. yüzyılda Türkler'in büyük gruplar halinde İslamiyet'i kabulü, Abbasî sarayında askerî güçlerinin ve nüfuzlarının artışı, Selçuklular'ın kuruluşundan sonra Türkler'in İran üzerinden Arapça'nın asıl vatanına doğru akışı, her iki dilde de kaçınılmaz tesirler bırakmıştır. Nitekim Fas'tan Irak'a kadar uzanan bölgelerde konuşulan bütün lehçelerde olduğu gibi yazı dilinde de Türkçe'den geçmiş unsurlar hâlâ yaşamaktadır³³

1.2.4. Arap Dilinin Diğer Diller Arasındaki Yeri

Yapısal benzerliklerine göre bazı dillerde isim ve fiil çekimleri yoktur. Kelimeler tek heceli olup, anlamları cümledeki sırasından anlaşılır. Bazı dillerde ise kelimeler isim ve fiil köklerinde bulunur. Bu köklere ekler getirilmek suretiyle kelimeler türetilir. Arapça gibi dillerde ise, kelimeler türetilirken kelime köklerinde değişiklikler olur.³⁴

Arapça, çekimli diller sınıfındandır. Bu sınıftaki dillerde kelime kökleriyle ekler vardır. Yeni kelimeler türetilirken veya çekim yapılırken, kelime kökünde değişiklikler olur ve bazan kelimenin kökü tamamen değişerek tanınmayacak hale gelir. İngilizce' deki gitmek fiilinin *go/went/gone* olarak değişmesi gibi. Arapça' da ise durum biraz değişiktir. Kökteki ünlüler değişirken türetilen yeni kelimeyle kök arasındaki ilgiyi koruyan bir bağ, mutlaka kendisini hissettirir. Kelimenin çekirdeğini oluşturan ünsüzler değişmeksizin belli kalıplarla yeni kelimeler türetilir.

Sami Dilleri ve Arap Dili'nin Bu Diller Arasındaki Yeri

³³ Ahmed Ateş, *Arapça Yazı Dilinde Türkçe Kelimeler Üzerine Bir Deneme*, Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi, Ankara, 1966, s. 26-31.

³⁴ Aksan, *a.g.e.*, s. 104-108.

"Sami" terimi ilk defa *Semitic* şeklinde 1781'de Avusturyalı bilim adamı A. Ludwig Schlözer tarafından kullanılmıştır. Bu ismi kullanmalarının sebebi Sami dilleriyle konuşan halkların genelinin Nuh'un oğlu Sam'ın zürriyyetinden olmalarından dolayıdır.³⁵ Schlözer bunu Tevrat'taki mevcut halkların taksimatını yapan çizelgeden almıştır. Bu çizelge Nuh tufanından sonra Nuh'un üç oğlu; Sam, Ham ve Yafes'e kadar yeryüzünü imar eden halkları içine alan bir çizelgedir. Bundan dolayı araştırmacılar bu diller arasındaki bağ ve yakınlığa ayrı bir ehemmiyet vermişlerdir.

Dilleri kökenlerine göre sınıflandırdığımızda ise Arapça'nın Hami-Sami dilleri ailesine mensup olduğu görülmektedir. Bu dil ailesi Bâbilliler, Asurîler, Amurîler, Ârâmîler, Süryânîler, Ken'ânîler, Nabatîler, Fenikeliler, İbrânîler, Araplar ve Habeşler gibi kavimleri kapsar. Sami dilleri bilimcileri Sami dilleri grubunu başlıca iki kısma ayırmışlardır:

1. *Kuzey Sami Dilleri*: Bu kısmı da kendi arasında iki kola ayırmışlardır:

a) Doğu taifesi: Kuzey Sami dillerinin doğu taifesini oluşturan diller Irak'ta yerleşmiş ve kökleşmiş olan Babilî, Keldânî ve Aşurî dillerdir.

b) Batı taifesi: Batı dillerini ise Şam bölgesinde yerleşmiş ve kökleşmiş olan Kan'ânca, Fenikice, Yünice, Ârâmîce, Nabatca, Mevâbice, Eğaritice dilleri oluşturmaktadır. Bu dillerin yanısıra konuşulan birçok yerli lehçeler de vardır.

2. *Güney Sami Dilleri*: Güney Sami dilleri Arabî ve Habeşî olmak üzere iki dili içine almaktadır.

a) Habeşî dili: Arap yarımadasının güneyinden karşı bölgelere yani Habeşistan'a hicret eden Sami halkının dilleridir. Konuştukları bu dile eski halkın ismine nisbeten "el-Ca'zi" denilir. Habeşliler bu dili İğrikî dilinden ödünç aldıkları bir isimle "el-Asyubî" ismiyle isimlendirmişlerdir. Daha sonraları bu dil kendini uzun zaman koruyamamış ve lehçelere bölünmüştür. Bu lehçelerden en meşhuru "Emhirî dili" yani lehçesidir.³⁶

³⁵ Adnan Demircan, "Sâmîler", *DİA*, XXXVI, 76.

³⁶ Ali Abdolvâhid el-Vâfî, *Fıkhu'l-Luga*, Dâru Nahdati Mısr li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, Kahire, 1956; Theodor Nöldeke, *el-Lugâtu's-Sâmîyye*, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, (çev. Ramazan Abdu't-Tevvâb), Kahire, 1963.

b) Arap dili: Arapça Güney Arapça ve Kuzey Arapça olmak üzere ikiye ayrılır. Bunlardan birincisi yani Güney Arapça'sı Arap dilcilerinin yanında Hamirî olarak bilinir. Konuşulduğu yer ise Yemen ve Arap yarımadasının güneyidir. Bu dil de kendi arasında iki lehçeye ayrılır "Sebti" ve "Maini" dir.

Kuzey Arapça'sı ise "fasih Arapça" olarak isimlendirdiğimiz Arapça'dır ki, Arap yarımadasının Orta ve Kuzey bölümünün dilidir. Kur'ân-ı Kerîm'in nüzulüyle güçlenerek varlığını sürdürebilmiştir. Fasih Arapça'nın mahiyeti dil bilimcileri arasında tartışma konusudur. Yeni dil bilimcilerinden bazıları Arapça'nın belli bir lehçeyi temsil ettiğini ancak hangi lehçeyi temsil ettiğine dair bir malumatın olmadığını savunmuştur.³⁷ Theodor Nöldeke (1836-1930), Necid, Hicaz ve Fırat bölgeleri gibi Arap yarımadasının büyük bir kısmında yaygın olan Arap lehçeleri arasındaki farkın az olduğunu belirtir. Konuşulan ne kadar lehçe varsa aslında hepsinin de fasih Arapça'ya dayandığını söyler.³⁸ Vendryes Joseph'e göre ortak diller her zaman var olan bir dil üzerine bina edilmiştir. Şöyle ki: düzgün konuşulan bir lehçe birçok farklı insanın konuşmasıyla çok renkli lehçelerin ortaya çıkmasına sebep olur. Daha sonra belli bir yerin veya kesimin konuştuğu lehçe bazı sebeplerden dolayı yaygınlaşması veya güçlenmesi gibi özelliklerle öne çıkarak diğer lehçeleri bastırır ve yayılır.³⁹ Arap dilbilimcisi İbrahim Enis de bu konuda şunları söyler: "Arap yarımadası hakkında tasavvur edebileceğimiz en eski şey, o bölgelerde birçok mahalli lehçelerin olup hepsinin de birbiriyle alış veriş içinde olmasıdır. Daha sonra bu lehçelerden birisi bazı özelliklerinden dolayı öne çıkmış, zaman geçmesiyle Arap yarımadasının belli bir bölgesinde konuşulan lehçe, diğer lehçelerden daha fazla konuşılmaya başlamış ve yaygın hale gelmiştir. Böylelikle diğer lehçeler arasında parlamış ve diğer lehçeleri bastırıp galip gelmiştir."⁴⁰ Cüveydi ise fasih Arapça'nın Necid ve yakın bölgelerin lehçelerinin karışımı olduğunu ve bir lehçenin tek başına bütün lehçeleri temsil edemeyeceği tezini savunur. Ne varki bütün bu görüşler eski Arap dil âlimlerinin ittifak ettiği görüşe aykırıdır. Onlara göre fasih Arapça bedevilerin konuştuğu Arapça'dır.

³⁷ Ramazan Abdu't-Tevvâb, *el-Fusul fi fikhi 'l-arabiyye*, Mektebetü'l Hancî, Kahire, 1987, s.76.

³⁸ Nöldeke, *a.g.e.*

³⁹ Vendryes Joseph, *Le langage*, (Çev. Abdulhamid ed-Devâhî), Kahire, 1950, s.328.

⁴⁰ İbrahim Enîs, *el-Lehecâtu 'l- Arabiyye*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire, 1979, s.7.

Bu fasih Arap dilinin oluşmasına, gelişmesine ve yaygınlaşmasına en büyük yardımı Mekke'de ortaya çıkan ve ortak Arap dili diyebileceğimiz Kureyş lehçesi sağlamıştır. Fasih Arapça'da Kureyş lehçesinin çok büyük payı olduğundan fasih Arapça'ya "Kureyş dili" denilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in indiği ve cahiliye edebi eserlerin yazıldığı fasih Arapça ile uğraşan eski dilcilerin çoğu Kureyş lehçesini överek, diğer lehçelere üstünlüklerini dile getirmişlerdir.⁴¹

1.2.5. Arap Dilini Geliştiren Amiller

Arap dilinde kelime türetme, şartlar ve ihtiyaçlar doğrultusunda zaman içerisinde oluşmuş ve devam etmiştir. Arap dili, çekimli dil grubundan olduğu için kelime ve terim türetimine çok elverişli bir dildir. Yani üçlü ya da dördü harflerin oluşturduğu köke yeni harfler eklemek ya da çıkarmak suretiyle yeni anlamların elde edildiği bir dildir. Arap dilinde "İlmu'l-İştikâk" olarak adlandırılan bu bilimde, bir sözcükten başka bir sözcük türetmesi belirli kurallar içinde olmaktadır.⁴²

İştikâk çalışmalarının Hicri II. asırdan itibaren başlanmış ve bu konuda eserler telif edilmeye başlanmıştır. Arap diline özellikle diğer dillerden giren veya anlam ve şekil bakımından garip görünen sözcükler hakkında yapılan açıklamalar bu konudaki ilk çalışma örnekleri olarak verilebilir. Zamanla Arap dilinin yapı ve ruhuna uygun yeni kelime ve kavramlar türetilmeye başlandı.

Kelime türetme yöntemleri konusunda Arap dilbilimcileri tarafından birtakım farklı görüşler ortaya atılmıştır. Kelime türetimiyle ilgili Arap dilbiliminde başvurulan yöntemlerden bazıları şunlardır;

1. İştikak

Arapçada 'İlmu'l-İştikâk' olarak adlandırılan bu bilim, anlamda ilgi olması şartıyla bir sözcükten başka bir sözcük türetmek ve sözcükler arasındaki türeme ilişkilerini belirli kurallar içinde ortaya koymaktır.⁴³ Köklerin anlamları ve aralarındaki

⁴¹ Küçükcalay, *a.g.e.*, s.153.

⁴² İnci Koçak, *Arapça'nın Gelişme Yolları*, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Yay., Ankara, 1984, s. 2.

⁴³ Koçak, *a.g.e.*, s. 2.

ilişkiyi bütün özellikleriyle araştırıp ortaya koyma işi iştikakın konusudur.⁴⁴ ضَرَبَ (darebe) “vurdu” fiilinden ضَرَبٌ (darb) “vurmak” mastarının türetilmesi gibi.

2. Naht

‘Naht’ terimi sözlükte; *yaymak, yontmak, sivrilmek, düzeltmek* ve *kesmek* anlamlarında kullanılmaktadır.⁴⁵ Bir kavram olarak naht “bir kelime ya da cümleyi alıp, onun harflerinden o kelime ya da cümlenin taşıdığı anlamı ifade eden bir kelime oluşturma” anlamına gelmektedir. Bu işlemde kelimenin kök anlamı olan tahta veya taşı düzeltme, yontma ve şekillendirme anlamı bulunmaktadır. Bu yolla elde edilen kelimeye *menhût*, kendisinden türetme yapılan asla da *menhût minh* denilir⁴⁶ ضبر / Toplamak, ضبط / Sıkıca tutmak: ضبط / Sert, sıkı (adam) gibi.

3. Kalb

Arapçada, *bir şeyin altını üstüne getirmek, çevirmek* gibi anlamlarına gelen bu kelime, ıstılahta bir sözcüğün harflerini öne veya arkaya almak yoluyla yeni anlamlar elde etmeye ‘kalb’ adı verilmektedir. Bu konu her ne kadar Basra ve Kûfeli dilciler arasında ihtilaf konusu olsa da, ittifak edilen şey, kalb yoluyla türetilen kelimelerde her zaman anlam birliğinin bulunmayışıdır.⁴⁷

4. İbdâl

Sözlükte “karşılık” anlamındaki *bedel* (بدل) kökünden türeyen *ibdâl* kelimesi, “dönüştürmek, bir şeyin yerine başkasını getirmek, özüne dokunmaksızın bir şeyi diğer bir şeye çevirmektir.”⁴⁸ Bazı kabilelerin bir sözcüğü farklı telaffuz etmesinden dolayı ortaya çıkmış olan ibdâl, bir harfin yerine başka bir harf getirilerek veya herhangi bir harf

⁴⁴ Süyûtî, *el-Muzhir*, s.348; Subhi Salih, *Dirâsât fî fikhi 'l-luğa*, Matba'atu Câmi'ati Dimaşk, Şam 1960, s. 188 v.d.

⁴⁵ Muhammed Sıddık Han el-Kanûcî, *el-Bulğa fî Usûli 'l Luğa*, Dâru'l Beşâiri'l İslamiyye, Beyrut 1988. s.210; Yakup Civelek, *Arap Dilinde Naht' ve Kelime Türetmede Naht Yönteminin Kullanımı*, İslâmî Araştırmalar, 2003. XVI, 97-119.

⁴⁶ M. Reşit Özbek, “Naht”, *DİA*, XXXII, 310-311.

⁴⁷ Ramazan Abdu't-Tevvâb, *et-Tatavvuru'n- Nahvî*, s.35; Küçükcalay, a.g.e., s.236; Koçak, a.g.e., s. 101.

⁴⁸ Ebu'l-Fazl İbn Manzûr, “bdl” *Lisânu 'l-Arab*, Dâru Sadr, Beyrut, 1968

kalb edilerek yapılmaktadır.⁴⁹ صبر+اصتبر: اصطرِب، نَهَق: نَهَق، طِن: دِن، قَضِب: قَضِم، غِبِن: خِبِن.⁴⁹ ضرب+اضترِب: اضطرِب، وصل+اوَتصل: اتصل gibi.⁵⁰

5. Müşterek

Bir sözcüğün birçok anlama gelmesine iştirak veya müşterek ismi verilmektedir. Müşterek lafızların nasıl oluştuğu kesin olarak bilinmemekle beraber, Arapların kabileler halinde yaşamaları sebebiyle her kabilenin aynı kelimeye ayrı anlamlar yüklediği, daha sonraki asırlarda bu kabileler bir araya geldiklerinde bu kelimelerin farklı manaları ile Arap toplumuna yayıldığı şeklinde görüşler mevcuttur. “الحوب” kelimesinin anlamları arasında; günah / الإثم، kızkardeş / الأخت، kız / البنت، ihtiyaç / الحاجة، mesken / المسكن، helâk / الهلاك، üzüntü / الحزن، dövme/ الضرب gibi çokça anlamı da vardır.⁵¹

6. Muteradif

Bir anlam için, çeşitli sözcüklerin kullanılmasına ‘terâdüf/ müterâdif’ denilmektedir. Başka bir ifade ile iki veya ikiden çok lafzın tek bir manaya delalet etmesine ‘müterâdif’ denilmektedir.⁵² Bu tür kullanım Arap kabilelerinin bir eşyayı farklı isimlendirmelerinden kaynaklanmaktadır. Bunun yanında bir lafzın unutulması zamanla başka bir kelime ile anılması, kelimenin telaffuzundaki zorluk sebebiyle başka bir kelime ile değiştirilmesi, şiir veya nesirde zenginlik amacıyla söylenmiş olması muhtemeldir.⁵³ (الطريق) ve (السبيل) kelimelerinin yanına da (الصراط)’da yol anlamında kullanılması gibi.

7. Mecaz

İştikâk el-ma’nevî şeklinde de isimlendirilen mecaz, yazıda ve sözde bir sözcüğün gerçek anlamından bütünüyle uzaklaşarak kazandığı yeni anlama denilmektedir. Başka bir deyişle bir kelimenin, gerçek anlamı dışında, başka bir kelimenin yerine kullanılması sonucu ortaya çıkan anlamdır.⁵⁴ Anlatımı daha etkili kılmak, manayı kuvvetlendirmek ve söze canlılık kazandırmak amacıyla yapılan mecaz, söze güzellik, güçlülük, canlılık,

⁴⁹ Ahmet Bulut, *Arap Dili Araştırmaları I*, Alfa Yay., İstanbul 2000, s. 47-53.

⁵⁰ Geniş bilgi için bkz. İbrahim Enîs, *Min Esrâri 'l-Luga, el-Matbaatu 'l-Fenniyyeti 'l-Hadîse*, Kahire 1966, s. 65; Küçükkalay, *a.g.e.*, s. 222-224.

⁵¹ Subhi Salih, *Dirâsât fî Fikhi 'l-Luğa*, s.350.

⁵² Râgib el-İsfahânî, *Müfredâtu Elfâzi 'l-Kur'ân*, Dârü's-Şamiyye, (Thk. A. Safvan Davûdî), Beyrut, 1992, s. 349-350.

⁵³ İbrahim Usta, *Arapçanın Gelişimindeki Dış ve İç Etkenler*, Jass 6/2, s. 945, Şubat 2013.

⁵⁴ İnci Koçak, *Arapçanın Gelişme Yolları*, s. 107.

zarafet, derinlik ve genişlik katmaktadır.⁵⁵ وَمَا يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ Bizi ancak zaman helâk etmekte.⁵⁶

8. Ekdâd

Ekdâd kelimesi ‘zıd’ sözcüğünün çoğulu olup, ‘karşıt’ ve ‘ters’ anlamına gelmektedir. Arap dilinde bazı kelime ve cümleler birbirini izah ve beyan ederler. Böylece bir kelime iki zıt anlamda kullanılmış ise onun hangi manada kullanılmış olduğu ancak karineler vasıtasıyla anlaşılabilir.⁵⁷ Süyûtî konuyla ilgili olarak, lafzında ittifak edildiği halde, manasında ihtilaf edilen kelimeler demektedir. Arap dilinde bazı kelime ve cümleler birbirlerini izah, itmam ve beyan ederler. Böylece bir kelime iki zıt anlamda kullanılmış ise onun hangi anlamda kullanılmış olduğu bazı karineler vasıtasıyla anlaşılabilir. أعجبنى بينهم ifadesi, hem *birleşmeleri hoşuma gitti* hem de *ayrılmaları hoşuma gitti* anlamındadır.⁵⁸

9. Nakl

Bazı karineler çerçevesinde bir kelimenin asli manasından bir başka manaya aktarılmasına *nakl* denmektedir. Naklin kullanıldığı çok yer vardır. Emir fiillerin vücûb manasında kullanılması, nehy fiillerinin iltimas, irşad, dua, temenni, tehdit ve tahkir gibi manalarda kullanılması, soru edatları inkâr, takrir, tazim, tahkir, teaccüb ve eşitlik manalarında kullanılmasıdır.⁵⁹

10. İtbâ‘

Arap dilinin en zarif kullanımlarından birisi olan *itbâ‘*, kelime anlamı olarak, sonradan gelen kelimenin son harekesine uymak anlamına gelmektedir. İtbâ‘ın ikinci bir

⁵⁵ Emîl Bedî‘î Yakup, Mişel Âsî, *el-Mu‘cemu’l Mufasssal fi’l- Luğati ve’l- Edeb*, Dârü’l İlmî li’l- Melâyîn, Beyrut 1978, c.2 s.1119-1120.

⁵⁶ Câsiye, 45/24.

⁵⁷ el-Kanûcî, a.g.e., s.208; İnci Koçak, *Arapçanın Gelişme Yolları*, s. 108-110; Hüseyin Küçükcalay, *Kur’ân Dili Arapça*, s.198-203.

⁵⁸ Suyûtî, *el-Muzhîr*, 1/398; Abdulmuttalip Arpa, *Arap Dilinde Bir Çokanlamlılık Türü: Ekdad*, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (Makale), 2010, cilt: 1, sayı: 1-2, s. 18.

⁵⁹ Hüseyin Küçükcalay, *Kur’ân Dili Arapça*, s.263-265; Nusrettin Bolelli, *Belağat*, İfav Yay. İstanbul 2011, s.236-263.

manası ise, sözü kuvvetlendirmek için vezinleri aynı olan iki kelimeyi birlikte kullanmaktır.⁶⁰

انه لفقير وقير / Fakir mi fakir. اكل طعاما قفارا صفارا / Katıksız yemek yedi.

Arap dilini geliştiren amillerden olan; *Mu'ârreb*, *Dahîl* ve *Müvelled* terimleri çalışmamızda ayrıntılı olarak yer aldığından, tekrardan kaçınmak adına bu bölümde sadece isimleri zikredilmiştir.

⁶⁰ Emil Bedi Yakup, Mişel Asi, *a.g.e.* s.38; Küçükcalay, *a.g.e.*, s.266.

BİRİNCİ BÖLÜM

SUYUTİ VE KUR'ÂN-I KERİM'DE TA'RİB

2.1. Süyûtî'nin Hayatı ve Eserleri

Süyûtî, 849/1445 yılında Kahire'de doğdu.⁶¹ Tam ismi Ebû'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî'dir.⁶² Adı, Abdurrahmân b. Kemâluddin, lakabı Celâluddîn, künyesi Ebû'l-Fazl'dır. Künyesi, yakın aile dostu ve hocası olan el-Kinânî (ö.876/1472) tarafından takılmıştır.⁶³

Kaynaklar ismini Celâluddîn es-Süyûtî diye zikrederler. Süyûtî kelimesini babasından dolayı almıştır.⁶⁴ Babası 20 yaşına kadar bu bölgede yaşamıştır. Süyûtî, büyük bir âlim olan babasından bahsederken “Kahire'de hüküm verme yetkisine sahip, güzel geçmişi olan, dürüst, zühd sahibi bir insan” olarak tanıtmaktadır.⁶⁵

Süyûtî küçük yaşlarda iken, Kur'ân-ı Kerîm'ı ezberlemiş. Henüz beş yaşlarında iken, babası tarafından ilim meclislerine götürülmüş ve bu yaşlarda büyük âlimlerin sohbetlerinde bulunmuştur. Ölünceye kadar öğrenme, öğretme ve eser telif etme ile dolu ilme adanmış bir ömür yaşamıştır. İlk hocalarından sayılan Şehâbeddin eş-Şârimîsâhî (ö. 865/1461) den ferâiz dersleri almıştır.⁶⁶ H. 866'da Arapça dersleri vermek için Şemseddîn es-Sîrâmî (ö. 891/1486)'den icâzet aldı. Arapça ile ilgili birçok kitap okuduğunu belirttiği bu dönemde en çok faydalandığı hocalardan biri Şemseddîn Muhammed b. Sa'd b. Halîl el-Merzubânî el-Hanefîdir. Bu hocasından “Sahîh-i Müslim”, “eş-Şifâ” ve daha başka dersler aldı.⁶⁷ H. 865'te Kâdî'l-Kudât Sâlih b. Ömer el-Bulkînî'(ö.868/1464)⁶⁸ den Şâfiî

⁶¹ Celâleddîn es-Süyûtî, *et-Tâhâddus bi Ni'metillâh*, (thk. Heysem Halife Tuaymî), el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 2003, s. 57; Celâleddîn es-Süyûtî, *Husnu'l-muhâdara fî ahbâri Mısır ve'l- Kâhire*, (thk. Ali Muhammed Ömer), Mektebetu'l-Hancî, Kahire 2007, I,311.

⁶² es-Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s.41; es-Süyûtî, *Husnu'l-muhâdara*, I,311; 11Özkan, Halit, “Süyûtî”, *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII, 188; Merzûk Alî İbrâhim, *Et-Ta'rîf bi Âdâbi't-Te'lîf, Mektebetu't-turâsi'l-islâmî*, yrs, tsz, s.5; Süyûtî, *Husnu'l-Muhâdara fî Târihi Mısır ve'l-Kâhire*, I, 335; Şevkânî, Muhammed Alî, *İthâfu'l-Ekâbir bi İsnâdi 'd-Defâtir*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1999, s. 58.

⁶³ Süyûtî, *et-Tâhâddus*, s.10.

⁶⁴ Abdulkadir eş-Şâzelî, *Behcetü'l-âbidîn bi tercümeti hâfızı'l-asr Celâlidîn es- Süyûtî*, (thk. Abdullillâh Nebhân), Şam, 1998, s. 62.

⁶⁵ es-Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 43; es-Süyûtî, *Husnu'l-muhâdara*, s. 410.

⁶⁶ Süyûtî, *Husnu'l-Muhâdara*, I, 336.

⁶⁷ Abdullâh Yusrî Abdu'l ğani, *Mu'cemu'l-Muerrihîn el-muslimîn hatta'l-karni's-sânî aşer el-hicrî*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut,1991, s. 96.

⁶⁸ Özkan, a.g.m, XXXVII, 188.

Fıkhı dersleri aldı. Süyûtî, bu hocası vefat edinceye kadar yanında kaldı.⁶⁹ Kendisinden fetva verme ve ders okutma hususunda icâzet aldı. Bulkînî'nin vefatından sonra Şeyhu'l-İslâm Şerefuddîn el-Munâvi (ö. 871/1467) den Ulumu'd-Dîn ve Arap Dili dersleri aldı.⁷⁰ Kâdî'l-Kudât İzzeddîn el-Kinânî (ö. 876/1471), Ebû'l-Fazl İzzuddîn Abdulazîz b. Muhammed el-Mikâtî (ö. 876/1471) ve Seyfeddîn el-Hanefî b. Kutluboğa (ö. 881/1476) da Süyûtî'nin bu dönemdeki hocaları arasında sayılabilir. Seyfuddîn el-Hanefî'den Keşşâf ve başka dersler aldı.⁷¹ On dört yıl ders aldığı "ikinci babam" dediği Kâfiyecî (ö.879/1474) ve m. 1463-1467 yılları arasında derslerini takib ettiği Takiyyuddîn eş-Şümunnî (ö. 872/1467)'den Tefsîr, Hadîs, Hadîs Usûlü, Fıkıh Usûlü ve Arap Edebiyatı gibi alanlardan faydalandı.⁷²

Süyûtî, fetva vermek ve ders okutmak için h.866 yılında hocalarından icazet almıştır. Bu tarihten de anlaşılacağı üzere. 12 yıllık bir öğrencilik hayatı sürmüştür. İcazet aldığı tarihten sonra, ilim öğrenmenin yanı sıra, ders vermeye de başlamıştır.⁷³

Süyûtî, ilmi hayatına ve çokça eser vermesine vesile olan iki önemli uzlet dönemi geçirmiştir. Seyhuniye Medresesinde hocalık görevindeyken, Memluk Sultanı Kayıtbay ile aralarının bozulması sebebiyle görevden azledilir. Yaklaşık kırklı yaşlarındayken, Nil'in kıyısındaki Ravza Adasında uzlete çekilir.⁷⁴ Uzlete çekilmesinin diğer bir sebebi de, Toplumda yaşanan ilmi ve ahlaki çöküntüye tahammülsüzlüğüdür. Bu konuyla ilgili, el-İtkan adlı eserinin son bölümünde "Toplumda cehalet hâkim oldu. Makam sevgisi insanları boğdu onları kör ve sağır yaptı. Şer'i ilimler insanların gözünden düştü ve onu unuttular. Felsefi ilimlere meyletteler ve onu tedris etmeye başladılar. İnsanlar onlarla ileriye gitmek isterken Allah onların geri kalmışlığını artırarak yüz çevirdi. İlimsiz oldukları hâlde, izzet sahibi olmayı istediler. Onun hiç dostu ve yardımcısı yoktur.

Sözlerinin üzerinde biz emir olduğumuz hâlde, bizim sancağımızın altından ayrılıp başkalarını takip ediyorsun?

⁶⁹ Abdullâh Yusrî, *Mu'cemu'l-Muerrihîn*, s. 95; Süyûtî, *Husnu'l-Muhâdara*, I, 337

⁷⁰ Süyûtî, *Husnu'l-Muhâdara*, I, 337.

⁷¹ Abdullâh Yusrî, *Mu'cemu'l-Muerrihîn*, s. 95-96; Süyûtî, *Husnu'l-Muhâdara*, I, 337.

⁷² Abdullâh Yusrî, *Mu'cemu'l-Muerrihîn*, s. 96.; Özkan, *a.g.m*, s. 188.

⁷³ İbrahim Hakkı İmamoğlu, *Celâleddîn es-Süyûtî ve Kur'an ilimlerindeki yeri (el-itkân örneği)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara, 2011, s.57.

⁷⁴ eş-Şurbecî (Çorbacı), *el-İmâm es-Süyûtî ve cuhûduhû*, Dâru'l-Mektebî, Şam 2001. s. 140.

Sen burunları havada, Hak'tan ayrılarak büyüklenmiş kalpler, yalan sadır olan sözler görürsün. Doğru yola her çağırduğunda onlar kör ve sağırdılar. Sanki Allah onların sözlerine ve amellerine hafazalar vekil tayin etmedi. Âlim onların arasında recmedilmiştir. Cahiller, çoluk çocuk onunla eğlenirler. Kâmil onların yanında zemmedilmiştir. Noksanlık kefesine girmiştir.” demiştir.⁷⁵

Bu uzlet döneminden sonra, tekrar Baybarsiyye Hengah'ındaki görevine dönmüştür. 906/1500 yılında bu görevinden de ayrılarak ömrünü sonuna kadar sürecek, ikinci uzlet hayatına başlamıştır. 5 yıllık bu uzlet hayatından sonra, 911/1505 yılında vefat etti.

Süyûtî'nin bu uzlet dönemleri, çokça eser vermesine vesile olmuştur. Temel ilmi konuların çoğuna vakıf olan Süyûtî, çağının hadîs ilimleri alanında önde gelen âlimlerinden sayılır. Ricâl, sened, metin bilgisi ve nasslardan hüküm çıkarma konusunda üstün özellikleri vardı. Kendisi iki yüz bin hadîsi ezberlediğini belirtmiş ve şâyet daha çok bulsaydı onları da ezberleyeceğini ifade etmiştir. Onun bu özelliği rivâyete dayalı Kur'ân Tefsîri çalışmalarında belirleyici rol üstlenmiştir.⁷⁶ *Tercûmânu'l-Kur'ân* adlı eserini oluştururken peygamberimizin tefsîrlerini barındıran merfû' ve mevkûf hadîslerden oluşan on bin küsur rivâyeti bir araya getirmek sûretiyle eseri meydana getirdiğini belirtmiş sonra *ed-Durru'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr* adlı eserini de bu eserin senedlerini düşürerek ve metinlerini kısaltarak yazdığını söylemiştir. Süyûtî şu ilimlerde derinleşmiştir: Tefsîr, hadîs, fıkıh, nahiv, meânî, beyân, bedî.⁷⁷

Bu alanlarda çok sayıda eser yazmış olan Süyûtî, ferâiz, kırâat, fıkıh usûlü, sarf gibi ilimlerde de bilgisinin yeterli olduğunu vurgulamış ve bu alanların bir kısmında da eserler ortaya koymuştur.

Süyûtî'nin dikkat çeken ve onu öne çıkaran diğer bir özelliği de çok sayıda eseri hızlı bir şekilde yazmasıdır. Öğrencisi ed-Dâvûdî: “bir defasında onu gözlemlerdim. Sadece bir günde üç kerrâse⁷⁸ yazıp derlediğine şâhit oldum.”⁷⁹ bu özelliğiyle, çağdaşı

⁷⁵ Süyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, (Tlk: Mustafa Dîb el-Buğâ), Dâru İbn Kesîr, Şam-Beyrut 2006, II,1290-1291.

⁷⁶ Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Mufessirûn*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1984, I, 180.

⁷⁷ Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Mufessirûn*, I, 180-181.

⁷⁸ İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mu'cemu Mekâyisi'l- Luğa*, (Thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn), Dâru'l-Fikr, Beyrut trs., V, 169.

bazı âlimlerce intihâl iddiâlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu konuda çağdaşları Şemseddîn es-Sehâvî, İbnu'l-Kerekî ve İbnu'l-Ğarîf ile şiddetli tartışmalara girmiştir.⁸⁰ Bu âlimlerden es-Sehâvî *ed-Dav'u'l-Lâmi*' adlı eserinde bu iddiâlarının gerekçelerini sıralar. Süyûtî de kendisine yönelik iddiâlara *Sâhibu Seyf alâ sâhibi hayf, el-Fârik beyne'l-musannif ve's-sârik*⁸¹ ve *el-Kâvi alâ târihi's-sehâvî, el-Cevâbu'z-zekiyy alâ kimâmeti İbn'l-Kerekî* ve *el-Kavlu'l- mucmel fi'r-radd ala'l-muhmel*⁸² adlı eserlerde cevaplar verir. Süyûtî'nin yazdığı eserlerin sayısı bile üzerinde ittifak edilebilmiş değildir. Kendi yazdığı kitaplara ve oluşturduğu fihristlere göre eserlerinin sayısı 295-555, Şâzelî, Dâvûdî ve İbn İyâs gibi talebelerinin sayımına göre 529-600'dür. Bu konuda kapsamlı bir çalışma yapan İyâz Hâlid et- Tabbâ', 1194 rakamına ulaşmakta bunların 331 inin matbû, 431 inin yazma ve 432 sinin kayıp olduğunu belirtmiştir. *Husnu'l-Muhâdara* adlı eserinde çok kitap yazmasının bir yetenek olarak Allâh tarafından kendisine bahşedildiğini, esasen bu ilmi yetenek için gerekli altyapıyı alma fırsatını bulduğunu şu sözlerle belirtir. "İçtihât yapmak için her türlü ilmi elde ettim. Bunu övünmek için değil, tahdîs-i ni'met için söylüyorum... Herhangi bir konuda yazmak istediğimde, rivâyetleri, nakilleri, delîlleri, kıyâsları, soru ve cevaplarıyla, mezheplerin ihtilâf noktalarını kıyaslama ile her türlü meseleyi Allâh'ın lütfu ile hemen te'lif etme gücünü bulma imkânına sahip oluyorum."⁸³

Kırk yaşından sonra çokça eser yazmaya başlayan Süyûtî *Husnu'l-muhâdara*'da kendisi hakkında bilgi verirken eserlerinin 300'e kadar ulaştığını bildirmektedir.⁸⁴ Fakat bu kitabını 904/1498 yılında, yani vefatından 7 yıl önce yazdığı göz önünde bulundurulursa bu rakamın yanıltıcı olabileceği unutulmamalıdır.

İsmail Paşa el-Bağdâdî *Hediyetu'l-ârifîn* adlı eserinde Süyûtî'nin eserlerinin sayısını 582 olarak vermiştir.⁸⁵

Brockelmann'a göre Süyûtî'nin eserlerinin sayısı 336'dır.⁸⁶

⁷⁹ Zehebî, *et-Tefsir ve'l-Mufessirîn*, I, 180.

⁸⁰ Abdullâh Yusrî, *a.g.e.*, s. 98.

⁸¹ Özkan, *a.g.m.*, s. 190.

⁸² Abdullâh Yusrî, *a.g.e.*, s. 98.

⁸³ Süyûtî, *Husnu'l-Muhâdara*, I, 338.

⁸⁴ Süyûtî, *Husnu'l-muhâdara*, II, 312

⁸⁵ İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetu'l-ârifîn esmâu'l-müellifîn ve eseru'l-musannifîn*, İstanbul 1955, s. 535-544.

Bu veriler ışığında belirtilen rakamlar arasında ciddi farkların olması, Süyûtî'nin eserlerinde küçük risaleler şeklinde olan kitapçıkların müstakil bir eser olarak kabul edilip edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Üzerinde tartışılan bu rakamlardan da anlaşılacağı üzere, Süyûtî çokça eser yazan, üretken bir âlimdir. Tefsir, hadis, usul, dil ve tarih gibi alanlarda önemli eserler bırakarak, hafızalarda yer edinmiştir. H.904 yılında yazdığı eserlerinin fihristini bizzat kendisi hazırlamıştır. Mezkûr tarih itibariyle yazdıklarını beş yüz yirmi sekiz eser olarak aktarmış ve bu eserlerini beş ilim grup altında derlemiş ve dağılımını da şu şekilde yapmıştır:

- 1- Tefsîr ilmi ile ilgili otuz altı eser,
- 2- Usûl, akâid ve tasavvuf ile ilgili iki yüz üç eser,
- 3- Şiir ve edebiyat ile ilgili altmış dokuz eser,
- 4- Dil, sarf ve nahiv ile ilgili altmış üç eser,
- 5- Tarih alanında yirmi dokuz eser.⁸⁷

Görüldüğü gibi Süyûtî hem kendisini derinleşmiş gördüğü ilim dallarında hem de yeterli bilgisinin olduğunu belirttiği alanlarda birçok eser vermiştir.

Süyûtî, eserlerini alışılmışın dışında bir tasnife tabi tutmuştur. et-Tehaddüs'te yaptığı bu tasnifte bütün teliflerini yedi başlık altında gruplandırmıştır:

1. Alanında tek olan ve benzerinin asla yazılamayacağı kitaplardır. Bu kategoriye 18 kitabı girmektedir.

2. Kendi döneminin âlimlerinin de yazmaya gücünün yetebileceğini düşündüğü, benzerlerinin yazılabileceği kitaplardır. Bunlar bir cilt hâlinde yazdığı kitaplardır. 50 telif eser bu gruba girer.

3. 10 sayfalık küçük hacimli kitaplardır. Bunların sayısı 70'dir.

4. Fetvalar hariç küçük kitapçıklardır. Bunların sayısı 100'dür.

5. Kitapçık kadar olmayan, fetvaları içeren yazmalardır. Bunlar 80 tanedir.

⁸⁶ Brockelmann, C., *Gesehichte der Arabischen Literatur Supplementband*, Leiden, E.J.Brill 1937 , III,180-204

⁸⁷ Saîd Ebû Ceyb, *es-Süyûtî allâmetu asrihî*, Mecelletu't-Turâsi'l-arabî, Şam, 1993. Sayı, 51. s.6

6. Telif eser olarak sayılmayan, özen göstermediği hâlde öğrencilik yıllarına ait olan çalımlardır. Sadece rivayet olarak bir değeri vardır. Bunlar 40 kitaptır.

7. Yazmaya bağladığı hâlde bitiremediği eserlerdir. Bunlar 100 adettir.⁸⁸

Bazı âlimlerin Süyûtî'ye övgülerine yer vermek gerekirse;

İbnu'l-İmâd el-Hanbelî Süyûtî için şunları demiştir: “Hadisleri senediyle rivayet eden, muhakkik, müdakik, kıymetli ve faydalı eserler sahibi İlahi kudrete inanan bir insan için ciddi bir şekilde yazılıp hazırlanan eserlerinin çokluğu yeterli bir keramettir.”⁸⁹ Şevkani ise; “Kur’ân-ı Kerîm ve sünnet hususunda büyük bir imam. İctihada yönelik ilimleri tam olarak kat be kat kuşatmış, bunlardan ortaya çıkan ilimleri de bilen bir insan.”⁹⁰

Yine Şevkani onun için şunları söylemiştir: “Tüm ilimlerde zirveye çıktı, akranlarını geçti ve adı yayılıp şöhreti duyuldu. Hadiste *el-Camiu’s sağir* ve *el-cami’l kebir* gibi eserler, tefsirde *ed-Dürrü’l mensur*, *el-İtkan fi ulumi’l Kur’ân* gibi eserler yazdı. Her daldaki eserleri makbuldür. Kendisi tüm bölgelerde güneş gibi olmuştur.”⁹¹

2.1.1. Kur’ân-ı Kerîm’le İlgili Çalışmaları

Süyûtî, küçük yaşta Kur’ân-ı Kerîm’i ezberleyerek ilim hayatına başlamıştır. Birçok alanda eserler verdiği gibi, Kur’ân ilmiyle ilgili de kapsamlı eserler vermiştir. Kaynaklarda, Kur’ân ilmiyle ilgili 36 eser verdiği zikredilmektedir. Bu eserleri; Tefsir, Kur’ân belağatı, Kur’ân’daki mubhematlar, ayetlerin nüzul sebepleri ve ayetlerin iniş tarihleriyle ilgili konuları içermektedir. Kur’ân ilmiyle ilgili kaynakların çoğuna hâkim olan Süyûtî, nerdeyse Kur’ân’ın tüm ilimleri hakkında eser vermiştir.

Süyûtî’nin derinleştiği ilimlerin başında Kur’ân ilmi gelir. Bu alanda en çok eser veren âlimlerden sayılan Süyûtî, tefsirlerindeki konuları, okuyucusunu doyuracak ve başka esere ihtiyaç duymayacak şekilde kapsamlı vermiştir. Moğol istilasından dolayı var olan eserlerin zayi olmasından endişe ederek, kendisinden önce yazılmış eserleri de kayıt

⁸⁸ Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 98-116; eş-Şâzelî, *Behcetü’l-âbidîn*, s. 91.

⁸⁹ İbnu'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezeratu’z Zeheb*, Beyrut trs., VIII,51.

⁹⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *İrşâdu’l Fuhûl*, (thk. Dr. Şa’ban Muhammed İsmail), I-II, Daru’l-Kütüb, Kahire 1992, s.254.

⁹¹ Şevkânî, *el-Bedru’t-tâli’ bi mehâsin min ba’di’l-karni’s- sâbi’*, Beyrut, trs., s. 328-329.

altına alarak, sonraki nesillere ulaştırmıştır. Ayrıca dağınık halde bulunan ilimleri derli toplu hale getirmiştir.⁹² Eserlerin verdiği bilginin kaynağını göstermede de titizlik göstermiştir. Süyûtî'nin tefsirlerinde hadisçi kimliği öne çıkmıştır. Yorumlarını Peygamber ve Sahabeden gelen rivayetlere dayandırmıştır. Bu konudaki eserleri genellikle rivayet ve nakle dayalıdır.⁹³

Kur'ân-ı Kerîm ilimleriyle ilgili önemli eserini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

1. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. Süyûtî'nin, sadece Fâtiha sûresinin ilk altı âyetiyle Kevser sûresi tefsirini yazabildiği⁹⁴ eseri Sakıp Yıldız ve Hüseyin Avni Çelik (*el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân: Kur'ân-ı Kerîm İlimleri Ansiklopedisi*, İstanbul 1987) ismiyle Türkçe'ye tercüme etmişlerdir.

2. *Tercümânü'l-Kur'ân*. Muttasıl senedlerle Hz. Peygamber'e ulaşan 10.000 civarında rivayeti ihtiva eden (müsned) bir tefsirdir.

3. *ed-Dürrü'l-mensûr fî t-tefsîr bi'l-me'sûr*. En hacimli rivayet tefsiri olarak kabul edilir⁹⁵

4. *Katfî'l-ezhâr fî keşfi'l-esrâr (Esrârü't-tenzîl)*. Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzının ve belâgat üslûplarının, âyet ve sûreler arasındaki münasebetlerin, kıraat farklılıklarından doğan anlam zenginliğinin ele alındığı eser Tevbe sûresinin 92. âyetine kadar yazılmıştır.

5. *el-İklîl fî'stinbâti't-tenzîl*. Ahkâm âyetlerinin tefsirine dairdir. Eserde kelâm konularına da girilmiş ve Ehl-i sünnet'in görüşleri savunulmuştur.⁹⁶

7. *Lübâbü'n-nükûl fî esbâbi'n-nüzûl*. Konusunda en hacimli kitaplardan olup 950 civarında âyetin nüzûl sebebine yer verilen eserde zayıf rivayetler de vardır. Süyûtî'nin esbâb-ı nüzûle ilgili kaleme aldığı ve ikinci grupta zikrettiği bir eserdir.⁹⁷

⁹² Özkan, *a.g.m*, XXXVII, 190-191.

⁹³ Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Feyyaz Ahmed Zümerli), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 2007, s. 35.

⁹⁴ Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 129.

⁹⁵ Özkan, *a.g.m*, XXXVII, 199.

⁹⁶ es-Süyûtî, *el-İtkân*, II,1037.

⁹⁷ es-Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 99.

8. *Tekmiletü Tefsîri'l-Celâl el-Mahallî*. Celâleddin, Muhammed bin Ahmed Mahallî'nin İsrâ sûresine kadar yaptığı ve 1459 senesinde vefât edince yarıda bıraktığı tefsirini tamamladı. Eser iki müellifinin adına işaretle *Tefsîrü'l-Celâleyn* diye meşhur olmuştur. Bu tefsiri 40 günde tamamlamıştır.⁹⁸

9. *Nevâhidü'l-ebkâr ve şevâridü'l-efkâr*. Beyzâvî'nin *Envârü't-tenzîl*'ini okutan müellifin bu eser üzerine Hûd sûresine kadar aldığı notlardan oluşturduğu bir hâşiye olup, yaklaşık yirmi yıllık bir süre sonunda 900'de (1494-95) tamamlanmıştır.⁹⁹

10. *Tabakâtü'l-müfessirîn*. Türünün ilk örneği olan ve 136 müfessirin biyografisini içeren eser müellifin vefatı sebebiyle tamamlanamamıştır. Süyûtî'nin talebesi Muhammed b. Ali ed-Dâvûdî'nin 704 biyografi ihtiva eden *Tabakâtü'l-müfessirîn*'i bu eserin ikmal edilmesiyle meydana gelmiştir.¹⁰⁰

11. *et-Tahbîr fî'ulûmi't-tefsîr*. Süyûtî'nin ulûmü'l-Kur'ân'a dair ilk eseri olup 872'de (1467-68) tamamlanmıştır.¹⁰¹

13. *el-Mühezzeb fîmâ vaka'a fi'l-Kur'ân mine'l-mu'arreb*. Alfabetik sıraya göre düzenlenen ve 878'de (1473) tamamlanan eser el-Mevrid dergisinde yayımlanmış (sy. 1-2 [Bağdat 1971], s. 57-126), Tihâmî Râcî el-Hâşimî (Mağrib, ts.) ve Semîr Hüseyin Halebî (Beyrut 1988) tarafından da neşredilmiştir. Süyûtî, daha sonra Mısır Abbâsî Halifesi Mütevekkil Alellah Abdülazîz b. Ya'kub'un isteği üzerine bu kitabın muhtasarını dillere göre düzenleyerek *el-Mütevekkilî fîmâ verede fi'l-Kur'ân bi'l-lugâti'l-Habeşiyye ve'l-Fârisiyye ve'r-Rûmiyye ve'l-Hindiyye ve's-Süryâniyye ve'l-İbrâniyye ve'n-Nabatıyye ve't-Türkiyye ve'z-Zenciyye ve'l-Berberiyye* adlı eserini meydana getirmiştir.¹⁰² İnceleme konumuz olan bu kitab, ileride detaylı bir şekilde tanıtılacaktır.

⁹⁸ eş-Şurbecî (Çorbacı), *el-İmâm es-Süyûtî ve cühûduhû*, s. 278; Abdurrahman Altuntaş, *Celâleyn Tefsiri ve Metodu*, Ankara Ü. Sosyal Bilimler, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2004 s. 44; ez-Zehebî, *et- Tefsîr ve'l-müfessirîn*, I, 334.

⁹⁹ eş-Şurbecî (Çorbacı), *el-İmâm es-Süyûtî ve cühûduhû fi'l- ulûmi'l-Kur'ân*, s. 292.

¹⁰⁰ Özkan, *a.g.m*, XXXVII, 199.

¹⁰¹ Özkan, *a.g.m*, XXXVII, 199.

¹⁰² nşr. Abdülkerîm ez-Zebîdî, Beyrut, 1988.

2.1.2. Arap Dili İle İlgili Çalışmaları

İlim ocağında doğan ve erken yaşlarda ilimle tanışan Süyûtî, çocukluk döneminden itibaren ilim meclislerinde bulunmuştur. Muhiddin el-Kafiyeci, Siraceddin el-Bulkûnî ve İbni Kutluboğa gibi yaşadıkları dönemin en büyük âlimlerinden dersler almıştır. Yaşadığı ortam gereği birçok esere ulaşma imkânı bulan Süyûtî, nahiv, sarf, lügat ve belagat dallarında çok iyi yetişmiştir. Bu alanlarda çokça eserler vermiştir. İlk icazetini, hicri 866'da Arapça dersler vermek üzere hocası Şemseddin es-Sirmanî'den aldı¹⁰³. Arapça diliyle ilgili bu dönemde çokça eser okudu.

Arap diline dair yazdığı en önemli eseri, *el-Muzhir fi 'ulumi'l luğa* adlı eseridir. Süyûtî bu kitabını hadis rivayet metoduna benzer bir şekilde nakilleri planlı ve bilinçli kullanarak yapmıştır. Bu yönüyle, günümüze ulaşmayan birçok eserin bilgilerini de bize ulaştırmıştır.

Süyûtî, dile dair bazı eserlerinde kelimelerin anlam değişikliklerine değinmiştir. Nahiv ve nahvin kaideleri konusunda önemli kaynak sayılabilecek eserler vermiştir. Bu eserlerinde, günümüze ulaşamayan nakilleri de zikrederek, ilme kazandırmıştır. Kendinden önceki âlimlerin de eserler verdiği bu alanda, daha düzenli ve planlı eserler vermiştir.

Süyûtî, nahiv ile ilgili kitaplarında neredeyse tüm dilbilgisi konularını ele alıyor. Dilcilerin konu hakkındaki görüşlerini dile getiriyor, kendi görüşlerini ortaya koyuyor. Görüşlerinde istişhad olarak da Kur'ân-ı Kerîm'i ve ihticâc dönemindeki şiirleri veriyor. Hadisleri istişhad olarak kullanmıyor. Hadislerin lafızlarıyla değil, manalarıyla rivayet edildiklerine inandığı için istişhad olarak kullanmıyor. Kullandığı çok az sayıdaki hadisleri de Kur'ân-ı Kerîm ve ihticâc dönemindeki şiirlere kıyasla kullanıyor.

Süyûtî'nin bu alandaki bazı eserleri de Kur'ân-ı Kerîm diline dairdir. Bu eserlerinde Kur'ân-ı Kerîm'deki mu'ârreb kelimeleri ele almaktadır. Bu konuda âlimlerin görüşlerini dile getirdikten sonra kendi görüşlerini de dile getiriyor. Ayrıca bu konuyla ilgili kitaplarında Kur'ân-ı Kerîm'deki mu'ârreb kelimeleri liste halinde verip tahlillerini yapmıştır.

¹⁰³ İmamoğlu, *a.g.e.*, s. 57.

Arap diliyle ilgili yazdığı eserlerin bazıları şunlardır:

1. *el-Müzhir fî 'ulûmi'l-luğa* (nşr. Muhammed Saîd er-Râfî, Kahire, 1325; nşr. Fuâd Ali Mansûr, Beyrut, 1998): Süyûtî'nin lugat ilimlerine dair en kapsamlı eseridir. Hadis rivayet metoduna benzer bir şekilde nakilleri planlı ve bilinçli kullanarak yazmıştır.

2. *Cem'u'l-cevâmi'*. Müellifin en çok emek verdiği çalışmalarından biri olduğunu söylediği kitap usulcülerin metodolojisi esas alınarak telif edilmiştir.

3. *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir fi'n-nahv* (nşr. Hasan b. Ahmed el-Hanefî, Haydarâbâd,1898): Müellif bu kitabının bir benzerinin yazılmadığını söylemiştir. Abdülilâh Nebhân, *el-Fehârisü'l-mufassal li'l-eşbâh ve'n-nezâ'ir fi'n-nahv li's-Süyûtî* adıyla bir eser yazmıştır.

4. *el-İktirâh fî usûli'n-nahv ve cedelih.* (nşr. Ahmed Subhi Furat, İstanbul 1975): Müellifin en çok önem verdiği eserlerinden olup bir mukaddime ile yedi fasıldan oluşmaktadır.

5. *Şerhu elfiyyeti İbn Mâlik (el-Behcetü'l-merdiyye)* (nşr. Mustafa Hüseyinî Deştî, İstanbul 2005): Süyûtî'nin es-Seyfü's-sakîl 'alâ Şerhi İbn 'Akîl adlı hâşiyesiyle Bahâeddin İbn Akîl şerhini birleştirmek suretiyle meydana getirdiği bir eserdir.

6. *el-Ferîde fi'n-nahv* (nşr. Süleyman Hammûde, İskenderiye 1401): 885/1480'te kaleme alınan Elfiyye üzerine müellifi *el-Metâli'u's-sa'ide* adıyla bir şerh yazmıştır.

7. *Şerhu şevâhidi Muğni'l-lebîb.* İbn Hişâm'a ait eserin şevâhid şerhlerindedir. Süyûtî'nin aynı eser üzerinde iki şerhi daha vardır: *Tuhfetü'l-habîb bi-nühâti Muğni'l-lebîb*, *el-Fethu'l-karîb fî havâşî Muğni'l-lebîb.*

8. *Şerhu'l-Kasîdeti'l-Kâfiye.* Adı bilinmeyen bir müellifin 657/1259 yılında yazdığı bir manzumenin şerhidir.

9. *eş-Şem'atü'l-mudî'e fî 'ilmi'l-'Arabiyye.* Süyûtî'nin ilk eserlerinden iki varaklık bir muhtasar olup Muhammed ed-Dimyâtî tarafından *el-Mişkâtü'l-fethiyye* adıyla şerhedilmiştir. Hişâm Saîd Mahmûd'un *el-Mişkâtü'l-fethiyye* ile birlikte neşrettiği

(Bağdat 1983) esere dair Muhammed Abdürraûf el-Münâvî *el-Muhâdaratü'l-vefiyye* ismiyle bir çalışma yapmıştır.¹⁰⁴

10. *el-Ahbârü'l-merviyye fî sebebi vaz'î'l-'Arabiyye*¹⁰⁵

11. *el-Münâ fî'l-künâ*. Mecdüddin İbnü'l-Esîr'in *el-Murassa*'nın künyelerle ilgili bölümünün muhtasarıdır.

12. *Dîvânü'l-hayevân*. Müellifin Demîrî'nin Hayâtü'l-hayevân'ından 901'de (1495-96) yaptığı bir ihtisarin ilk cildi olup II. cildi Zeylû'l-hayevân adını taşımaktadır.

13. *el-İlmâ' fî'l-itbâ'* (İbn Fâris'in Arapça'daki pekiştirme kelimelerini derlediği *el-İtbâ'* ve'l-müzâvece adlı sözlüğünün eksikleri tamamlanmış şeklidir.

14. *en-Nüket 'ale'l-Elfiyye ve'l-Kâfiye ve's-Şâfiye ve Şüzûrû'z-zeheb ve'n-Nüzhe* (müellif 867'de [1463] başladığı bu eserini 895'te [1490] tamamlamıştır.¹⁰⁶

15. *el-Ker 'alâ 'Abdilber* (bir âyetin i'rabı hakkındaki bu eser Hanefî fakihi Seriyüddin İbnü's-Şihne'ye reddiyedir.¹⁰⁷

16. *Tuhfetü'n-nücebâ fî kavlihim hâzâ büsran atyebü minhü ratben (el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir fî'n-nahv içinde).*

2.1.3. Süyûtî ve el-Mühezzeb Adlı Eseri

Süyûtî'nin, alfabetik sıraya göre düzenlenen ve 878/1473'de tamamlanan bu eseri, ilk olarak Irak'ta 1971 yılında yayınlanan *el-Mevrid* dergisinin 1. ve 2. Sayılarında yayımlandı. Daha sonra Tihâmî Râcî el-Hâşimî tarafından tasnif edilerek Fas'ta basıldı.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, MEB yay., İstanbul 1971, II, 1065.

¹⁰⁵ nşr. Mevlevî Muhammed Hüseyin - Mevlevî Gulâm Hüseyin, İstanbul 1302; nşr. Abdullah el-Cübürî, Beyrut 1982.

¹⁰⁶ C. Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, E.J.Brill, Leiden 1937, VI, 666; Kütahya Vahîd Paşa İl Halk Ktp., nr. 880.

¹⁰⁷ Süleymaniye Ktp., Lala İsmâil Paşa, nr. 678; Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 161.

¹⁰⁸ Süyûtî, *Mühezzeb fîmâ vaka'a fî'l-Kur'âni mine'l-mu'arreb*, (thk. Tehâmî el-Râcî el-Hâşimî), Sundûku İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, Fas, t.s.

Son olarak da Semîr Hüseyin Halebî kitabı tahkik ederek, 1988'de Beyrut'ta bastırmıştır.¹⁰⁹

Süyûtî, daha sonra Mısır Abbâsî Halifesi Mütevekkil-Alellah Abdülazîz b. Ya'kub'un isteği üzerine bu kitabın muhtasarını dillere göre düzenleyerek, *el-Mütevekkilî fîmâ verede fi'l-Kur'ân bi'l-luġâti'l-Habeşîyye ve'l-Fârisîyye ve'r-Rûmîyye ve'l-Hindîyye ve's-Süryânîyye ve'l-İbrânîyye ve'n-Nabatîyye ve't-Türkiyye ve'z-Zenciyye ve'l-Berberîyye* adlı eserini meydana getirmiştir.¹¹⁰

Mühezzeb kitabı; önsöz, tespit ettiği kelimelerin listelerinin olduğu bir bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Bu kitap Kur'ân-ı Kerîm'de geçen Arapçalaşmış kelimeleri ele almıştır. Eser bu konuyu müstakil olarak ele alan ilk ve önemli bir kaynaktır. Süyûtî bu konuda kitabının son bölümünde; "Bu eserim yıllarca süren titiz ve geniş bir çalışma sonucudur." demiştir.

111

Kur'ân-ı Kerîmde Arapçalaşmış yabancı kelimelerin varlığı konusu, İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren, zamanın âlimleri tarafından gündeme alınarak tartışılmıştır. Bu konuda bilinen ilk eser, İbni Abbas'ın '*Gâribu'l Kur'ân*' adlı eseridir.¹¹² Âlimlerin Mu'arreb konusunda önemli gördükleri kitaplardan biriside Cevâlikî'nin *el-Mu'arreb* kitabıdır. El-Mu'arreb, Kur'ân-ı Kerîm'de, hadislerde, şiirde ve haberlerde kullanılan, Arapça'ya başka dillerden giren yabancı kelimeleri içine alan sözlük niteliğinde bir eserdir. Bu konuda yazılan ilk kapsamlı ve müstakil eser Cevâlikî'nin el-Mu'arreb adlı eseridir. Eserde ele alınan kelimelerin anlamlarından çok şekilleri üzerinde durulmuştur. Bu eser, neşredeninin mukaddimesi ile müellifin açıklamalarının bulunduğu iki bâbdan sonra, ilk harfi esas alan alfabetik bir sıralamayla 26 bölüm içinde 732 maddede mu'arreb kelimeleri açıklamıştır. Cevâlikî, el-Mu'arreb'da Arapların kendi yöntemleriyle

¹⁰⁹ Süyûtî, *el-Mühezzeb fî mâ vaka'a fi'l-Kur'âni mine'l-mu'arreb*, Tahkik: Semîr Hüseyin Halebî, Beyrut 1988.

¹¹⁰ nşr. Abdülkerîm ez-Zebîdî, Beyrut 1988.

¹¹¹ Süyûtî, *el-Mühezzeb*, s.168.

¹¹² Süyûtî, *el-Mühezzeb*, s.14.

seslendirerek kullandıkları, Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan, hadislerde vârid olan ve Arapların şiir ve haberlerinde kullandıkları yabancı kelimeleri vermiştir.¹¹³

Süyûtî, el-Mühezzeb kitabına uzun bir Mukaddime sunarak başlıyor. Bu Mukaddimedede ulemanın Kur'ân-ı Kerîm'de Mu'arreb kelimelerin varlığı hakkındaki görüşlerini dile getiriyor. Bu konuda üç farklı görüş vardır.¹¹⁴ Birinci görüşte olanlar, Kur'ân-ı Kerîmde Arapçalaşmış yabancı kelimelerin varlığını kabul etmeyenlerdir. İkinci görüşte olanlar, bu tür kelimelerin varlığını kabul edenlerdir. Üçüncü görüş ise, Her iki görüş için orta yolu tutanlardır. Süyûtî, kitapta bu üç görüşü de açıklıyor. Her üç görüşü ve sahipleri hakkında bilgi veriyor. Sözlerinden alıntılar yaparak, delillerini sunuyor. Son olarak akli ve nakli deliler ışığında bu konudaki kendi görüşlerini ortaya koyuyor.

Bu mukaddimeden sonra, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen Arapçalaşmış kelimeleri alfabetik olarak sunmaya başlıyor. Kitabında 124 adet Arapçalaşmış kelimeyi veriyor. Elif (ا) ile başlayıp ya (ع) ile bitiriyor Fakat se (ث), ha (ح), zal (ذ), dat (ض), vav (و), zı (ظ) harflerinden herhangi bir kelime zikretmiyor.¹¹⁵ Süyûtî kelimeleri kökleri itibariyle maddelendirmeden, Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği gibi alıp, ilk harflerine göre veriyor. Buda konuyu araştıranlar açısından kolaylık sağlıyor. Süyûtî yazmış olduğu kelimenin hangi dilden olduğunu belirtmiş ve manasını açıklamıştır. Bu kelimeleri, sahabe ve sonraki âlimlerin görüşlerini naklederek açıklamıştır.

Kitapta, 124 kelime incelenip verilmiş olmasına rağmen, bazı kelimeler hakkında birden çok dile ait olduğu rivayet edilmektedir. Bu durumda, toplam kelime sayısına denk gelmese de, kelimelerin dillere dağılımı şu şekildedir; Bunlardan 29'u Farsça, 25'i Habeşçe, 24'ü Nebatîce, 20'si Süryânice, 20'si İbrânice, 9'u Rumca, 7'si Kıptîce, 7'si Berberîce, 3'ü Hintçe, 3'ü Zencîce ve 1'i de Türkçe'dir.¹¹⁶

Kitabın son kısmında ise, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen ve Arapça olmayan kelimelerle ilgili, es- Sübki'nin 27 kelimelik manzumesi ve İbni Hacer'in ilave ettiği 24

¹¹³ Bulut, *a.g.e.*, s. 65.

¹¹⁴ Süyûtî, *el-Mühezzeb*, s. 57.

¹¹⁵ Süyûtî, *el-Mühezzeb*, s. 65.

¹¹⁶ Süyûtî, *el-Mühezzeb*, s. 1-7.

kelimelik manzumesini vermiştir. Son olarak, Süyûtî de bunlara ilaveten 60 kelimeyi nazma çekip, 100 den fazla kelimeyi manzum halde tamamlamıştır.¹¹⁷

el-Mühezzeb kitabı, hacim olarak büyük bir kitap değildir. Fakat muhakkiklerin şerhleri, izahatları ve fihristleriyle beraber, yaklaşık 280 sayfaya ulaşmaktadır.

Son olarak kitabın tahakkikinden de bahsetmek gerekir. Çalışmamızda esas aldığımız Tihâmî Râcî el-Hâşimî tarafından tasnif edilerek Fas'ta basılan el-Mühezzeb'in tahkikli haline bakılınca, İlk olarak, Muhakkikin göstermiş olduğu çaba ve gayret göze çarpıyor. Kitaba başlamadan önce Arap dilinde mu'âreb kelimeler konusunda ilk çalışma sayılan İbni Abbas'ın ve âlimlerin büyük bir değer verdiği Cevâlikî'nin kitaplarından bahsediyor. Kısaca Süyûtî'nin hayatını verdikten sonra, eserlerinden bahsetmeye başlıyor. Eserlerin tahkiklerinden ve nerede basıldıklarından detaylı bahsediyor.

Muhakkik, kitabın sonunda şu uzunca fihristleri veriyor; kitapta geçen Kur'ân-ı Kerîm ayetleriyle ilgili fihrist, şiirlerin beyitleriyle ilgili fihrist, Arapçalaşmış kelimelerin hangi dile nispet edildiklerine dair fihrist, kaynaklara dair fihrist, özel isiler için fihrist ve yer isimleri için fihrist. Muhakkik tüm bu çalışmalarını titizlikle yapmıştır. Kitabı açık, anlaşılır ve hacimli bir hale getirmiştir.

Süyûtî'nin bu kitabı dil, Kur'ân-ı Kerîm ve sözlük üzerine çalışma yapacaklar için önemli bir kaynaktır. Kur'ân-ı Kerîm'de Arapçalaşmış kelimelerin varlığı hakkında tartışmalara önemli bir yer vermiştir. Diller açısından bu kelimeleri incelemiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de tespit ettiği Arapçalaşmış kelimeleri, alfabetik bir sözlük mahiyetinde vermiştir.¹¹⁸

¹¹⁷ Süyûtî, *el-Mühezzeb* s. 170-174.

¹¹⁸ Süyûtî, *el-Mühezzeb*, s. 1-7.

2.2. Ta‘rîb

2.2.1. Ta‘rîb ve Ta‘rîbi Oluşturan Etkenler

Arap dilinde ‘Arapçalaştırmak, Araplaştırmak’ anlamlarında kullanılan *ta‘rîb* terimi عرب kökünden türeyen تعريب babında mastardır. Arapların, çeşitli anlamları ifade etmek için kullandıkları, dillerinde olmayan, kelimelerdir.¹¹⁹

Bu terim, Arap diline yabancı dilden giren kelimelerin, kendi kelime kalıplarına uydurarak kullanılması,¹²⁰ aslı Arapça olmayan bir kelimenin veya Arap olmayan kişi ve toplumların Arapçalaştırılması anlamına gelmektedir.

el-Cevherî ta‘rîb’i şu şekilde tanımlamıştır; yabancı dilden Arap diline nakledilmiş kelimelerdir.¹²¹

Ayrıca, Arapçaya yabancı dilden geçen lakin kendilerine Arap dili kaideleri uygulanamayan kelimeler için de ta‘arîb terimi kullanılmıştır.

Diğer milletlerde olduğu gibi Araplarda da aynı coğrafyada yaşadıkları milletlerle, sosyal, ekonomik, kültürel ve dinsel ilişkilerde bulunmuşlardır.¹²² Arapların, bilinen en eski dil etkileşimi, aynı dil ailesinden olan, Sami dillerinden Aramice, Süryanice, İbranice ve Habeşçe ile. Bu etkileşim sonucu, diğer milletlere kelimeler verdikleri gibi onlardan da kelimeler almışlardır. Özellikle kuzeydeki Ârâmîler’le, Hicaz bölgesindeki Araplar arasında ticaret ve siyaset alanındaki ilişkiler oldukça gelişmiş durumdaydı. Bu sebeple Arapça’ya Ârâmî dilinden yerleşik hayat, sanat ve felsefeyle ilgili çeşitli kelime ve tabirler girmiştir. Diğer tarafta Araplar’ın yine Sâmîler’den olan güney komşuları, Yemenliler’le münasebetleri çok daha ileri derecedeydi. Arap asıllı Yemenliler’in yerleşik bir hayatı vardı; kültürleri farklı, dilleri de Habeşçe’ye daha yakındı ve ayrı bir

¹¹⁹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, (a-r-b), mad. Beyrut, 1990; el-Cevherî, *es-Sihâh*, (a-r-b) thk. Ahmed Abdulgafûr Ammâr, Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, Beyrut, 1984, I/178; Şihâb el-Hafâcî, *Şifâu’l-Galil fima Verede fî Kelâmi’l-Arabî mine’d-Dahîl*, (Thk. Abdulmun‘im Hafâcî), el-Matbaatu’l-Muniriyye, Kahire 1952, s. 23; Mehmet Yavuz, “Yabancı Kelimenin Arapça’da Kullanılışı veya Tanınmasındaki Ölçüler”, *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yaz 2001, s. 71; Orhan Oğuz, *Arap Dilini Geliştiren Amillerden Naht, Müsterek, Ta‘rîb ve Ezdâd*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2005, s. 64.

¹²⁰ Muhammed Seyyid Bekr, *Min Kadâyâ Fıkhü’l-Arabiyye*, Müessestu’r-Riyâd, Riyâd, 1407, s. 136; Küçükkalay, *a.g.e.*, s. 204.

¹²¹ el-Cevherî İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh*, Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, Beyrut, 1972, II. Bsk. I,33.

¹²² İbrahim Enîs, *Min Esrâri’l-Luga*, s. 109; İbrahim Muhammed Necâ, *Fıkhü’l-Lugati’l-Arabiyye*, Matbaatu’s-Saâde, 1965, s. 77-78.

alfabe ile yazılıyordu. Ancak Hicaz Arapları ile kültürel, ekonomik ve dinî bağları olabildiğince güçlüydü; ayrıca çok eski dönemlerden itibaren Yemen'deki Maîn, Huzâa, Evs ve Hazrec kabilelerinden birçok kişi kuzeye göç etmiş ve buradaki Araplar'la tamamen kaynaşmıştı. Aynı şekilde siyasî ve iktisadî sebeplerle tarihin çeşitli devirlerinde kuzeyliler de güneye göçerek onlarla karışmışlardır; bunun yanında bölgeler arasındaki ticarî seyahatler her dönemde devam etmiştir. Bu münasebetlerle ortaya çıkan karşılıklı etkileşimde galip olan Hicaz Arapçası olmakla beraber o da Yemen Arapçası'ndan ve dolayısıyla Habeşçe'den birçok kelime almıştır.¹²³

Arapça birçok milletin konuştuğu dilden oluşmaktaydı. Sâmiye'ye en yakın olan dil, en kapalı olan kabilenin diliydi. Bunun aksine şu anda bize ulaşmış bulunan Hicaz Arapçasını konuşan Kureyş, gerek ticarî seferler, gerekse insanların Mekke ve havalisine yaptığı seyahatler sebebiyle başka milletlerle çokça kaynaşmışlardı. Yemen'in Habeşlilerle İranlılar arasında el değiştirmesi ve bunun sonunda bu milletlerle temasları kelime alış verişini oldukça etkilemiştir.¹²⁴

Araplar, kendilerinde bulunmayıp sonradan meydana gelen anlamları isimleriyle beraber Arapçaya almışlar ve bu yabancı kelimeleri saf, hâlis Arapça kelimeymiş gibi düzenlemişlerdir. Bunlardan, سجل ، برنس ، كرسى ، قرطاس ، درهم ، دينار gibi bazı kelimeler câhiliye şiiirine girmiş, bazıları da Kur'ân-ı Kerîm'de yer almıştır. Bu dönemde hâlis Arapça olup câhiliye şiiirinde veya Kur'ân-ı Kerîm'de yer aldığı halde kullanım alanından çıkan ve garip kelime haline gelenler de vardır. Meselâ; الحين=الامة : Zaman, an; النكاح=السر : Nikâh; السحاب=الحبك ، الغمام : Duman, bulut; الغيم=الحبي : Sis, pus, bulut; الباب=الوصيد : Kapı; الكذب=الفند : Yalan; المحال=المكر : Hile; السيد=الرب : Efendi; العذاب الشديد=الغرام : İntikam, şiddetli azap; غطى=ران : Örtmek, üstünü kapatmak, paslanmak gibi. Alınan yabancı kelimelerden bir kısmı kaybolmuş, bir kısmının şekli değişmiş ve artık aslı ayırt edilmez hale gelmiştir. Bunların bir kısmı da Arapça'da mevcut olup İbrânice, Süryânice ve Habeşçe gibi kardeş Sâmi dillerde benzerleri bulunmayan kelimelerdir.¹²⁵

¹²³ Çetin, *a.g.m.*, III, 284.

¹²⁴ Corcî Zeydân, *Târîh'u âdâbi'l-luğati'l-'Arabiyye*, Menşûrâtu dâru'l-mektebeti'l-hayât, Beyrut, 1983, I,37-38.

¹²⁵ Zeydân, *a.g.e.*, I,39; Bulut, Selahattin., *Ta'rib ve Cevâlikî'nin el-Mu'arrabi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi-217418 Konya-2007, s.22.

Bunun yanı sıra Farsça, Arapların en çok alıntı yaptığı dillerin başında gelir. Az da olsa bu dönemde Rumca diye adlandırılan, Yunanca ve Latince'den de alıntılar olmuştur.

Arap dilindeki bu yabancı kelimelerin varlığı, ilk dönemden itibaren dille ilgilenen âlimlerin dikkatini çekmiştir. Konuyla ilgili eserler vermeye başlamışlardır. Bu konuda bilinen ilk eser İbn Abbas (ö.68/687)'a nispet edilen 'el-Lugât fi'l Kur'ân' adlı eserdir. Arap diline girmiş ve arapçalaşmış kelimeler hakkında müstakil olarak yazılan ilk eser, Ebû Mansûr el-Cevâlikî (ö.465/1073)'nin *el-Mu'arrab* adlı eseridir.¹²⁶ *el-Mu'arrab*, Arapça'ya başka dillerden giren ve Kur'ân-ı Kerîm'de, hadislerde, şiirde ve haberlerde kullanılan yabancı kelimeleri içine alan sözlük niteliğinde bir eserdir.¹²⁷

Eserde ele alınan kelimelerin anlamlarından çok şekilleri üzerinde durulmuştur. Bu eser, neşredeninin mukaddimesi ile müellifin açıklamalarının bulunduğu iki bâbdan sonra, ilk harfi esas alan alfabetik bir sıralamayla 26 bölüm içinde 732 maddede mu'arrab kelimeleri açıklamıştır.

Cevâlikî, *el-Mu'arrab*'da Arapların kendi yöntemleriyle seslendirerek kullandıkları, Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan, Rasûlullâh'ın hadislerinde vârid olan ve Arapların şiir ve haberlerinde kullandıkları yabancı kelimeleri zikretmiştir.¹²⁸

Cevâlikî'nin bu konuda müstakil olarak yazdığı eserinden önce de müstakil olmasa da birtakım çalışmalar yapılmıştır. Sîbeveyh (182/798) *el-Kitâb*'da, Ebû 'Ubeyd Kâsım b. Selâm (223/838) *Ğarîbu'l-musannef*'te, el-Câhiz (255/869) *el-Beyân ve't-tebyîn*'de, İbn Kuteybe (276/889) *Edebu'l-kâtib*'de konuyla ilgili birer bölüm açmışlardır. el-Asma'î (216/831) ve Ebû 'Ubeyde (210/825) gibi dilciler konuyu geniş şekilde ele almış ve böyle kelimelerle hangi dillerden aktarıldıklarını da rivayet etmişlerdir. İbn Dureyd (321/933) *Cemheretu'l-luğa*'da önceki dilcilerin verdikleri kelimelere birçok Farsça, Süryanice, Rumca ve Nebatîce dilinden kelime ilave etmiştir. İbn Cinnî

¹²⁶ Hüseyin Elmalı, "el-Muarrab", *DİA*, XXX,327; Yavuz, *Mu'arrab Kelimelere Dâir Yazılan Eserler Sözlükler*, Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, Yaz 2001, s. 113.

¹²⁷ Zeydân, a.g.e., II,40; Yûsuf İlyân Serkîs, *Mu'cemu'l-matbû'âti'l-Arabiyyeti ve'l-mu'arraba*, Kahire, Serkîs Matbaası, 1928, I/719; C. Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, Leiden, E.J.Brill, 1937,III,113; Muharrem Çelebi, "Cevâlikî, Mevhûb b. Ahmed", *DİA*, VII,438- 439.

¹²⁸ Bulut, a.g.e., s.65.

(392/1002) ise *el-Hasâis*'te Arapça'ya giren ve bu dilin özelliğini taşıyan kelimeleri, Arapça kelimeler olarak saymıştır.¹²⁹

2.2.2. Ta'rîble Bağlantılı Kavramlar

Dilbilimciler genel anlamda yabancı dilden Arap diline geçen kelimeler için *mu'ârreb*, *dahîl* ve *müvelled* kavramlarını aynı anlamda kullanmışlardır.¹³⁰ Fakat bu konuda titizlik gösteren dilbilimciler bu kavramlar arasındaki ince ayırım farklılıklarını gözeterek ayrı ayrı kelime gurupları için kullanmışlardır.¹³¹

Mu'ârreb, arap diline ihticâc döneminde Arapça kelime kalıplarına uyarlanarak girmiş olan yabancı kökenli kelimeler için kullanılan terimdir.¹³² *Dahîl* (دخيل) ise دخول 'içeri girmek' kökünden türeyen yabancı misafir, sığıntı anlamlarına gelen ve Araplarca bilinmeyen, Arap dilinde bulunmayan kavramları karşılamak için başka dillerden alınan kelimeleri ifade eden bir terimdir.¹³³ *Dahîl* terimi Arap dilinin ses ve vezin uyumuna tabi olmayan, Arapçaya girmiş kelimeler için de kullanılır. *Müvelled* ولادة 'doğurmak' kökünden türeyen توليد 'doğurtmak, birşeyden başka bir şey meydana getirmek' anlamlarına gelir.¹³⁴ Arap dilbilimcileri, *tevlid*'i yabancı unsurun Arap toplumuna girerek onlarla birlikte yaşamasını, *müvelled*'i ise bu sınıfta olanları ifade etmek için kullanırlardı. Daha sonra *tevlid*, istişhad dönemindeki Araplar arasında yaygın olmayan yeni tabir ve kelimelerin Arap dilinde yer almasını, *müvelled* ise yeni tabir ve kelimeleri belirtmek için kullanılmaya başlamıştır.

Süyûtî "Sözleri hüccet kabul edilmeyen Müvelledun'un (İhticac asrından sonra yaşayanlar) oluşturduğu kelimelere" *müvelled* demiştir.¹³⁵

Kelimedeki vezin ve anlamın değişme durumuna göre müvelled kelimeler iki kısma ayrılır; kelime yeni bir vezin ile yeni bir anlam almış ise, *lafzi müvelled* olur.

¹²⁹ Yavuz, *Mu'arrab Kelimelere Dâir Yazılan Eserler Sözlükler*, s. 112-113; Muhammed el-Emîn b. Fadlullâh el-Muhibbî, *Kasdu's-Sebil fî'l-lugati'l-'Arabiyyeti mine'd-dahîl*, (Thk. Osman Mahmûd es-Sînî), Mektebetu't-tevbe, Riyâd, 1415/1994, I, 64-65.

¹³⁰ Ebû Bekir İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luga* (nşr. Fr. Krenkow v.dğr.), Haydârâbâd, 1344/1927, I, 25; Nasuhi Ü. Karaaslan, "Mu'ârreb", *DİA*, , XL,26.

¹³¹ el-Muhibbî, *a.g.e.*, s. 55.

¹³² Nasuhi Ü. Karaaslan, "Mu'ârreb", *DİA*, , XL, 26

¹³³ Zülfikar Tüccar, "Dahîl", *DİA*, , VIII, 412-413.

¹³⁴ İbn Manzûr, "vld", *Lisânu'l-Arab*, Beyrut , 1990; Rahmi Er, "Müvelledûn", *DİA*, , XXXII, 226.

¹³⁵ Süyûtî, *a.g.e.*, I, 242

Haram yiyen birisine الحرامى denmesi gibi. Eski bir kelime, vezni bozulmadan, yeni bir anlam yüklenerek kullanılmış ise *manevi müvelled* olur. *Sonuç* ve *en son* anlamındaki المبلغ kelimesinin sonradan *miktar* anlamında kullanılması gibi.

Arap dil bilimcileri bu kavramlardan *Dahîl* kavramını daha çok kullanmışlardır. Eski olsun, yeni olsun Arap diline girdikten sonra büyük bir değişikliğe uğramadan kullanılan yabancı kelimeler için *Dahîl* terimi kullanılır. Yerine göre, hem Mu'arreb hem de Müvelled terimleri için de kullanılmaktadır.¹³⁶

Fazla titizlik gösterilmeden dilbilimciler tarafından çoğu zaman aynı anlamda kullanılan *mu'arreb*, *dahîl* ve *müvelled* kavramları arasındaki ince ayırım farklılıklarını şu şekilde açıklanabilir:

- *Mu'arreb* ihticâc asırlarında Arapça'ya giren ve Arapça'nın özelliklerine göre bazı değişikliklere uğrayarak kullanılan kelimelerdir. *Müvelled*, ihticâc devrinden sonra Arapça'ya başka dillerden giren veya türetme yoluyla bu dile kazandırılan yeni kelimeler için kullanılmaktadır. *Dahîl ise*, Eski olsun yeni olsun Arapça'ya girdikten sonra büyük bir değişikliğe uğramadan kullanılan yabancı kelimelerdir.

- *Mu'arreb* kelimelere, Arapça sayıldıkları için, Arap dilindeki vezin kuralları uygulanır. *Dahîl* kelimelerin Arapça vezin kurallarına uyma zorunluğu yoktur. Kişisel bir kullanımı vardır. *Müvelled* kelimeler ise, eski vezinlerde kullanılmakla beraber bazen Arapların daha önce kullanmadıkları yeni vezinlerde kullanılırlar.

-*dahîl* diğer terimlerden daha geniş kapsamlıdır ve umumiyetle *mu'arreb* kelimesiyle eş anlamda kullanılmakla birlikte yerine göre *mu'arreb* kelimeleri veya *Müvelled* kelimeler ifade eder. Çünkü eski olsun yeni olsun Arapçaya girmiş yabancı kelimeler dile sonradan girdikleri için bir bakıma *dahîl* sayılırlar. Fakat vezni Arapça'ya uymayan veya uydurulmamış olan *dahîl* kelimeler için *mu'arreb* kelimesi kullanılmaz.

Dilcilere göre bir kelimenin *mu'arreb* sayılabilmesi için iki şart gereklidir:

¹³⁶ Tüccar, a.g.m., III, 413; Muhammed Ali et-Tehânevî, *Keşşâfu istulâhâti 'l-funûni ve 'l-'ulûm*, Thk. 'Ali Dahrûc, (Trc. 'Abdullah el-Hâlidî), Tsz, II, 1582.

1. Kelimenin harflerinde veya vezninde değişiklik yapılarak yapı bakımından Arapça'ya uyumlu hale getirilmiş olmalıdır.

2. Kelimenin Arapça'ya ihticâc döneminde girmiş olup Kur'ân-ı Kerîm veya hadiste bulunması yahut da sözleri delil gösterilebilen önemli edip ve âlimlerce kullanılmış olmasıdır.¹³⁷

Bu tür kelimeler incelenirken dil bilimciler tarafından bazı ölçüler getirilmiştir. Bu ölçülerden bazıları şunlardır:

1- Dahîl kelimenin asıl dilindeki tarihi incelenir ve Arapçaya girdiği zamanki sığası (kipi/şekli) öğrenilir. Meselâ (سهریز) kelimesi gibi. Aslı Farsça'da kırmızı anlamına (سرخ) dır. Pehlevî diline bakıldığında aslı (سخر) şeklindedir.

2- Dahîl kelimenin ses ve kalıbında meydana gelen değişiklik konusunda dikkatli olunmalıdır.

3- Ta'rib esnasında kelimenin başında ve sonunda oluşmuş hazf ihtimaline dikkat edilmelidir. Meselâ, Yunanca kelimelerin sonlarında bulunan "s" (sin=س), bazı kelimelerde düşmüş, bazılarında da olduğu gibi kalmıştır. اقيانوس - ناموس - طاووس gibi kelimelerde varlığını korurken بيطار - اسطول - فردوس gibi kelimelerdeyse düşmüştür.¹³⁸ "s"nin düştüğü kelimelerin asıllarının şu şekilde olması gerekir: بيطارس - اسطولس - فردوسس

Yabancı isimlerin vezni konusunda ihtilâf edilmiştir. Bir grup âlime göre vezin, kök bilgisi üzerine bağlı olduğundan ve bu da yabancı isimler için gerçekleşmediğinden bunlar için vezin söz konusu olmaz. Çünkü yabancı isimler semâ'îdir.¹³⁹ Bazı âlimler ise şu görüşü savunuyorlar: Kelimedede meydana gelen harf değişiklikleri beraberinde vezin değişikliğini de getirir. Harf artması veya eksilmesi, hareke veya harf değişikliği kelimenin orijinal yapısında bir değişikliğe sebep olduğu gibi vezninde de değişikliğe sebep olur.

¹³⁷ Sa'dî Dannâvî, *el-Mu'cemu'l-mufasssal fi'l mu'arreb ve'd-dahîl*, s. 7-8; Cevâlîkî, *el-Mu'arreb*, s. 13-14.

¹³⁸ Cevâlîkî, *a.g.e.*, s. 19-21.

¹³⁹ el-Hafâcî, *Şifâu'l-ğalîl fî kelâmi'l-'Arabi mine'd-dahîl*, s.23.

İbn Kemâl Paşa (ö. 940/1533) *Risâletu tahkîkî ta'rîbi'l-kelîmet'l-a'cemiyyeti* adlı eserinde mu'arreb kelimeleri dört guruba ayırmıştır.¹⁴⁰

1. Değişmeden ve Arap dili kalıplarına uymadan geçen kelimeler (خراسان) gibi...
2. Değişmeden fakat Arap dil kalıplarına uyarak geçen kelimeler (خرم) gibi...
3. Değişin fakat Arap dil kalıplarına uymayan kelimeler (اخر) gibi...
4. Hem değişin hem de Arap dil kalıplarına uyan kelimeler (درهم) gibi...

Mu'arreb kelimelerin tespiti için; fâsih dilcilerden gelen nakil, Arapçada kullanılmayan şekilde harflerin bir arada kullanılması, Arapça kelimelerin kalıplarına uymaması, çeşitli şekillerde ifade edilmeleri, kelimenin kökünün Arapçada kaybolması, harflerin veya seslerin değişmesi, bazı harflerden meydana gelen kelimeler ve başka değişikliklerin olması gibi kıstas ve yollar belirlenmiştir.¹⁴¹

2.2.3. Ta'rîble İlgili Yapılan Çalışmalar

Arap diliyle ilgili, diğer dallarda olduğu gibi Ta'arîb konusundaki çalışmalar da Kur'ân-ı Kerîm'in doğru okunması ve doğru anlaşılması için başlatılmıştır. Bu amaçla Ta'arîb ile ilgili çalışmalar, âlimler tarafından erken bir dönem olan h. I. Asırda başlanmıştır.¹⁴² İlk dönemde bu çalışmalar, Kur'ân-ı Kerîm'deki mu'arreb kelimeler ile sınırlı iken daha sonra tüm dili kapsamıştır.

Mu'arreb konusu ilk dönem eserlerde sadece bir bölüm olarak yer alırken, sonraları müstakil bir eser olarak alınmaya başlanmıştır. Bu konuda ilk eserleri Kur'ân-ı Kerîm'deki garip kelimelerin tespiti üzerinedir. Sonraki eserlerde, mu'arreb kelimelerin tespiti konusunda bazı prensipler getirilmiştir. Eserlerde tespit edilen, mu'arreb kelimelerin hangi dilden geldikleri belirtilmiştir. Bazı âlimler de, kendisinden önceki eserlerde geçen kelimelere ilaveler yapmış ve yanlış buldukları kelimeleri düzelterek vermiştir. İbni Kemal gibi bazıları da bu mu'arreb kelimeler konusunda araştırmacıların dikkat etmesi gereken kuralları ve takip edilecek usulleri eserlerinde belirtmişlerdir.

¹⁴⁰ İbn Kemâl Paşa, *Risâletu tahkîkî ta'rîbi'l-kelîmât'l-a'cemiyye*, (nşr. Muhammed Sevâî), Şam, 1991, s. 53-54.

¹⁴¹ İbrahim Ebû Sikkîn, *Fıkhu'l-Luga*, s. 47-48. ; Bulut, a.g.e., s.27-36.

¹⁴² Yavuz, *Mu'arreb Kelimelere Dâir Yazılan Eserler Sözlükler*, s.112.

Ta‘arîb konusundaki çalışmaların ilki İbni Abbas’ın *Ġarîbu’l Kur’ân* adlı eseri kabul edilmektedir.¹⁴³ İbni Abbas bu eserinde Kur’ân-ı Kerîm’de geçen garip kelimeleri tespit etmiştir. Bundan sonra Arap dilbilimcilerinin ilklerinden sayılan Sibeveyh *el-Kitap* adlı eserinde, konuyla ilgili bir bölüm açmıştır. Mu‘ârreb’in genel konularından bahsetmiştir.¹⁴⁴ Sibeveyh’den sonra gelen âlimler de O’na uyararak eserlerinde, mu‘ârreb konusuna ayrı bir bölüm ayırmışlardır.

Ebû ‘Ubeyd el-Kâsım b. Selâm *Ġarîbu’l- musannef*’te¹⁴⁵, Câhiz *el-Beyân ve’t-tebyîn*’de¹⁴⁶, İbn Kuteybe *Edebu’l-kâtib*’de¹⁴⁷ konuyla ilgili birer bölüm açmışlardır. Asma’î ve Ebû ‘Ubeyde gibi dilciler konuyu geniş şekilde ele almış ve böyle kelimelerle hangi dillerden aktarıldıklarını da rivayet etmişlerdir. İbn Dureyd (321/933) *Cemheretu’l-luġa*’da önceki dilcilerin verdikleri kelimelere birçok Farsça, Süryanice, Rumca ve Nabatça dilinden kelime ilave etmiştir. İbn Cinnî (392/1002) ise *el-Hasâ’is*’te Arapça’ya giren ve bu dilin özelliğini taşıyan kelimeleri, Arapça kelimeler olarak kabul etmiştir.

Bunların dışında, Cevâlikî’nin, bu alanda müstakil olarak yazılan ilk eseri el-Mu‘ârreb başta olmak üzere bu konudaki müstakil eserlerin öne çıkanlarından bazıları tanıtılacaktır.

1- *el-Mu‘arrab mine’l-keîâmî’l-a‘cemî ‘alâ hurûfi’l-mu‘cem*; el-Mu‘arrab, Arapça’ya başka dillerden giren ve Kur’ân-ı Kerîm’de, hadislerde, şiirde ve haberlerde kullanılan yabancı kelimeleri içine alan sözlük niteliğinde bir eserdir. Arapça’ya geçen yabancı kelimelerle ilgili ilk çalışmalar, bazı eserlerin içinde yer alan bölümlerden oluşmaktadır. Eserde ele alınan kelimelerin anlamlarından çok şekilleri üzerinde durulmuştur. Bu eser, neşredenın mukaddimesi ile müellifin açıklamalarının bulunduğu iki bâbdan sonra, ilk harfî esas alan alfabetik bir sıralamayla 26 bölüm içinde 732 maddede mu‘arrab kelimeleri açıklamıştır. Bu bölümlerde ‘ve’ و ile başlayan kelime

¹⁴³ İbn ‘Abbâs ve eseri için bkz. Sezgin Fuat, *GAS (Geschichte des Arabischen Schriftums)*, I-IX, Leiden 1967-1984, I, 25-28

¹⁴⁴ Bkz. Sibeveyh, ‘Amr b. Osmân, *el-Kitâb*, (nşr. ‘Abdüsselâm Muhammed Hârûn), I-V, Kahire 1988, III, 234-235; 296-297.

¹⁴⁵ Bkz. Ebû ‘Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, *Ġarîbü’l-musannef* (nşr. Muhammed el-Muhtâr el-‘Aîdî), I-III, Tunus, 1996, III, 668-672.

¹⁴⁶ Bkz. Ebu Osman Amr b. el-Câhiz, *el-Beyân ve’t-tebyîn* (nşr. Hasan es-Sendûbî), I-IV, Beyrut 1993, I, 18-20.

¹⁴⁷ Bkz. Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe, *Edebu’l-kâtib* (nşr. Muhammed ed-Dâîfî), Beyrut 1985, s. 497.

olmadığı için bu harflere yer vermemiştir.

Cevâlikî, el-Mu‘arrab’da Arapların kendi yöntemleriyle seslendirerek kullandıkları, Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan, Rasûlullâh’ın hadislerinde vârid olan ve Arab’ın şiir ve haberlerinde kullandıkları yabancı kelimeleri zikretmiştir.¹⁴⁸

2- *Fi’t-t‘arîb ve’l-mu‘arrab, hâşiyetu’bnu berrî ‘alâ kitâbı’l-mu‘arrab li’bni’l-Cevâlikî*; Ebû Muhammed ‘Abdullah b. Berrî’nin (582/1187) Cevâlikî’nin *el-Mu‘arrab*’ı üzerine yazdığı bir hâşiyedir. Eseri İbrahîm es-Sâmerrâ’î neşretmiştir.¹⁴⁹

3- *et-Tezyîl ve’t-tekmîl lima’s-tu‘mile mine’l-lafzi’d-dahîl*; Cemâluddîn ‘Abdullah Muhammed el-‘Uzrî el-Bişbîşî’nin (820/1417), Cevâlikî’nin *el-Mu‘arrab*’ı üzerine yazmış olduğu tamamlayıcı ve ilave bilgiler içeren bir kitaptır.¹⁵⁰

4- *el-Mühezzeb fîmâ veka‘a fi’l-Kur‘âni mine’l-mu‘arrab*; Çalışmamızın konusu olan Celâluddîn es- Süyûtî’nin (911/1505) bu kitabı, Kur’ân-ı Kerîm’deki mu‘ârreb kelimeleri tespit edip alfabetik olarak veren ilk eserdir. Eserin geniş tanıtımı ayrıca yapılacaktır.

5- *Risâletu tahkîkî ta’rîbî’l-kelîmet’l-a‘cemiyyeti*; Şemsuddîn Ahmed b. Suleymân b. Kemâl Paşa’nın (940/1533) ta‘arîb konusunda alfabetik sıralamaya riayet etmeyip dahîlin tasnifine göre düzenleyerek yazdığı bir risâlesidir.¹⁵¹

6- *Şifâ’u’l-ğalîl fîmâ fi kelâmi’l-‘Arabi mine’d-dahîl*; Şihâbuddîn Ahmed Muhammed el-Hafâcî’nin (1069/1659) kaleme aldığı ve Cevâlikî’nin *el-Mu‘arrab*’ından sonra sahasında yazılan en önemli eseridir. Yaklaşık el-Mu‘arrab’ın iki misli kelime içerir. Alfabetik sıralamadaki metodu Cevâlikî’nin metoduna benzer. Müellif, kendisinden önce yazılan bütün eserleri eksik bulup eleştiriye tabi tutar.¹⁵²

7- *el-Mu‘arrabâtu’r-reşîdiyye*; ‘Abdurreşîd b. ‘Abdussabûr el-Hüseynî el-

¹⁴⁸ Bulut, a.g.e., s.65; Yavuz, a.g.m., s. 113.

¹⁴⁹ Yavuz, *Mu‘arrab Kelimelere Dâir...*, s. 113; el-Muhibbî, a.g.e., I/68-70; Salâhuddîn ez-Za‘belâvî, *Kitâbu Hâşiyeti’bni Berrî ‘ale’l-Mu‘arrab li Ebî Mansûr Cevâlikî bi tahkiki İbrahîm es-Sâmerrâ’î*, Dâru’t-Turâsi’l-‘Arabî, Şam, 1986, Yıl: VI, Sy. 22, s. 322.

¹⁵⁰ Yavuz, a.g.m., s. 113; el-Muhibbî, a.g.e., I, 70-72.

¹⁵¹ el-Muhibbî, a.g.e., I, 75-77.

¹⁵² Yavuz, a.g.m., s. 115; el-Muhibbî, a.g.e., I, 77-80; Ahmed Na‘îm el-Kerâ‘ayn, *İlmu’d-delâleti beyne’n-nazari ve’t-tatbîk*, Birinci baskı, Beyrut, el-Mu’essesetu’l-câmi‘iyyeti’d-dirâsât ve’n-neşr ve’t-tevzî‘, 1413/1993, s. 225.

Medenî'nin (1068/1658) Farsça'dan Arapça'ya geçen kelimeleri içerir. Dili Farsça olup bu dille yazılan sahasının ilk kitabıdır. Müellif hem Arapça hem de Farsça eserler telif etmiş, Türkçe'de de kabiliyet sahibi olmuştur.¹⁵³

8- *Câmi'ü't-ta'rîb bi't-tarîki'l-karîb*; Bişbîşî'nin *et-Tezyîl'inin* bir muhtasarı olup, Muhammed b. Ahmed el-'Alâî (918/1512) tarafından telif edilmiştir. Eser 1700 mu'arrab kelime içerir ve alfabetik olarak yazılmıştır.¹⁵⁴

9- *Kasdu's-sebîl fîmâ fî'l-luğati'l-'Arabiyyeti mine'd-dahîl*; Muhammed el-Emîn b. Fadlullâh el-Muhibbî (1111/1699) telif etmiştir. Sahasındaki en hacimli ve en önemli eserlerden birisidir. Ancak tam bir nüshası bulunamamış, günümüze eksik olarak gelmiştir. Bu durum alfabetik sıralamadaki mîm (م) ve kâf (ك) harflerindeki kelimelerin eksik olmasıyla anlaşılmıştır.¹⁵⁵

10- *ez-Zikru'l-muhalled fî beyân lafzi'l-Müvelled*; Osmanlı sadrazamlarından Muhammed (Mehmet) Râğîb Paşa'nın (1176/1763) adıyla bilinen eseri kendisine kimin telif edip sunduğu bilinmemektedir. Eser basılmamış olup yazma nüshası Tunuslu Hasen Huseyn 'Abdulvahhâb'ın Hint kütüphanesinde.¹⁵⁶

11- *Nufûzu'l-lisân ve 'ukûdu'l-hisân*; Müellifi Antakyalı Mustafa Remzî'dir (1100/1689). Yüz kadar eserden yararlanarak eseri oluşturduğunu söyleyen müellif, bu hususta kimsenin kendisini geçmediğini iddia etmiştir.¹⁵⁷

12- *Usûlu't-takrîb fî'ta'rîb*; Akhisarlı Muhyiddîn Muhammed b. Mahmûd er-Rûmî'nin (1101/1690) telif ettiği risâle alfabetik olarak sıralanan mu'arrab kelimeleri içerir.¹⁵⁸

13- *'et-Tirâzü'l-müzehheb fî'd-dahîli ve'l-mu'arreb'* Müellifi Muhammed en-Nihâlî el-Halebî (1186/1772) olup eserini Mustafa Remzi'nin *Nüfûzu'l-lisân*'ından hareketle yazmıştır. en-Nihâlî "Bu eseri baştan sona mütâlaa ettim ve bundan alınması gerekenleri alıp, bunlara kendi topladıklarımı da katarak bu tarzda bir eser meydana

¹⁵³ Yavuz, *a.g.m.*, s. 115; el-Muhibbî, *a.g.e.*, I, 80-81.

¹⁵⁴ Yavuz, *a.g.m.*, s. 114; el-Muhibbî, *a.g.e.*, I, 81-82.

¹⁵⁵ Yavuz, *a.g.m.*, s. 116; el-Muhibbî, *a.g.e.*, I, 82.

¹⁵⁶ Yavuz, *a.g.m.*, s. 116; el-Muhibbî, *a.g.e.*, I, 82-83.

¹⁵⁷ Yavuz, *a.g.m.*, s. 115.

¹⁵⁸ Yavuz, *a.g.m.*, s. 116.

getirdin ve adını da '*et-Tirâzü'l-müzehheb fi'd-dahîli ve'l-mu'arreb' koydum'* diyerek buna işaret etmiştir.¹⁵⁹

Bu kitapların dışında, sadece bir dilden Arapçaya geçen kelimeler hakkında da yazılmış eserler vardır. Bunlardan en çok, Farsçadan Arapçaya geçmiş kelimelerle ilgili eserler vardır.

Konumuzla ilgili yakın geçmişte de çokça eser kaleme alınmıştır. Bu eserler, kendilerinden önceki Kitaplara itimat etmek, yeni asırda Arapçalaşmış kelimeleri zikretmek ve telif edilen kitabın, yazarın bildiği dilden Arapçaya geçen kelimelere tahsis etmek gibi ortak özellikleri vardır. Bu çağdaş eserlerden bir kısmının isimlerini ve müelliflerini zikretmek yararlı olacaktır.

1- *el-Mu'arreb fi'l - Kur'âni'l-Kerîm*; Ahmed el-Kavsî'ye (H. 13. Asır) aittir.¹⁶⁰

2- *ed-Delîl ilâ murâdi fi'l 'âmî ve'd-dahîl*; Raşîd 'Atiyye'ye (1312/1894) aittir.¹⁶¹

3- *el-Elfâzu'l-Fârisiyyetu'l-mu'arreb*; Edî Şîr el-Keldânî'ye (1333/1915) aittir.¹⁶²

4- *et-Takrîb li usûli't-ta'rib*; Tâhir b. Sâlih ed-Dimeşki'ye (1337/1919) aittir.¹⁶³

5- *et-Tezhîb fi usûli't-ta'rib*; Ahmed 'Îsâ'ya (1342/1923) aittir.¹⁶⁴

6- *el-İştikâk ve't-ta'rib*; Mustafâ el-Mağribî'ye (1366/1947) aittir.¹⁶⁵

7- *Tefsîru'l el-fâzi'd-dahîleti fi'l-luğati'l 'Arabiyye me'a zikri aslihâ bi hurûfih*; Tûbiyâ el-'Uneysî'ye (1384/1964) aittir.¹⁶⁶

8- *Te'sîlu mâ verade fi târihi ceberutî mine'd-dahîl*; Ahmed Sa'îd Suleymân'a ait olup 1979 yılında basılmıştır.¹⁶⁷

9- *el-Mu'cemu'l-mufassal fi'l-mu'arreb ve'd-dahîl*, Sa'dî Dannâvî'ye ait olup 2004 yılında basılmıştır.¹⁶⁸

10- *ed-Dahîl fi'l-luğati'l-'Arabiyye*, 'Abdulmun'im Muhammed el-Hasen el-

¹⁵⁹ el-Muhibbî, a.g.e., I, 83-84.

¹⁶⁰ el-Muhibbî, a.g.e., I, 83-84.

¹⁶¹ el-Muhibbî, a.g.e., I, 83-84.

¹⁶² el-Muhibbî, a.g.e., I, 77-80; el-Kerâ'ayn, a.g.e., s. 225; İbrâhîm es-Sâmerrâ'i, *Me'a'l-masâdir fi'l-luğati ve'l-edeb*, 'Ammân, 1403/1983, I,269.

¹⁶³ el-Muhibbî, a.g.e., I, 77-80.

¹⁶⁴ el-Muhibbî, a.g.e., I, 77-80.

¹⁶⁵ el-Muhibbî, a.g.e., I, 77-80.

¹⁶⁶ el-Muhibbî, a.g.e., I, 77-80; el-Kerâ'ayn, a.g.e., s. 225.

¹⁶⁷ el-Muhibbî, a.g.e., I, 77-80; el-Kerâ'ayn, a.g.e., s. 225.

¹⁶⁸ el-Muhibbî, a.g.e., I, 77-80; el-Kerâ'ayn, a.g.e., s. 225.

Kârûrî tarafından 1970 yılında yapılmış bir mastır tezidir.¹⁶⁹

11- *Ġarâ'ibu'l-luġati'l-'Arabiyye*, Eb Rafâ'îl Nahle el-Ya'sûbî'ye aittir.¹⁷⁰

12- *el-Elfâzu's-Süryâniyyeti fi'l-me'âcimi'l-'Arabiyye*, Patrik Mâr'aġnatius Efrâm'a aittir.¹⁷¹

13-*el-Kelimâtu'l-'Ârâmiyyetu'd-dahîle fi'l-'Arabiyyeti*, Sigmund Fränkel'e aittir.¹⁷²

Son olarak, konu hakkında Arap Devletlerinde milliyetçilik saikiyle Arap Dili ve Edebiyatı ile Ta'arîb konusunda ilmi çalışmalar yapmak üzere çeşitli kurumlar oluşturulduğunu da belirtmek isteriz.

2.3. Kur'ân-ı Kerîm'de Ta'arîb

Dil üzerine yapılan çalışmalarda, özellikle de Arap Dili üzerine yapılan çalışmalarda, Kur'ân-ı Kerîm'de mu'arreb kelimeler konusu önemli bir yer tutmuştur. Ulema bu konudaki görüşlerini ihticâc döneminden itibaren dile getirmeye başlamışlardır.

Süyûtî de, her ilim dalında olduğu gibi bu konuda da eserler yazmıştır. Birçok eserinde bu konuyu ele almıştır. Fakat müstakil olarak bu konuyu, *el-Mühezzeb fima vaka'a fi'l-kur'ân mine'l-mu'arreb* adlı kitabında ele alarak, konu hakkında görüşlerini detaylı bir şekilde dile getirmiştir.

Ta'arîb'in dildeki varlığı hususunda âlimler tarafından üç farklı görüş ileri sürülmüştür. Bir kısım âlimler konuya olumlu yaklaşırken, bir kısım ulemâ konuya olumsuz yaklaşmış diğer bir kısım da uzlaştırmacı bir tavırla konuya yaklaşmıştır. Konuya olumlu yaklaşanlar, mu'arreb kelimelerin İslam'dan önce Cahiliye döneminden itibaren Arapların dillerinde, özellikle şiirlerinde yer aldığını hatta bu kelimelerin o dönemin dilini esas alarak mesajını ulaştıran Kur'ân-ı Kerîm dilinde de yer aldığını bunun tabii bir durum olduğunu belirtir. Konuya olumsuz yaklaşanlar ise, Arap dilinin dünyanın en köklü ve güçlü diller arasında yer aldığını diğer dillerden kelime alacak derecede bir zaafa sahip olmadığını aksi bir durumda ise dilin orijinal haline bir hanel geleceğini iddia eder. Konuya uzlaştırmacı bir tavırla yaklaşanlar da, diller arasında kelime alış-verişinin

¹⁶⁹ *Dissertation Abstracts University of Khartoum* 1958-1975, Khartoum, Sudan, Tsz., s. 110.

¹⁷⁰ el-Kerâ'ayn, *a.g.e.*, s. 225

¹⁷¹ el-Kerâ'ayn, *a.g.e.*, s. 225

¹⁷² el-Kerâ'ayn, *a.g.e.*, s. 225

kaçınılmaz doğal bir durum olduğunu, bunun diller için bir zaaf ve kusur olmaktan ziyade aksine birer zenginlik olduğunu ifade ediyorlar. Transferi söz konusu olan kelimelerin alıcı dilin genel anlam ve kuralları dikkate alınıp, belirli işlemlerden geçirilerek dile kazandırılmaları sonrasında artık o kelimelerin dilin aslı kelimeleri arasında sayıldıklarını belirtiyorlar.

2.3.1. Kur'ân-ı Kerîm'de Ta'rib Olmadığını Savunan Görüş ve Delilleri

İmam Şafiî (ö.204/819), İbn Cerîr et-Tâberî (ö.310/923), Ebû 'Ubeyde (ö.224/838), Kadı Ebubekr el-Bakillânî (ö.403/1012) ve İbn Faris (ö.395/1004) Kur'ân-ı Kerîm'de mu'arreb kelimelerin olmadığını dile getirenlerdir. Bunlar bu konudaki görüşlerini şu kanıtlara dayandırmaktadırlar:

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

“Düşünüp manasını anlamanız için Biz, onu Arapça bir Kur'ân olarak indirdik.”¹⁷³

وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا أَعْجَمِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ آيَاتُهُ أَلَّا تَعْلَمِ وَيَعْرَبِي قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَشِفَاءَ وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي آذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى أُولَئِكَ يُنَادُونَ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ

“Ve eğer O'nu (Kitab'ı), yabancı dil bir Kur'ân kılsaydık, mutlaka: “O'nun âyetleri açıklanmalı değil miydi?” derlerdi. Araba yabancı dil mi? De ki: “O, iman edenler için hidayet ve şifadır. Ve mü'min olmayanların kulaklarında bir ağırlık vardır. O (Kur'ân), onlara karşı körlüktür (şifa ve hidayet değildir). İşte onlara uzak bir yerden seslenilir.”¹⁷⁴

İmam şafiî, bu konuyu detaylı bir şekilde ele almış ve konunun muhaliflerine reddiyeler mahiyetinde şu görüşleri dile getirmiştir; “Kur'ân-ı Kerîm'in tamamı, Arap Dilinde inmiştir. Bunun delillerini Kur'ân kendi ayetleriyle dile getiriyor. Kur'ân'da yabancı kelimelerin bulunduğunu ileri sürenler, Kur'ân'da bulunan bazı kelimelerin anlamlarının Araplar tarafından bilinmediğini dile getiriyorlar. Arapça, lafız ve ifade gücü açısından, en geniş dillerdendir. Arapçanın bu derinliğine Peygamber'den başkası, tam

¹⁷³ Yûsuf, 12/2.

¹⁷⁴ Fussilet, 41/44.

olarak vakıf değildir. Araplar da Kur'ân'ın anlamını bilmekten yoksun değillerdir. Aksi halde Kur'ân'da anlaşılmayan kelimeler söz konusu olacak ki, bu doğru değildir.”

İmam Şafii, konuyu bu şekilde açıkladıktan sonra, görüşlerine deliller getirmeye başlıyor;¹⁷⁵ ‘‘Birisi, ‘Kur'ân-ı Kerîm sadece Arapçadır. Ona başka dilden hiçbir kelime karışmamıştır.’ Diyenlerin delili nedir diye sorarsa, bu konudaki delil şudur;

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

*Biz her peygamberi, ancak kendi kavminin diliyle gönderdik ki, onlara (Allah'ın emirlerini) iyice açıklasın. Allah, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.*¹⁷⁶

‘‘Hz, Muhammed'ten önceki resuller sadece kavimlerine gönderilmişler, Hz. Muhammed ise tüm insanlara gönderilmiştir.’’ Denilse, buna cevaben derim ki; ‘‘ Muhammed kendi kavminin diliyle gönderilmiştir. Diğer insanların O'nun dilini, güçleri yettiği oranda öğrenmesi gerekir. Dilleri farklı olduğu için insanlar birbirlerini anlamıyorlarsa da, ortak bir dilde anlaşmak durumundadırlar. Bu konuda üstün olanın diline tabi olmak gerekir. Peygamberin kullandığı dil, insanların kullandığı dillerin en üstünüdür. Bütün insanların onun kullandığı dile tabi olması gerekir. Allah bu konuyu kitabında buyurduğu birçok ayetle açıklıyor;

وَإِنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ، نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ، عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ، بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ

*Şüphesiz bu Kur'ân, âlemlerin Rabbi'nin indirmesidir. Uyarıcılardan olası diye onu güvenilir Ruh (Cebrail) senin kalbine apaçık Arapça bir dil ile indirmiştir.*¹⁷⁷

وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا وَاقٍ

*Böylece biz onu (Kur'ân'ı) Arapça bir hüküm olarak indirdik. Sana gelen bu ilimden sonra eğer sen onların heva ve heveslerine uyarsan, Allah tarafından senin için ne bir dost vardır, ne de bir koruyucu.*¹⁷⁸

¹⁷⁵ Muhammed b. İdris eş-Şâfii, *er-Risâle*, (Thk. Ahmed Muhammed Şakir), el-Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut ts. s. 40-47.

¹⁷⁶ İbrahim, 14/4.

¹⁷⁷ Şuara, 26/92-95.

وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ لَا رَيْبَ فِيهِ فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ
وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ

*Böylece biz sana Arapça bir Kur'ân vahyettik ki, şehirlerin anası olan Mekke'de ve çevresinde bulunanları uyarasın. Hakkında asla şüphe olmayan toplanma günüyle onları uyarasın. Bir grup cennette, bir grup ise cehennemdedir.*¹⁷⁹

حَم، وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ، إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

*Hâ Mîm. Apaçık Kitab'a andolsun ki, iyice anlayasınız diye biz, onu Arapça bir Kur'ân yaptık.*¹⁸⁰

قُرْآنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عِوَجٍ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ

*Biz onu, Allah'a karşı gelmekten sakınsınlar diye hiçbir eğriliği bulunmayan Arapça bir Kur'ân olarak indirdik.*¹⁸¹

İmam Şafî devamında; “Allah bu ayetleriyle göndermiş olduğu kitabının arapça olduğunu bildiriyor. Arapçanın dışında, kitabında başka dillerin olmadığını da şu iki ayetle bildiriyor

وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِّسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ وَهَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ

*Andolsun ki biz onların, “Kur'ân'ı ona bir insan öğretiyor” dediklerini biliyoruz. İma ettikleri kimsenin dili yabancıdır. Bu Kur'ân ise gayet açık bir Arapça'dır.*¹⁸²

وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا أَعْجَمِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ آيَاتُهُ أَلَّا نَعْلَمَ لَأَعْرَبِيٌّ وَعَرَبِيٌّ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ وَالَّذِينَ لَا
يُؤْمِنُونَ فِي آذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى أُولَٰئِكَ يُنَادُونَ مِنْ مَّكَانٍ بَعِيدٍ

Eğer biz onu başka dilde bir Kur'ân yapsaydık onlar mutlaka, “Onun âyetleri genişçe açıklanmalı değil miydi? Başka dilde bir kitap ve Arap bir peygamber öyle mi?” derlerdi. De ki: “O, inananlar için bir hidayet ve şifâdır. İnanmayanların kulaklarında

¹⁷⁸ Ra'd, 13/37.

¹⁷⁹ Şura, 42/7.

¹⁸⁰ Zuhruf, 43/1-3.

¹⁸¹ Zümer, 39/28.

¹⁸² Nahl, 16/103

bir ağırlık vardır ve Kur'ân onlara kapalı ve anlaşılmaz gelir. (Sanki) onlara uzak bir yerden sesleniliyor (da anlamıyorlar).’’¹⁸³

İbni Cerir et-Taberi de bu yolu takip ederek, karşıt görüşte olanlara reddiyeler yazmıştır. İbni Cerir, Kur'ân-ı Kerîm'in tüm lafızlarının arapça olduğunu, İmam Şafii'nin getirdiği delillerin aynısını zikrederek, Kur'ân'daki bazı kelimelerin başka bir dilden olduğuna ilişkin söylemlere şu şekilde yorum getirmiştir; "Rivayet edilen görüşler, bizim söylediğimizin dışında bir şey değildir. Çünkü bunu söyleyenler bu kelimeleri Kur'an'ın inmesinden önce Arapların bilmediklerini söylememişlerdir ki bizim söylediğimize muhalif bir şey olsun. Onlar, "Bu kelimenin Habeş dilinde mânâsı şudur." "Şu kelimenin Farsçada mânâsı budur." şeklinde konuşmuşlardır. Çeşitli milletlerin aynı kelimeyi aynı mânâda kullanmaları yadırganmazken sadece iki milletin bir kelimeyi aynı mânâda kullanması nasıl yadırganabilir Mesela, bizim bildiğimiz çeşitli dillerde bir kelimenin muhtelif milletler tarafından aynı mânâda kullanıldıkları vakidir. Mesela dirhem, dinar, divit, kalem, kırtas ve daha nice kelimeler mevcuttur. Bu kelimeler Arapçada ve Farsçada aynıdır. Belki de bilinmeyen diğer dillerde de bunlar böyledir. Şayet bir kimse, bu gibi kelimelerin aslının Farsça olup Arapça olmadığını veya Arapça olup Farsça olmadığını yahut bir kısmının Arapça, diğerlerinin Farsça olduğunu ya da bunların asıllarının Arap menşeli olup yabancı dillere oradan geçtiğini yahut da bunların asıllarının Farsça menşeli olup sonradan Arapçaya intikal ettiğini, söyleyecek olursa cahillik etmiş olur. Çünkü bu kelimeler, aynı lafızla ve aynı mânâ ile iki dilde de kullanılmaktadır.’’¹⁸⁴

Bir kaç dilde kullanılan müşterek kelimeler kullanıldığı bütün dillere nisbet edilmesi doğru olduğu gibi bu dillerden sadece birine nisbet edilmesi de doğrudur. "Kur'an'da her dilden kelime vardır." diyenlerin maksadı da -Allah daha iyi bilir ya- bize göre budur. Yani Kur'an-i Kerîm'de bazı kelimeler bulunmaktadır ki bu kelimeler aynı mânâda diğer birçok milletlerin dillerinde kullanılmaktadır. Bu sözü söyleyenlerin maksatlarını başka şekilde izah etmek mümkün değildir. Çünkü Allah'ın kitabını kabul eden ve onu okuyan hiçbir akl-ı Selim sahibi Kur'an'ın bir bölümünün Farsça diğer bir

¹⁸³ Fussilet, 41/44.

¹⁸⁴ Ebû Cafer Muhammed İbn Cerir et-Taberi, *Taberi Tefsiri*, Hisar Yayınevi, İstanbul, 1996, I,14-18.

bölümünün Arapça başka bir bölümünün Nabtice veya Habeşçe olduğunu söylemesi beklenemez.¹⁸⁵

Allah, Kur'an-ı Arapça olarak gönderdiğini beyan etmiştir. Hâsılı, Seleften "Kur'an da her dilden kelime vardır." şeklinde nakledilen sözler, Kur'an da geçen bir kısım kelimeler Arapçanın dışında başka dillerde de kullanılmaktadır." demektir. Bu kelimelerin aslen belli bir dile mensup olup diğer bir dilde sonradan kullanıldığına dair herhangi bir delil bulunmadığından bu gibi iddialarda bulunmakta tutarsızdır.

Ayrıca Taberi, Kur'an-ı Kerîm'in bütün kelimeleriyle Arap dilinde indiğini ispatladıktan sonra, Arap dilinin birçok lehçeleri kapsadığını, Kur'an inerken bu lehçelerden sadece yedi lehçe üzerine indiğini, Resulullah'ın bir hadisinde bunu beyan ettiğini, ancak Kur'an tek bir mushaf haline getirilirken bu lehçelerden sadece Kureyş lehçesinin esas alınarak Kur'an'ın toplanıp yazıldığını, bu itibarla elimizde bulunan Kur'an'ın tek lehçe üzere tesbit edildiğini zikretmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'deki bu kelimeler Araplar ve Arap olmayanlar arasında, rastlantı sonucu ortak kullanılan kelimelerdir. Bu kelimeleri belli bir dile nispet etmek delil gerektirir. Bu da mümkün değildir. Bunun için, Arapların, Farsların ve Habeşlilerin ortak kullandıkları bu tür kelimeleri bir dile nispet etmek doğru değildir.

Ebu Ubeyde de Kur'ân-ı Kerîm'in sadece Arapça olarak indiğini şiddetle savunarak "Kur'ân apaçık bir Arapça ile inmiştir. Kur'ân'da Arapçadan başka bir dil kullanıldığını ve Kur'ân-ı Kerîm'de geçen ilgili bir kelime için 'bu Nebaticedir' diyen büyük bir gaf yapmıştır. Diller arası kelime benzerlikleri olabilir. Buda tamamen rastlantıdan ibarettir."¹⁸⁶

İbni Farıs da Kur'ân-ı Kerîm'de yabancı kelimelerin varlığının kabul edilmesi durumunda, bu tür kelimelerin Arapça karşılığı bulunmadığı, dolayısıyla Arapların

¹⁸⁵ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân 'an te'vîli âyütü'l-Kur'ân*, (Thk. Ahmed Mahmud Şakir), Dâru'l-Maârif, Kahire ths. I,15-23.

¹⁸⁶ Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ, *Mecâzu'l-Kur'ân*, (Thk. M. Fuat Sezgin, Mektebetü'l-Hancî), Kahire, 1954. I/17.

bunların karşılıklarını kendi dillerinde bulmakta aciz durumda oldukları anlamına geleceğini belirtmektedirler.¹⁸⁷

Bu görüşe katılanlardan birisi de muassır âlimlerden Ahmet Muhammed Şakir'dir. Ahmet Muhammed Şakir, Cevâlikî'nin *el-Muarreb* kitabını en güzel tahkik edenlerden birisidir. Kitabını tahkik ettiği yazara muhalefet ederek, Kur'ân-ı Kerîm'de yabancı kelimelerin bulunmadığını dile getirmiştir.¹⁸⁸ Arapların en eski kavimlerden birisi olduğunu, Arapçanın da en eski dillerden birisi olduğunu, dolayısıyla İbranice, Keldanice, Süryanice ve Farsça'dan daha önce mevcut olduğunu söylemiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de yabancı kelimelerin varlığını kabul edenlerin bu kelimelerin masterlarını, köklerin ve türeme şekillerini bilmediklerini söyleyerek, bu tür bazı kelimelerin asıllarının kaybolma ihtimallerinin de bulunduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁹ Bu nedenle Ahmet Muhammed Şakir, bazı kelimelerin asıllarını dil bakımından garip tevillerle açıklamıştır. Bu konuda taassup göstermiş, az da olsa manaları saptırmıştır. Böylece dilcilerin muarreb dedikleri kelimelerin Arapça olduğunu ifade etmiştir.

Bu görüşe muassır âlimlerden Hasan Ziyaeddin Itr da katılmıştır. 'Nikaul Ku'ran Min Kelamil 'Acem' adlı eserinde ve İbni Kayyim el-Cezvi'nin 'Fununu'l Efnan' adlı eserine yazdığı tahkikte âlimlerin bu konudaki görüşlerini dile getirdikten sonra İmam Şafii ve Kur'ân-ı Kerîm'de yabancı kelimenin varlığını kabul etmeyen görüşleri tercih ederek savunuyor.¹⁹⁰

2.3.2. Kur'ân-ı Kerîm'de Ta'rîb Olduğunu Savunan Görüş ve Delilleri

Bu görüşü İbn Cinnî (ö.392/1002), el-Cüveynî (ö.478/1085), İbni Nakîb (ö.698/1298), eş-Şevkânî (1250/1834) ve bazı âlimler savunmuşlardır. Bunların görüşleri şunlardır;

1. İbni Abbas, Mücahid, İkrime, 'Ata ve diğer âlimlerden gelen rivayetlerde 'bu yabancı kelimedir' türünden ifadelerde bulunmalarıdır. Bunlardan gelen rivayetlerde

¹⁸⁷ Ahmed İbn Fâris, *es-sâhibî fi fikhi'l-luga*, (Thk. Mustafa eş-Şuveyhî), el-Mektebetu'l-Lugaviyyetu'l-Arabiyye, Beyrut 1963, s. 59.

¹⁸⁸ Cevâlikî, *el-Mu'arrab mine'l-keîmi'l-a'cemi 'alâu hurûfi'l-mu'cem*, (Thk. Muhammed Ahmed Şakir), Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye, Kahire, 1969, s. 15.

¹⁸⁹ Cevâlikî, *a.g.e.*, s. 13.

¹⁹⁰ Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed İbn Kayyim el-Cezviyye, *Fünûnu'l-efnân*, (Thk. Ziyâuddin Itr), Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, Beyrut 1987, s. 342.

الفردوس, الصراط, القسطاس ve اليم, الطور, الربانيون kelimeri Rumcadır. مشكاة ve كفلين kelimeri Habeşçedir.¹⁹¹

2. Dil bilimcilerin Kur'ân-ı Kerîm'de geçen إبراهيم gibi kelimeler özel ve yabancı isim oldukları için 'gayri munsarif' oldukları üzerinde itiffak etmişlerdir.¹⁹²

3. Kur'ân-ı Kerîm'de yabancı kelimelerin bulunmasının bir hikmeti de; öncekilerin ve sonrakilerin tüm bilgilerini kapsayıp, her şeyden haber vermesidir. İçinde başka dilden kelimeleri barındırarak, diğer dillerin varlığına işaret etmesi gayet tabiidir.¹⁹³

4. İbni Nakıp, Kur'ân'ın bir özeliğinin de indirildiği kavmin dili ile gelmiş olmasıdır. Kur'ân tüm insanlar indiği için Arapça'nın yanında Rumca, Farsça ve Habeşçe kelimeleri de ihtiva eder demiştir.¹⁹⁴

5. İbn Cinnî de, Arap dili kurallarına uydurulan ve kullanıma sokulan her kelimenin Arapça sayıldığını söyleyip bu duruma şöyle bir örnek verir. طاب الخشكان denildiğinde Arapça i'râb kurallarına tabi tutulduğu için kelime artık Arapça olmuştur.¹⁹⁵

Bu görüşü savunanlardan birisi de muasır âlimlerden Ramazan Abduettevvab'dır. *Fusul Fi Fıkhu'l Arabiye* adlı eserinde Ahmed Muhammed Şakir'i Kur'ân'da yabancı kelimelerin varlığını inkâr konusunda eleştirmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de ve fasih Arapçada yabancı kelimelerin varlığını inkâr etmenin büyük bir haksızlık olduğunu dile getiriyor.

Muasır âlimlerde Muhammed Seyit Ali el Belaşi, 'el Mühezzeb' üzerine yazdığı şerhte âlimlerin konu hakkındaki görüşlerini dille getirdikten sonra şunları söylüyor: "Meşhur âlimlerin çoğu Kur'ân-ı Kerîm'de yabancı kelimelerin varlığını kabul ediyor, Kur'ân'da bu tür kelimelerin varlığında bir sakınca görmüyor."¹⁹⁶

¹⁹¹ Küçükkalay, *a.g.e.*, s.208.

¹⁹² Süyûtî, *el-Mühezzeb*, s. 60; Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *İrşâdu'l-fuhûl*, Dâru'l-Ma'rebe, Beyrut 1979, s. 32; Muhammed Sıddık Han el-Kannûcî, *el-Bulga fi usûli'l-luga*, Thk. Nezir Muhammed Mektebi, Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, Beyrut 1988, s. 78; Abdulcelil Abdurrahim, *Lugatu'l-Kur'âni'l-Kerim*, Mektebetu'r-Risâlet'l-Hadîse, Amman 1981, s. 205.

¹⁹³ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 289.

¹⁹⁴ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 289.

¹⁹⁵ Ebû'l-Feth İbn Cinnî Osman, *el-Hasâis*, Dâru'l- hadîs, Kahire 2007, s.357.

¹⁹⁶ Muhammed Seyyid Bilâsî, *el-Mu'arreb fi'l-Kur'ân*, Cemiyetu'd-Da'veti'l-İslamiyyeti'l-Alemiyye, Trablus 2001, s. 118.

2.3.3. Uzlaştırıcı (Birleştirici) Görüş ve Delilleri

Bu görüşü benimseyenlerin başında Ebu Ubeyd el-Kasım b. Selâm (ö.224/839) geliyor ve şunları söylüyor: “ bana göre her iki görüş de doğrudur. Çünkü bu kelimeler, aslında yabancıdır. Âlimlerin dediği gibi, sonradan Araplar kendi dillerinde kullanmış ve Arapçalaştırmışlardır. Bu şekildeki kelimeler Arapça ile karışmış ve Arapça birer kelime olmuşlardır. Daha sonra nazil olan Kur’ân’da bu kelimeler de kullanılmıştır. Bu kelimeler Arapçadır diyende, Arapça değildir diyen de doğru söylüyordur.”¹⁹⁷

Müfessirlerden İbn Atiyye (ö.541/ 1147) de bu görüşe katılarak, düşüncelerini şöyle dile getirir: “Genel kaide ve inanç Kur’ân’ın Arapça dili üzere nâzil olduğudur. Dolayısıyla Kur’ân’da Arapça olmayan veya anlaşılması başka bir dilin yardımıyla sağlanan bir kelime yoktur. Ancak Arapların başka milletlerle ticârî amaçlar sonucu birtakım ilişkilere girdiği ve bu sayede onların dilinden kelimeler aldığı, inkârı mümkün olmayan tarihsel bir gerçektir. Araplar komşu dillerden aldıkları bu kelimeler üzerinde birtakım şekilsel oynamalarda bulunarak dillerine uydurdular ve sonrasında şiir ve hitâbetlerinde bunları kullanmaya başladılar. Zamanla bu kelimeler, sarîh Arapça kelimelerle aynı seviyeye geldiler. İşte Kur’ân’da kullanılan mu‘arreb kelimeler, bu tarz kelimelerdir. Bu kelimeler köken itibariyle acem, en son kavuştukları hal ve kullanımları yönüyle de Arapçadırlar.”¹⁹⁸

Bu görüşte olan muasır âlimlerden Abdulkadir b. Mustafa el-Mağribî *el-İştikâk ve't-ta'rib* adlı eserinde konuyu ele alır. Ona göre bir yabancı kelime Arapçanın usul ve kurallarına göre kullanılıyorsa o kelime artık Arapçaya dönüşmüş ya da Arapçalaşmıştır. Kelime Arapçalaştığı için de vahyin dilinde yer almasında bir sakınca kalmamaktadır. Hal böyleyken bu kelimelere Arapça diyen doğru söylediği gibi, yabancı diyen de doğru söylemiş olmaktadır. Kısacası bu kelimelerin başlangıcı yabancı, nihayeti Arapçadır. Dolayısıyla Kur’ân’da yabancı olarak görülen kelimelerin kavuştukları son halleri esas

¹⁹⁷ el-Cevâlikî, *el-Mu‘arreb*, s. 53; Süyûtî, *el-İtkân*, s. 290-291.

¹⁹⁸ İbn Atiyye, Ebu Muhammed Abdulhakk el-Gırnâtî, *el-Muharriru'l-vecîz fi tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, Thk. Ahmed Sadık el-Mellâh, Matbaatu'l-Ahrâmi't-Ticâriyye, Kahire, 1974, I/69-70; Ebû Abdullah Muhammed İbn Ahmed İbn Ebî Bekr İbn Farh el-Kurtubî, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, ts. I/69.

alındığından, artık onlar Arapça olmuştur. Bundan dolayı da Kur'ân onları Arapça kelime olarak vasıflandırmıştır.¹⁹⁹

Bu görüşteki muasır âlimlerden Tahir Süleyman Hamude de âlimlerin bu konudaki görüşlerin beyan etikten sonra şunları söylüyor: “ dil bir gerçek olarak söyleyebiliriz ki en doğru görüş, olumlu ve olumsuz görüşte olanların arasında orta yolu tutan görüştür. Dillerin etkileşimi sonucunda bir birlerinden kelime alışverişinde bulunmaları ve her bir dilin başka bir dilden olan kelimeleri kullanması doğal bir neticedir. Bu da Arapçada Ta'rib diye nitelendirilmektedir.²⁰⁰

2.3.4. Süyûtî'ye Göre Kur'ân-ı Kerîm'de Ta'rib

Konu hakkında âlimlerin görüşlerini ortaya koyduktan sonra, Süyûtî'nin bu konudaki görüşünü ve bu konunun neresinde durduğunu belirtmeye çalışacağız.

Süyûtî Kur'ân-ı Kerîm'de yabancı kelimelerin varlığını kabul ediyor. Bu konudaki temel görüşlerini, inceleme konumuz olan *el-Mühezzeb fî mâ vaka'a fi'l-Kur'âni mine'l-muarreb* adlı eserinde delileri ile beraber açık bir şekilde ortaya koyarak şunları dile getiriyor; “ tercih ettiğim ve güçlü gördüğüm görüş, Said Bin Cübeyr'in şu rivayetidir:²⁰¹ “Ku'ran hem Arapça hem de yabancı bir dilde indirilmeli değil miydi? Dediler. Allah hemen şu ayeti indirdi.

وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا أَعْجَمِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ آيَاتُهُ أَأَعْجَمِيٌّ وَعَرَبِيٌّ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَشِفَاءً وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي آذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى أُولَٰئِكَ يُنَادُونَ مِنْ مَّكَانٍ بَعِيدٍ

Eğer biz onu başka dilde bir Kur'ân yapsaydık onlar mutlaka, “Onun âyetleri genişçe açıklanmalı değil miydi? Başka dilde bir kitap ve Arap bir peygamber öyle mi?” derlerdi. De ki: “O, inananlar için bir hidayet ve şifâdır. İnanmayanların kulaklarında bir ağırlık vardır ve Kur'ân onlara kapalı ve anlaşılmaz gelir. (Sanki) onlara uzak bir yerden sesleniliyor (da anlamıyorlar).”²⁰²

¹⁹⁹ Abdulkadir b. Mustafa el-Mağribî, *el-İstikâk ve't-ta'rib*, Matbaatu'l-Hilâl, Kahire 1908, s. 83.

²⁰⁰ Tahir Süleyman Hamûde, *Celaluddin es-Süyûtî Asruhu ve Hayatuhu ve Cehduhu fi'd-Dersi ala't-Tarih*, Beyrut, 1989.

²⁰¹ Süyûtî, *el-Mühezzeb*, s. 60.

²⁰² Fussilet, 41/44.

Allah bu ayetten sonra diğer dillerden sözcüklerin olduğu ayetler indirdi. O ayetlerden birisi de şudur;

فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ مَّنضُودٍ

*Emrimiz gelince, oranın altını üstüne getirdik ve üzerlerine (balçıktan) pişirilip istif edilmiş taşlar yağdırdık.*²⁰³

Bu ayetteki 'siccîlin' سِجِّيلِ kelimesi Farsçadır. Bu konuda Ebu Meysere şunları söylüyor:

“Kur’ân’da her dil vardır.” “Kur’ân her dil üzere inmiştir.”

Dahhâk da Kur’ân’ın tüm diller ile indiğini söylemiştir.²⁰⁴

Ebû Mansûr es- Seâlibî (ö.430/1038) de : “Dünyada hiçbir dil yoktur ki Kur’ân’da bulunmasın diyerek, daha önceki zikretmiş olduğumuz İbni Nakîb’in, Kur’ân-ı Kerîm’de yabancı kelimelerin bulunmasındaki hikmetleri, görüşünü dile getirerek bunun Kur’ân’ın her şeyi kuşatmış olduğunun bir gereği olduğunu ifade etmiştir.²⁰⁵

Ayrıca;

وَمَا أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُم فَيُضِلُّ اللَّهُ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي مَن يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

*Biz her peygamberi, ancak kendi kavminin diliyle gönderdik ki, onlara (Allah’ın emirlerini) iyice açıklasın. Allah, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.*²⁰⁶

Ayetinde belirtildiği gibi Resulullah bütün kavimlere gönderilmiştir. Bundan dolayı konuştuğu dil kavminin dili olsa da kendisi ile gönderilmiş olduğu kitap da tüm kavimlerin dili olmalıdır.

Halil Şemsettin el-Huveyyi, Kur’ân-ı Kerîm’de yabancı kelimelerin bulunmasının hikmetini, kelimedden yola çıkarak şu şekilde açıklamaktadır; استبرق Arapça bir kelime

²⁰³ Hud, 11/82.

²⁰⁴ Süyûtî, *el-Mühezzeb*, s. 63.

²⁰⁵ Süyûtî, *el-Mühezzeb*, s. 63.

²⁰⁶ İbrahim, 14/4.

değildir. Yabancı bir kelimedir şayet Dünya'nın belagat ve fesahat âlimleri bir araya gelse bu sözcüğün yerine koyacak bir sözcük bulamayacaklardır. Arapçada bunu ifade edebilecek bir kelime yoktur. Çünkü ipekten elbiseyi Araplar Farisilerden öğrenmişlerdir. Onların daha önce kullandıkları bir şey olmadığı için buna bir isim koymamışlardır. Yabancılardan bunu nasıl duydularsa o şekilde ifade etmişleridir. Sık Kullanmadıkları için buna ayrı bir isim koymadılar.”²⁰⁷

Süyûtî bu konudaki görüşlerini diğer birkaç kitabında da yer vermiştir.

2.3.5. Değerlendirme

Âlimlerin bu konudaki görüş ayrılıkları kısaca iki kısımda ele alınabilir;

1. Kur'ân-ı Kerîm Arapçadır ve Arap dili ile inmiştir. O'nda yabancı dilde hiçbir kelime yoktur. Yabancı dildir diye ifade edilen sözcükler tamamen rastlantı sonucu iki dilde de asıl sözcük olarak kullanılmaktadır.

2. Kur'ân-ı Kerîm apaçık bir Arapçadır. Anlamı açıktır. Bunda bütün ulema ittifak etmiştir. Fakat ayrılık konusu nakledilen bu tür sözcüklerin yabancı dilden olup, olmadıklarıdır. Bazı âlimler bu sözcüklerin asıllarının yabancı dilden olduklarını fakat Arapların bazı değişiklikler yaparak, bunları kendi dillerinde uzun süre kullanmakla Arapçanın asıl sözcükleri haline getirdiklerini ifade etmişlerdir.

Bu konuda, değerlendirmeye geçmeden önce âlimler nezdinde ittifak düzeyinde olan birtakım ilmî tespitlere değinmek gerekir.

Dillerde kelime alış verişi, toplumsal bir olgudur. Farsça ve Arapça gibi farklı dil ailesine mensup olsalar bile çeşitli ilişkiler sonucunda tüm dillerde kelime alış verişi olur.²⁰⁸ Konuyla ilgili dilbilimciler tarafından birçok gerekçe ortaya atılmıştır. Bu anlamda Arapçanın diğer dillerden herhangi bir farkı yoktur. Arapça korunmuş bir dilde değildir. Bu gerçekten hareketle Arapçanın da böyle bir süreci yaşaması tabii bir durumdur.²⁰⁹ Yukarıda da görüldüğü üzere İslam'dan önce ve sonra Arap dili komşu

²⁰⁷ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 289-290; Süyûtî, *el-Mühezzeb*, s. 63.

²⁰⁸ Aksan, a.g.e., s.37-39.

²⁰⁹ Salih, *Dirâsât f'i Fıkhi'l-Luga*, s. 314.

dillerden birçok kelime almış ve bu durum eski ulemâ nezdinde ciddi bir eleştiri konusu olmamıştır.²¹⁰

Arap dili komşu dillerle olan kelime alış verişinde kelime vermesi, kelime almasından daha fazla olmuştur. Farsça sözlüklere bakıldığında onların, daha önce büyük bir edebiyata ve medeniyete sahip olmalarına rağmen, İslamiyet'in gelişinden sonra Arapçadan nasıl etkilendikleri ve bu dilden ne kadar çok kelime alıp, kendi dilsel ihtiyaçlarını giderdiklerini görülecektir. Bu bağlamda Farslar, İslam'dan sonra daha önce dillerinde bulunmayan Arapçaya ait bazı harfleri de alfabelerine eklemişlerdir.²¹¹ Bunda Arapçanın özgün yapısı, köklü geçmişi, konuşulduğu coğrafi bölge ve Kur'ân-ı Kerim ve hadislerin dili olması gibi birtakım etkenleri vardır.²¹²

Arap dili, yabancı bir kelimeyi biçimsel ve anlamsal olarak kendi diline en iyi bir şekilde uyarlayıp yazılı ve sözlü olarak kullanım alanına kazandırma yönüyle diğer dillerden farklılık göstermektedir.²¹³

Arapların câhiliye döneminde ihtiyaç duydukları kelimeleri komşu dillerden alıp dillerine uyarladıktan sonra şiirlerinde kullandıkları ve sonrasında bu kelimelerin günlük konuşulan dilde de yer aldığı ve kullanıldığı bilinmektedir. Zamanla dile iyice yerleşen söz konusu kelimeler Arapçanın bir parçası haline gelmiş ve çoğu zaman yabancı kökenli oldukları unutulmuştur.²¹⁴

Âlimler arasında mu'arreb'in kullanımının câizliği noktasında bir ihtilaf söz konusu değildir. Nitekim Arap fusahâsı *dahîl* kelimeleri dillerinde kullanmışlardır.²¹⁵

Yukarıda verilen bilgiler doğrultusunda Arapça'nın, diller arası doğal etkileşimin doğal bir neticesi olarak, diğer dillerden kelime alış verişinde bulunduğu ve âlimlerin de konuya olumlu yaklaştıkları görülmektedir. Bu anlamda dilde yer almasında sakınca görülmeyen *mu'arreb*'in Arap diliyle nâzil olduğunu ifade eden Kur'ân'da da yer almasında bir sakınca görülmemektedir.

²¹⁰ Enîs, *Min Esrâri 'l-Luga*, s. 109.

²¹¹ Mustafa Kırkız, *Dilbilim Tekniği Açısından Arapçanın Korunmaya Alınışı*, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 15 : 1, (2010), s.318

²¹² Salih, *a.g.e*, s. 348

²¹³ Salih, *a.g.e*, s. 314.

²¹⁴ Ramazan Abduttevab, *el-Arabiyyetu 'l-fushâ ve tahaddiyâtu 'l-asr*, Câmiatu'l-İmâm Muhammed b. Suud, Sayı. 13-14, s. 108.

²¹⁵ el-Vafî, *Fihu 'l-Luga*, s. 207.

Ayrıca bir kelimenin mu‘arreb olması o kelimenin, içinde geçtiği cümlelerin anlamında edebi açıdan bir zaafa sebebiyet vereceği anlamına gelmemelidir. Bir kelime kullanım alanına alınmış, özümsemiş, zihinde bir yabancılik çağrışımı yapmıyor ve edebi yönden dilin diğer kelimeleriyle eşit bir hale gelmişse pratik açıdan artık bir farkın kalmadığı söylenebilir.

Kaldı ki, mu‘arreb bir kelimenin Arap dilinde veya Kur’ân’da yer alması edebî anlamda onlarda bir zaafa sebebiyet vermediği gibi aksine Arap dilinin aslı hüviyetinden bir ödün vermeden güçlü sistemi ve geniş kullanım imkânlarıyla söz konusu kelimeleri en iyi şekilde kullanarak onlardan istifade edebildiğini gösterir. Öyle ki mu‘arreb kelimeler bazen içinde geçtikleri ifadelerde yerli dildeki eşdeğer kelimelerden daha edebî olabilmektedir. Bu yönleriyle mu‘arreb kelimelerin edebî açıdan ifadeye katkı sağladığı aşikârdır.

Yukarda da değindiğimiz gibi, konuyla ilgili el-Cüveynî şunları söyler: “Eğer “استبرق” kelimesinin Arapça olmadığı, dolayısıyla da fesâhat ve belâğatte Arapça kelimelerden düşük olduğu iddia edilirse şunu deriz; bütün dünya dilcileri toplansa edebî anlamda bu kelimeye eşdeğer bir Arapça kelime bulamayacaklardır. Çünkü Araplar “استبرق” kelimesinin ifade ettiği anlam olan “kalın ipekli kumaş”ı Fârisî’lerden almış ve dillerinde bu anlamı karşılayacak bir kelime de üretmemişlerdir. İnsanların günlük yaşamında az yer alması ve dilde de pek kullanılmamasından dolayı “استبرق” kelimesinde ta‘rîb’e gidilmiş ve dilde yerini almıştır.²¹⁶ Mesela;

مُنْكَيْنَ عَلَى فُرْشٍ بَطَانُهَا مِنْ إِسْتَبْرَقٍ وَجَنَى الْجَنَّتَيْنِ دَانَ

“Onlar astarları kalın ipekten olan döşeklere yaslanırlar. Bu iki cennetin meyveleri (zahmetsizce alınacak kadar) yakındır”²¹⁷ ayetinde “استبرق” kelimesinin yerine Arapça’da bu anlamı en yakın şekilde karşılayan “حرير” kelimesi konulsa fesâhat ve belâğat açısından aynı anlamı ifadeye katmakta yetersiz kalacaktır.²¹⁸ Şu anda bu kelimenin

²¹⁶ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 289-290.

²¹⁷ Rahmân, 55/54.

²¹⁸ Abdulgaffâr Hilal, *Aslu'l-Arab ve Lugatuhum Beyne'l-Hakâik ve'l-Ebâtil*, Dâru't-Tibâe'l-Muhammediyye, I. Baskı, Kahire, 1401, s. 91.

sağladığı edebî anlamı başka bir Arapça kelime veya ifadeyle sağlamak mümkün olmayıp aksi halde bir fesâhat ve belâgat zaafına sebebiyet verecektir.”²¹⁹

Konuyla ilgili Mustafa Sadık er-Râfî de aynı kanaate sahip olduğunu belirtir ve Kur’ân-ı Kerîm’deki mu‘arreb kelimelerin hepsinin kendilerine has bir belâgat yönlerinin olduğunu, ne kelime ne de terkîp düzeyinde hiçbir Arapça ifadenin onların ifade ettiği anlamı karşılayamayacağını belirtir.²²⁰

Kur’ân-ı Kerîm’deki tüm mu‘arreb kelimeleri bu çerçevede değerlendirmek lazımdır. Bu anlamda, Kur’ân’ın mübîn Arap lisânı üzere nâzil olmasıyla bünyesinde acem asıllı kelimeleri barındırması bir eleştiri ve çelişki konusu olmamalıdır. Nitekim her dil ifadesinin, yapısı gereği bir amacı vardır. O da, sunmuş olduğu ifadelerin muhâtapları tarafından en iyi şekilde anlaşılmasıdır. Nitekim bütün dini metinlerde olduğu gibi, Kur’ân da hitâp ettiği toplumun kullandığı tabii dili kullanmıştır. Kur’ân hitâp ettiği toplumun dilini kullanırken yeni kelime, kullanım veya dil kuralları koymamış, bizzat Arapların kendi dillerini kullanmıştır.²²¹

Kur’ân-ı Kerîm’de yabancı sözcüklerin varlığını kabul etmeyenlerin delil olarak getirdikleri;

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

“Düşünüp manasını anlamanız için Biz, onu Arapça bir Kur’ân olarak indirdik.”²²²

Ayeti hakkında şunlar söylenebilir; Kur’ân-ı Kerîm’in Arap diliyle nâzil olduğunu dile getirdiği ifadelerde, anlamı açık olan, anlaşılan manasındaki mübîn sıfatını peşine eklemiştir. وما أرسلنا من رسول إلا بلسان قومه ليبين لهم “Biz, kendilerine açıklamalarda bulunması için her Peygamberi yalnız kendi toplumunun diliyle gönderdik.” (İbrahim, 14/4), بلسان عربي مبين “Apaçık arap diliyle” (Şu’arâ, 26/195).

Dolayısıyla âyetlerdeki vurgu dilden ziyade dil üzerinden sağlanan anlam’dır. Kur’ân,

²¹⁹ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 289-290.

²²⁰ Mustafa Sadık er-Râfî, *İ’câzu’l-Kur’ân ve’l-Belâgetu’n-Nebeviyye*, Dâru’l-Kutubi’l-Arabi, VIII. Baskı, Beyrut ts. s.72-73

²²¹ Turan Koç, *Din Dili*, Rey Yay. Kayseri, t.s. s. 47; Ebu Sikkîn, *Fıkhu’l-Luga*, s. 53.

²²² Yusuf, 12/2.

hitâp ettiği toplumun konuştuğu dili en üst edebî düzeyde kullanarak mesajlarını onlara iletmiştir. Mesajlarını iletirken de Arapların bilmediği kelimeleri kullanmamış aksine onların zihinlerine yerleşmiş, tedavülde olan, şiir ve nesir gibi yazılı ve sözlü kaynaklarında yer alan kelimeleri kullanmıştır. Kur'ân başka dillerden ya da kendi üretiminden daha yüksek edebî düzeyde kelimeler de kullanabilirdi. Hâlbuki Kur'ân'ın temel amacı muhâtabın anlayacağı ve etkileneceği şekilde anlamı en iyi şekilde ona aktarmaktır. Tabi anlam, âlet konumunda olan dil üzerinden sağlandığı için dilin de bu işlemden önemli bir rolü ve payı vardır. Ancak burada asıl olan *anlam* olup dil ise araç konumundadır. Kur'ân için de asıl olan *anlam* esas olduğu için bu ameliyede araç konumunda olan dilin kökeni ve aidiyeti gibi hususlara önem verme, önceleme Kur'ân'ın genel amaç ve muhtevasıyla pek bağdaşmamaktadır.

Kaldı ki Farsça bir kasidede Arapça bazı kelimelerin bulunması nasıl ki bu kasideyi Farsça olmaktan çıkarmıyorsa, Kur'ân-ı Kerîm'deki birkaç yabancı kelime de Kur'ân'ı Arapça olmaktan çıkarmıyor. Önemli olan söz konusu kelimenin biçim ve anlam itibariyle bağlam içindeki diğer kelimelerle uyumudur.

Diğer bir delil olarak sundukları,

وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا أَعْجَمِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ آيَاتُهُ أَلَّا عَجَمِيٌّ وَعَرَبِيٌّ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَشِفَاءَ وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي آذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى أُولَٰئِكَ يُنَادُونَ مِن مَّكَانٍ بَعِيدٍ

‘‘Ve eğer O'nu (Kitab'ı), yabancı dil bir Kur'ân kılsaydık, mutlaka: ‘‘O'nun âyetleri açıklanmalı değil miydi?’’ derlerdi. Araba yabancı dil mi? De ki: ‘‘O, iman edenler için hidayet ve şifadır. Ve mü'min olmayanların kulaklarında bir ağırlık vardır. O (Kur'ân), onlara karşı körlüktür (şifa ve hidayet değildir). İşte onlara uzak bir yerden seslenilir.’’²²³

Ayeti için de, soru olarak ifade edilen cümle, siyakından anlaşılacağı üzere *‘‘sözler yabancı, muhatap Arap mı olsun?’’* demektir. Yani Kur'ân-ı Kerîm'in tamamının Arapça olmamasından bahsediliyor.

Kur'ân-ı Kerîm'de yabancı sözcüklerin varlığını kabul edenler; İbni Abas ve diğer âlimlerden delil olarak getirilen rivayetlere yorumlar getirmişlerdir; yabancı bir dilde

²²³ Fussilet, 41/44.

kullanılan bir sözcük sadece o dile ait bir sözcük olmayabilir. Bu sözcük başka bir dilde de başka dilde de o dilin asıl sözcüğü olarak kullanılabilir²²⁴. Bu tür sözcükler tamamen rastlantı sonucu her iki dilde asıl sözcük olarak varolabilirler. Bunları bir dilde asıl, diğer dilde yabancı sözcük olarak ayırmamız gerekmiyor.

Kur'ân-ı Kerîm'de tüm dillerde sözcüklerin varolduğunu söyleyenlerin görüşleri fazla abartılıdır. Bunlar görüşlerine dayanak olarak şu ayeti getiriyorlar;

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

*Biz her peygamberi, ancak kendi kavminin diliyle gönderdik ki, onlara (Allah'ın emirlerini) iyice açıklasın. Allah, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.*²²⁵

Ayete istinaden; “Peygamber bütün insanlara gönderilmiştir. Kavminin dilini konuşuyor olsa da, kendisi ile gönderilmiş olduğu kitapta tüm insanların kullandığı kelimeleri ihtiva etmelidir”, demişlerdir. Fakat bu temeli sağlam olmayan bir görüştür. Çünkü Kur'ân tüm insanlara konuştukları dil ile hitap etmez. Doğrusu O'na inananların O'nun dilini öğrenmeleri gerekir.

Bu görüşlerden gerçeğe en yakın olanı orta yolu tutan görüştür. Mekke'de Arapların diğer Milletlerle sosyal, dini ve ticari ilişkiler içerisinde oldukları bilinen bir gerçektir. Bunun doğal bir sonucu olarak da Arapçanın dışındakileri konuşanlarla karşılıklı dil etkileşimleri olmuştur. Bu etkileşim sonucunda Arapçaya da bazı kelimeler girmiştir. Bu durumu cahiliye şiirlerinde de görüyoruz. Ayrıca Kur'ân'ın dilleri üzerinde indiği Araplar, çeşitli nedenlerle yapmış oldukları yolculuklar neticesinde, başka Milletlerle etkileşimde bulunmuş ve bu dillerden bazı kelimeleri alarak kullanmaya başlamışlardır. Bazen de yabancı sözcüklerin yapılarını Arapçaya uydurarak kullanmışlardır. Bu sözcükleri normal konuşmalarında veya şiirlerinde kullanarak, Arapça asıl sözcüklerden birisi haline getirmişlerdir. Kur'ân'ın bunun gibi yabancı kökenli kelime olup, Arapçalaşan kelimeleri ihtiva etmesi gayet doğaldır.

²²⁴ et-Taberi, *Câmiu'l-beyân 'an te'vîli âyütü'l-Kur'ân*, I, 15-23.

²²⁵ Yusuf,12/2.

Kur'ân-ı Kerîm'de yabancı kelimelerin varlığına karşı çıkanların dinî birtakım endişe ve kaygılardan hareketle böyle bir düşünceye vardıkları görülmektedir. Onlara göre konu dinin özüyle yakından ilişkili olup aksini iddia etmek günaha götürecek sonuçlar doğuracaktır.²²⁶ Yukarıda temas edildiği gibi Kur'ân, hitap ettiği toplumun dilini kullandığını ifade etmektedir. Mu'arreb diye dile getirilen tüm kelimeler Arapların sözlü ve yazılı kaynaklarında mevcuttur. Nitekim Kur'ân, İbrahim, İsmail, Zülkifl, Musa ve İsa gibi a'lâm isimleri de kullanmaktadır. Bunlar da köken itibariyle Arapça değildir. Şu takdirde bunların varlığının da sıkıntı oluşturması gerekirdi. Dolayısıyla özel isimlerin diğer dillerden alınması gibi ihtiyaç halinde bazı kelimelerin de alınmasında bir sakınca yoktur. Şu da var ki, dile karışan bu kelimeler, bir takım uyum işlemlerinden sonra o dile kaynaşır, zamanla acem oldukları unutulur ve o dilin asli kelimeleri haline gelirler. Dolayısıyla Kur'ân, mübîn Arap dilini kullandığını ifade ederken Arapların konuştuğu dili en üst ve anlaşılır düzeyde kullandığını ifade etmiş, hatta bu yönüyle muarızlarına bir benzerini getirmelerini teklif etmekle onlara meydan okumuştur. Kur'ân kullandığı kelimelerle sergilediği üslubunda muarızlarına meydan okumuş, onlardan da aynı şart ve imkânlar dâhilinde benzerini getirmelerini istemiştir.²²⁷ Burada üsluba dayalı i'câz'ın haleline yol açacak bir durum söz konusu değildir. Zaten bu anlamda karşıt görüşlülerin mu'arreb kaynaklı bir eleştirileri de yoktur. Ayıca konu tamamen dilsel bir konu olup dinin özüyle, inançla direk bir ilgisi bulunmamaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de bulunan bu kelimelerin çoğu, asıl itibariyle Arapçanın da ana unsuru olduğu Sami dil ailesine mensup dillerdendir. Dolaylı da olsa, bu kelimeler zaten tek bir dilde olan kelimelerden sayılırlar. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de diğer dillerden de kelimelerin oluşu, O'nun sadece tek bir kavme inmediği aksine kıyamete kadar tüm insanlığa indiğinin de bir göstergesidir.

Bu tür kelimelerin rastlantı sonucu iki dilde de kullanıldığını söylemek pek de gerçekçi değildir. Bunlar ilk kullanılan dillerde asıl sonradan kullanılan dillerde Furu'dur. Kur'ân-ı Kerîm'de bulunan bu sözcükler asıl itibariyle yabancıdır. Fakat Araplar bu sözcükleri kendi dillerinde yaygın bir şekilde kullanarak Arapçalaştırmışlardır.

²²⁶ el-Belâsî, *el-Mu'arreb fi'l-Kur'ân*, s. 119.

²²⁷ "Eğer doğru söylüyorlarsa onun sözlerinin bir benzerini meydana getirsinler." (Tûr, 52/34) "De ki, insanlar ve cinler bu Kur'ân'ın bir benzerini meydana çıkarmak için toplansalar onun benzerini meydana getiremezler" (İsrâ, 17/18)

Hiz. Osman'ın mushafı'nda yer alan kelimelerin hattına bakıldığında Arap hattına muhalif tarzda yazılmış bir takım kelimelerin yer aldığı görölmektedir. Mesela حرام kelimesi, mushafta حرم elifsiz; مشكاة kelimesi مشكوة vav(و)'la; صلاة kelimesi aynı şekilde صلوٰة vav(و)'la yazılmıştır.

Bu kelimelerin mushafta bu şekilde yer almasının bir hikmete mebnî olduğu açıktır. Elifsiz yazılan حرام kelimesinin Habeşçe kökenli حرم fiilinden alındığı ve وجب (lazım, gerekli oldu) anlamına geldiği belirtilmektedir.²²⁸ Kur'ân-ı Kerîm'deki

وَحَرَامٌ عَلَىٰ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ Helak ettiğimiz bir ülkeye artık (yaşamak) haramdır: Onlar bir daha geri dönemezler.²²⁹ âyetinde haram kelimesinin Hiz. Osman'ın mushafında elifsiz yazıldığı hatta günümüzde bazı Kur'ân hatlarında da elifsiz yazıldığı bilinmektedir. Bu şekilde haram kelimesinin mushafa elifsiz bir şekilde yazdırılması Habeşçe kökenli olduğu izlenimini vermektedir ve bu doğal bir durumdur.

Yine مشكاة kelimesinde elif'in yerine vav'ın tercih edilmesi (مشكوة), kelimenin Habeşçe kaynaklı olmasından ötürüdür. Söz konusu kelime Habeşçe'de “maskot” memdûd zamme ile okunur. Mushafta vav'lı yazılması da kelimenin Habeşçe'deki yapısından kaynaklı olabilir.²³⁰ Keza صلاة kelimesinin vav'lı yazılması da Süryânî kökenli olmasından ötürüdür. Kelimenin Süryânîce'deki aslı, صلوتا: slûto şeklindedir. Vav kelimenin aslında vardır.²³¹

el-Hafâcî, Şifâu'l-galîl fîma verede fî kelâmi'l-arabi mine'd-dahîl adlı esrinin mukaddimesinde mu'ârreb kelimelerin Kur'ân-ı Kerîm'de hadislerde ve eski şiirlerde varlığını kabul yönünde görüş belirterek:

“Mu'ârreb sözcükler aslan yabancı sözcük olmalarına rağmen Araplar onları kendi dillerinde kullandıktan sonra Arapça sözlük haline geldiler. Bu tür kelimeler asıl itibariyle yabancı kelimelerdir. Fakat şu anki kullanımları itibariyle Arapçadırlar. İfade edilen farklı görüşlerde bu tür kelimelere bakış açılarına göre değişiyor; Kelimelerin aslına bakarak konuşanlar, yabancı dilden (mu'ârreb) kelimeler olduklarını ifade ediyorlar. Arapçadaki

²²⁸ Ganim Kaddûrî Hamd, *Muvâzene Beyne'l-Mushaf ve'n-Nukûşu'l-Arabiyyeti'l-Kadîme*, Mecelletu'l-Mevrid, Vezâretu's-Sekâfeti'l-İrakiyye, XV, 4, ss. 113

²²⁹ Enbiyâ, 21/95.

²³⁰ Ganim, *a.g.m.* s. 231.

²³¹ Ganim, *a.g.m.* s. 180.

kullanımlarına bakarak değerlendirmede bulunanlar ise Arapça kelimeler olduklarını belirtiyorlar.”

Aslında dillerin tarihi çok iyi bilinmediği için hangi kelimenin hangi dilden geldiği de tam olarak bilinmiyor. Bu tartışmaların yaşandığı dönemlerde henüz bir ilmî disiplin hüviyetini kazanmamış, ancak günümüzde var olan *karşılaştırmalı dilbilim* disipliniyle²³² bir nebze konunun üzerine gidilebilir. Bu anlamda yapılacak etraflı ve titiz bir çalışmayla daha sağlıklı sonuçlara ulaşılabilir.

²³² Bu ilmin ortaya çıkışı ve gelişimi için bkz. Vâfi, *İlmu'l-Luga*, s. 53 ve sonrası.

İKİNCİ BÖLÜM

EL-MÜHEZZEB'TE SUYUTİ'NİN TESBİT ETTİĞİ MU'ARREB KELİMELER

3.1. Alfabetik Sıralamasıyla Kelimeler

Süyûtî, el-Mühezzeb'te yer alan kelimeleri alfabetik olarak sıralamıştır. Bizim çalışmamızda da el-Mühezzeb'teki alfabetik sıralama esas alınmakla birlikte, öncelikle kelimelerin geçtiği ayet metin ve meâlleri belirtilmiş, ayetler birden fazla yerde geçiyorsa, bu ayetler dipnotla işaret edilmiştir. İkinci olarak mevcut kelimelerin filolojik bakımdan kısa bir araştırmaya tabi tutularak, hem morfolojik, hem de semantik yönden incelenmeye çalışılmıştır. Üçüncü ve son kısımda ise bahsi geçen kelimelerle ilgili olarak Süyûtî'nin el-Mühezzeb isimli eserinde belirttiği görüşler zikredilmiştir.

Hemze (ء)

1. أَبَارِيقَ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقَ وَكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍ : *Main çeşmesinden doldurulmuş testiler, ibrikler ve kadehlerle.* (Vâkıa, 56/18)

Filolojik inceleme: Sözlükte *sert* ve *kaba* demek olan bu kelime, *Âb-rihten, Âb-râh suyun yolu, suyun dökülmesi içerisine su konulan kap, çömlek, testi* anlamında Farsçadan Arapçaya geçmiştir.²³³

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, bu sözcüğün aslının Farsça olduğunu söylemektedir. Ebû Mansûr el-Cevâlikî (ö.465/1073) ise Farsça olan bu kelimenin *suyun yolu* veya *suyun dökülmesi* anlamına geldiğini söylemiştir.²³⁴

2. أَبْ

²³³ Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l Muhît*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2003, s.867; Muhammed Bilâsî, *El- Mu'arrab fi'l-Kur'âni'l Kerim*, Darü'l Kütübi'l- Vatanîyye, Bingazi, 200, s.152; Addai Sher, *Kitabü'l-Elfâzi'l- fârisiyyeti'l- mu'arrabe*, Darü'l-Arab li'l-Bustâni, Kahire 1988, s. 10.

²³⁴ Süyûtî, *el-Mühezzeb fi mâ vaka'a fi'l-Kur'ân-ı Kerîmi mine'l-mu'arreb*, (thk. Tehâmî el-Râcî el-Hâşimî), Sundûku İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, Matbaatu Fudale, Fas t.s., s.65.

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: **وَفَاكِهَةً وَأَبًّا**: “Orada çeşitli meyveler ve nebatat bulunmaktadır.” (Abese, 80/31)

Filolojik inceleme: Sözlükte *ot ve diğer bitkiler için kullanılan bu kelime*, anlamında olan bu kelime Berberice veya Ârâmîce kökenlidir.²³⁵

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, bu kelimenin Ârâmîce *kenevir* anlamına geldiğini söyler.²³⁶

3. اِبْلَعِي

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: **وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ وَيَا سَمَاءِ أَفْلَعِي وَغِيضَ الْمَاءِ وَقُضِيَ**: *“Ey yeryüzü! Yut suyunu. Ey gök! Tut suyunu” denildi. Su çekildi, iş bitirildi. Gemi de Cûdî'ye oturdu ve “Zalimler topluluğu, Allah'ın rahmetinden uzak olsun!” denildi.* (Hud, 11/44)

Filolojik inceleme: Sözlükte bu kelimenin kökeninin Hintçe olduğu söylenmekle birlikte, tercih edilen görüş Ârâmîce olduğudur.²³⁷

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, bu kelimenin aslının Habeşçe olduğunu söylemiştir. Ebu's-Şeyh İbn Hayyân (ö. 369/979) ise, bunun Hintçe olduğunu ve *iç* anlamına geldiğini söyler.²³⁸

4. أَخَذَ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: **وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ**: *كَدَّبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلَ عَلَيْهِ يَلْهَثُ أَوْ تَتْرُكُهُ يَلْهَثُ ذَلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ* *Dileseydik o âyetlerle onu elbette yüceltirdik. Fakat o, dünyaya saplanıp kaldı da kendi heva ve hevesine uydu. Onun durumu köpeğin durumu gibidir: Üzerine varsan da dilini sarkıtıp solur; kendi hâline bıraksan da dilini sarkıtıp solur. İşte bu, âyetlerimizi yalanlayan toplumun durumudur. Şimdi onlara bu olayları anlat ki düşünsünler.* (A'râf, 7/176)

Filolojik inceleme: Sözlükte kökeninin Ârâmîce olduğu söylenmekle birlikte, aslı İbranice bir kelimedir. *Sakinleşmek, birine yaslanmak, güvenmek* gibi manalara gelmektedir.²³⁹

²³⁵ - Bilâsî, *el-Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.147.

²³⁶ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.66.

²³⁷ - Bilâsî, *el-Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.148.

²³⁸ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.66.

²³⁹ - Bilâsî, *el-Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.153.

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, bu kelimenin İbranice kökenli olduğunu ve *eğilmek* manasına geldiğini söyler.²⁴⁰

5. الْأَرَانِكُ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *أُولَئِكَ لَهُمْ جَنَّاتٌ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِّنْ سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُّتَّكِنِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ نِعْمَ الثَّوَابُ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا* : *İşte onlar için içlerinden ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Orada tahtlar üzerine kurularak altın bileziklerle süslenecekler, ince ve kalın ipekten yeşil giysiler giyeceklerdir. O ne güzel karşılıktır! Cennet de ne güzel bir yaslanacak yerdir!* (Kehf, 18/31; Yasin, 36/56; İnsan, 76/13; Mutafifin, 83/23, 35)

Filolojik inceleme: Sözlükte *süslenmiş yatak* anlamına gelen bu kelime, Farsçadan Arapçaya girmekle birlikte, kökeninin Habeşçe veya Yunanca olması muhtemeldir.²⁴¹

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, bu kelimenin Habeşçe kökenli ve *Tahtlar* anlamına geldiğini söylemiştir.²⁴²

6. أَزْرٌ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ أَزْرٌ أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا آلِهَةً إِنِّي أَرَاكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ* : *Hani İbrahim, babası Azer'e, "Sen putları ilâh mı ediniyorsun? Şüphesiz, ben seni de, kavmini de apaçık bir sapıklık içinde görüyorum" demişti.* (En'âm, 6/74)

Filolojik inceleme: Sözlükte *İhtiyar, hatalı kişi, bir put ismi, eğri, virajlı* gibi manaları olan bu kelimenin aslı İbranicedir. Süryanice veya Farsçadan geldiği de iddia edilmiştir.²⁴³

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, bu kelime "*Putların veya İbrahim'in babasının özel ismi olduğunu kabul etmeyenlere göre, mu'reb (çekimli) bir kelimedir*" demiştir. Abdurrahmân İbnu Ebû Hâtim (ö.327/ 938) bunun ref'alı (أزر) şeklinde okunduğunu rivayet eder. Bazıları bu kelimeye *ey hata eden* anlamını vermişlerdir. İbni Cerir'e göre *kınamak, ayıplamak* demektir. el-Kirmanî (ö. 505/1112)'ye göre *yaşlı* anlamında Farsça bir kelimedir.²⁴⁴

²⁴⁰ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.67.

²⁴¹ - Addai Sher, *Elfâzü'l-Fârisiyye*, s. 9; Bilâsî, *el-Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.154.

²⁴² - Süyûtî, *a.g.e.*, s.68.

²⁴³ - Cevâlîkî, *a.g.e.*, s.134; Bilâsî, *el-Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.156.

²⁴⁴ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.68-69.

7. أُسْبَاطٌ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: **إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَعِيسَى وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَارُونَ وَسُلَيْمَانَ وَآتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا** : Biz, Nûh'a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi, sana da vahyettik. İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, torunlarına, İsa'ya, Eyyüb'e, Yûnus'a, Hârûn'a ve Süleyman'a da vahyetmiştik. Davûd'a da Zebûr vermiştik. (Nisâ, 4/163; Bakara, 2/136-140; Âli İmrân, 3/84; Yusuf, 12/65-72).

Filolojik inceleme: Farsça olduğu söylenmekle birlikte, İbranice asıllı bir kelime olup, sözlükte *kabile* ve *torun* manalarına gelmektedir.²⁴⁵

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, bu kelimenin İbranice bir kelime olduğunu ve Beni İsrail'de *bir kabile adı* olduğunu söyler.²⁴⁶

8. اِسْتَبْرَقٌ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: **مُتَّكِنِينَ عَلَى فُرُشٍ بَطَانُهَا مِنْ اِسْتَبْرَقٍ وَجَنَى الْجَنَّتَيْنِ دَانٍ** : Onlar astarları kalın ipekten olan döşeklere yaslanırlar. Bu iki cennetin meyveleri (zahmetsizce alınacak kadar) yakındır. (Rahmân, 55/54; İnsan, 76/21; Duhân, 44/53; Kehf, 18/31).

Filolojik inceleme: Sözlükte *kalın ve sert ipek* anlamına gelen bu kelimenin kökeni Pehlevîce olup, Arapçaya (ق) harfi eklenerek geçmiştir.²⁴⁷

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Cevâlikî'ye dayandırdığı rivayete göre Farsçadır. *Kalın ipek* demektir. Farsçada *istebre* olarak kullanılır. Ebû Hâtem Ahmet er-Razî (ö.322/934) gibi bazı âlimler de bunun Farsça olduğunu söylemiştir.²⁴⁸

9. اَسْفَارٌ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: **مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرَةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ اَسْفَارًا** : Tevrat'la yükümlü tutulup da onunla

²⁴⁵ - Bilâsî, *el-Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.157.

²⁴⁶ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.69-70.

²⁴⁷ - el-Müneccid, *Kitabu'l-Lüğât*, s.35; Addai Sher, *Elfâzü'l-Farisiyye*, s. 10; Bilâsî, *el-Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.158; Cevâlikî, *a.g.e.*, s.108.

²⁴⁸ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.71.

amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir. Allah'ın âyetlerini inkâr eden topluluğun hâli ne kötüdür! Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez. (Cuma, 62/5)

Filolojik inceleme: Süryanice olan bu kelime, Nabatça vasıtasıyla Arapçaya girmiştir. Diğer bir görüşe göre ise; Süryanice asıllı bu kelime Arapçaya Beni Kinane lehçesinden girmiştir.²⁴⁹

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Ebu'l-İz el-Vâsitî (ö.521/1127)'ye dayandırdığı rivayete göre Süryanicedir. Arapçada (كِتَاب) *kitaplar* anlamındadır. el-Kermanî'ye göre Nabatçadır. Dahhâk bunun Nabatçada (سفر) olduğunu ve *kitap* anlamına geldiğini söyler.²⁵⁰

10. إِصْرِي

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْنُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِي قَالُوا أَقْرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ : *Hani, Allah peygamberlerden, “Andolsun, size vereceğim her kitap ve hikmetten sonra, elinizdekini doğrulayan bir peygamber geldiğinde, ona mutlaka iman edeceksiniz ve ona mutlaka yardım edeceksiniz” diye söz almış ve “Bunu kabul ettiniz mi; verdiğim bu ağır görevi üstlendiniz mi?” demişti. Onlar, “Kabul ettik” demişlerdi. Allah da, “Öyleyse şahid olun, ben de sizinle beraber şahit olanlardanım” demişti. (Âli İmrân, 3/81)*

Filolojik inceleme: Nabatça asıllı bir kelime olup, buradan Arapçaya geçmiştir. Sözlükte bir şeyi bağlamak, hapsedmek anlamlarına gelmektedir.²⁵¹

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Ebu'l Kasım'a dayandırdığı rivayete göre Nabatçadır. *Benim ahdim* anlamındadır.²⁵²

11. أَكْوَاب

²⁴⁹ - Muhammed Salim Müheysin, *el-Muktebes mine'l-Lehecâti'l-'Arabiyyeti ve'l-Kur'âniyye*, el-Mektebetü'l-Ezheriyye, Kahire 1978, s.129; Bilâsî, *el-Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.162.

²⁵⁰ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.72.

²⁵¹ - el-Müneccid, *Kitabü'l-Lügât*, s.23; Bilâsî, *el-Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.164; el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 87.

²⁵² - Süyûtî, *a.g.e.*, s.73.

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِصِحَافٍ مِّنْ ذَهَبٍ وَأَكْوَابٍ وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ : Onlar için altın tepsiler ve kadehler dolaştırılır. Canlarının istediği ve gözlerinin hoşlandığı her şey oradadır. Siz orada ebedî olarak kalacaksınız. (Zuhruf, 43/71; Vakiâ, 56/18; İnsan, 76/15 ;Gâşiye, 76/14)

Filolojik inceleme: Nabatça asıllı bir kelime olup, Latince *Cupa* anlamındadır. Buradan Arapçaya girmiştir. Başka bir görüşe göre Farsçadan gelen bu kelime, *kulpsuz bardak* manasında kullanılır ve Ârâmîce deki *Cup* kelimesiyle aynı köke sahiptir.²⁵³

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, İbnü'l-Cevzî (ö.597/1200)'ye dayandırdığı rivayete göre Nabatçadır. Bu dilde *ekvaz* olarak kullanılır. Dahhâk'a göre *Kulpu olmayan küp* anlamındadır. Nabatçada *Kuba* olarak kullanılır.²⁵⁴

12. الأولى

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: وَقُرْآنَ فِي بُيُوتِكُمْ فَلَا تَبَرَّحْنَ نَبْرَجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ : Evlerinizde oturun. Önceki cahiliye dönemi kadınlarının açılıp saçıldığı gibi siz de açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekâtı verin. Allah'a ve Resûlüne itaat edin. Ey Peygamberin ev halkı! Allah, sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor. (Ahzâb, 33/33)

Filolojik inceleme: Bu haliyle Kıptîce'de kullanılmaktadır. Birinci kelimesi sonuncu, sonuncu kelimesini ise birinci olarak kullanılmaktadır.²⁵⁵

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Ebu'l-Me'âlî Şeyzele (ö.494/1100)'ye dayandırdığı rivayete göre Kıpticedir. (الأولى) ilk demektir. Kıptiler *âhir* kelimesini ula, *ula* kelimesini âhir anlamında kullanırlar.²⁵⁶

13. إل

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: كَيْفَ وَإِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلَّا وَلَا ذِمَّةً يُرْضُونَكُمْ : Onların bir ahdi nasıl olabilir ki! Eğer onlar size üstün gelselerdi, sizin hakkınızda ne akrabalık (bağlarını), ne de antlaşma (yükümlülüğünü) gözetirlerdi. Ağızlarıyla sizi hoşnut etmeye çalışıyorlar, oysa kalpleri buna karşı çıkıyor. Onların pek çoğu fasık kimselerdir. (Tevbe, 9/8; Tevbe, 9/10).

²⁵³ - Addai Sher, *Elfâzû'l-Farisiyye*, s. 139. Bilâsî, *el-Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.165.

²⁵⁴ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.73.

²⁵⁵ - Bilâsî, *el-Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.171.

²⁵⁶ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.76.

Filolojik inceleme: İbranice asıllı bir kelime olup, Nabatça vasıtasıyla Arapçaya girmiştir. *Yakınlık* veya *Allah* manasına gelmektedir.²⁵⁷

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Mücahid'e dayandırdığı bir rivayette bu kelimenin *Allah* anlamına geldiğini söyler. İbn Cinnî 'ye göre Nabatça bir kelimedir *Allah'ın bir ismi* anlamında kullanılır.²⁵⁸

14. إناه

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرَ نَاطِرِينَ إِنَاهُ وَلَكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ إِنَّ دَلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ وَاللَّهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَاسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ دَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ وَمَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا أَنْ تُنكِحُوا أَرْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا إِنَّ دَلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمًا *Ey iman edenler! Yemek için çağrılmaksızın ve yemeğin pişmesini beklemeksizin (vakitli vakitsiz Peygamber'in evlerine girmeyin, çağrıldığınız zaman girin. Yemeği yiyince de hemen dağılın. Sohbet için beklemeyin. Çünkü bu davranışınız Peygamber'i rahatsız etmekte, fakat o sizden de çekinmektedir. Allah ise gerçeği söylemekten çekinmez. Peygamberin hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Böyle davranmanız hem sizin kalpleriniz, hem de onların kalpleri için daha temizdir. Allah'ın Resûlüne rahatsızlık vermeniz ve kendisinden sonra hanımlarını nikâhlanmanız ebediyyen söz konusu olamaz. Çünkü bu, Allah katında büyük bir günahdır.* (Ahzâb, 33/53)

Filolojik inceleme: Sözlükte *olgunluk* ve *erişkinlik* anlamına gelen bu kelime, Arapçaya Berberice'den girmiştir.²⁵⁹

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Şeyzele'ye dayandırdığı rivate göre Berberice'dir. Arapçada (نضجه) *onun pişmiş yemeği veya olmuş meyvesi* demektir. Ebu'l Kasım'a göre de Berbericedir.²⁶⁰

15. آن

²⁵⁷ - Bilâsî, *el- Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.166.

²⁵⁸ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.74.

²⁵⁹ - Suyuti, *a.g.e.*, s.74. Bilâsî, *el- Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.171.

²⁶⁰ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.74.

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ آتٍ* : *Onlar, cehennem ateşi ile yüksek derecede kaynar su arasında gider gelirler.* (Rahmân, 55/44)

Filolojik inceleme: Farsçaya benzemekle birlikte, Berberice'den Arapçaya Hüzeyl lehçesi vasıtasıyla girmiştir.²⁶¹

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Berberice olan bu kelimenin *son derece sıcak* anlamına geldiğini söyler.²⁶²

16. آنيّة

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *تُسْقَى مِنْ عَيْنٍ آتِيَةٍ* : *Son derece kızgın bir kaynaktan içirilirler.* (Gâşiye 88/5; İnsan,76/15)

Filolojik inceleme: Berberice kökene sahip olan bu kelime Arapça'ya Medyen lehçesinden girmiştir.²⁶³

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, *Kaynar, kızgın* anlamına gelmektedir.²⁶⁴

17. أَوَاه

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَّهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ* : *İbrahim'in, babası için af dilemesi, sadece ona verdiği bir söz yüzündendi. Onun bir Allah düşmanı olduğu kendisine açıkça belli olunca, ondan uzaklaştı. Şüphesiz İbrahim, çok içli, yumuşak huylu bir kişiydi.*(Tevbe, 9/114; Hud, 11/75)

Filolojik inceleme: Sözlükte *samimi, içli, anlayışlı* ve *dua* anlamlarına gelen mu'ârreb bir kelimedir.²⁶⁵

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Mücahid, İkrime ve İbni Abbas'a dayandırdığı rivayete göre Habeşçedir. *Yufka yürekli, içli* anlamına gelmektedir. *el-Vâsîti'*ye göre İbranicedir. *Dua* anlamına gelmektedir.²⁶⁶

18. أَوَاب

²⁶¹ - Bilâsî, *el-Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.176; el-Müneccid, *Kitabü'l-Lüğât*, s.23; el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 101.

²⁶² - Süyûtî, *a.g.e.*, s.74.

²⁶³ - Bilâsî, *el-Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.177. Suyuti, *a.g.e.*, s.74

²⁶⁴ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.75

²⁶⁵ - Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 1242; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 174.

²⁶⁶ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.75.

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: هَذَا مَا تُوعَدُونَ لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفِيظٍ : *İşte bu o size va'dolunan; her tevbekara, görevine riayet edene* (Kaf, 50/32; Sad, 38/17, 19, 30, 44)

Filolojik inceleme: Habeşçe asıllı bir kelime olup Arapçaya Kinane, Hüzeyl, Kays ve Ğayelan kabile lehçelerinden girmiştir. *Zikretmek, hatırlamak çok tesbih etmek ve geri dönmek* manalarına gelmektedir.²⁶⁷

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, İbn Ebî Hatem ve Amr b. Şerhebil'e dayandırdığı bir rivayete göre Habeşçedir ve *tesbih eden* anlamındadır.²⁶⁸

19. أُوبِي

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُودَ مِنَّا فَضْلًا يَا جِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُ وَالطَّيْرَ وَأَلَنَّا لَهُ الْحَدِيدَ: *Andolsun, Davud'a tarafımızdan bir üstünlük verdik. «Ey dağlar ve kuşlar! Onunla beraber tesbih edin» dedik. Ona demiri yumuşattık.*(Sebe, 34/10)

Filolojik inceleme: Habeşçe asıllı bir kelime olup Arapçaya Kinane, Hüzeyl, Kays ve Ğayelan kabile lehçelerinden girmiştir. *Zikretmek, hatırlamak çok tesbih etmek ve geri dönmek* manalarına gelmektedir.²⁶⁹

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Ebu Meysere'ye dayandırdığı bir rivayete göre Habeşçedir. *Tesbih etmek, tenzih etmek* anlamına gelmektedir.²⁷⁰

20. الْأَخْرَةَ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي الْمِلَّةِ الْأَخْرَةَ إِنَّ هَذَا إِلَّا اخْتِلَافٌ : *Biz bunu diğer dinde işitmedik, bu mutlaka bir uydurmadır.*(Sâd, 38/7)

Filolojik inceleme: Bu haliyle Kıptîce'de kullanılmaktadır. Birinci kelimesi sonuncu, sonuncu kelimesini ise birinci olarak kullanmaktadır.²⁷¹

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Şeyzele'ye dayandırdığı bir rivayete göre Kıpticedir. (الأولى) *ilk*, Ahir(الأخر) *son* demektir. Kıptiler *âhir* kelimesini *ula, ula* kelimesini *âhir* anlamında kullanırlar.²⁷²

²⁶⁷ - el-Müneccid, *Kitabü'l-Lüğât*, s.42; Müheysin, *el-Muktebes*, s.122, 126, 129; Bilâsî, *el- Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.173.

²⁶⁸ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.76

²⁶⁹ - el-Müneccid, *Kitabü'l-Lüğât*, s.42; Müheysin, *el-Muktebes*, s.122, 126, 129. Bilâsî, *el- Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.173, 175.

²⁷⁰ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.76.

²⁷¹ - Bilâsî, *el- Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.171.

²⁷² - Süyûtî, *a.g.e.*, s.76.

Be (ب)

21. بَطَائِنُهَا

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *Onlar astarları kalın ipekten olan döşeklere yaslanırlar. Bu iki cennetin meyveleri (zahmetsizce alınacak kadar) yakındır.* (Rahmân, 55/54)

Filolojik inceleme: sözlükte *Görünüş*, *zahir* manasına gelen bu kelime Kıptîce'den Arap diline girmiştir.²⁷³

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Şeyzele'ye dayandırdığı bir rivayete göre Kıpticedir. *Dış görünüşü, örtüsü* anlamlarına gelir.²⁷⁴

22. بَعِير

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مَا نَبْغِي* : *Yüklerini açıp zahire bedellerinin kendilerine geri verildiğini gördüler. “Ey babamız! Daha ne isteriz? İşte ödediğimiz bedeller de bize geri verilmiş. Onunla yine ailemize yiyecek getirir, kardeşimizi korur ve bir deve yükü zahire de fazladan alırız. Çünkü bu getirdiğimiz az bir zahiredir” dediler.* (Yusuf, 12/65, 72)

Filolojik inceleme: Arapçaya İbraniceden geçmiş bir kelimedir. Sami dillerinden Ârâmîce *ba'îro*, Süryanice *ba'îrâ*, Habeşçe *be'râwî*, İbranice *be'ir* şeklinde telaffuz edilmekte olup, manası *eşek ve yük hayvanlarına verilen isimdir*.²⁷⁵

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, bu kelimenin bazı dillerde *eşek ismi* olarak kullanıldığını ve İbranice olduğunu söyler.²⁷⁶

23. بَيْعٌ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسِ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لَهْدَمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ*

²⁷³ - Bilâsî, *el-Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.181.

²⁷⁴ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.77.

²⁷⁵ - Rafael Nahle, *Garâibu'l-Lugati'l-Arabiyye*, Dârul-Meşrik, Beyrut 1986, s.174; Bilâsî, *el-Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.181.

²⁷⁶ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.77-78.

اللَّهِ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ : Onlar, haksız yere, surf, “Rabbimiz Allah’tır” demelerinden dolayı yurtlarından çıkarılmış kimselerdir. Eğer Allah’ın, insanların bir kısmını bir kısmıyla defetmesi olmasaydı, içlerinde Allah’ın adı çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler muhakkak yerle bir edilirdi. Şüphesiz ki Allah, kendi dinine yardım edene mutlaka yardım eder. Şüphesiz ki Allah, çok kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir.(Hac, 22/40)

Filolojik inceleme: Süryanice kökenli olan bu kelime, bu gün hala Mezopotamya ve Arap bölgelerinde yaşayan Hıristiyan Araplar tarafından kullanılmaktadır. *Kilise ve Hıristiyan mabedi* anlamına gelmektedir.²⁷⁷

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Cevâlikî’nin ‘bu kelime bazılarında göre Farsça bir kelimedir’ dediğini dile getirir. *Kilise* anlamındadır.²⁷⁸

Te (ت)

24. تَنْبِيرًا

Kur’ân-ı Kerîm’de geçtiği yer: إِنَّ أَحْسَنَكُمْ لَأَنفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ : İyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz, kötülük yaparsanız yine kendinize yapmış olursunuz. İkinci bozgunculuğun zamanı gelince, yüzünüzü kara etsinler, daha önce girdikleri gibi yine mescide (Beyt-i Makdis’e) girsinler ve ellerine geçirdikleri her şeyi yerle bir etsinler diye (üzerinize yine düşmanlarınızı gönderdik). (İsrâ, 17/7)

Filolojik inceleme: Nabatça asıllı bir kelime olup, Arapçaya Sebe lehçesinden girmiştir. Helak olmak, yok olmak anlamlarını taşımaktadır.²⁷⁹

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Said b. Cübeyr’e dayandırdığı bir rivayete göre Nabatçadır. *Helak* anlamına gelir.²⁸⁰

25. تَحْتٌ

²⁷⁷ - Cevâlikî, *a.g.e.*, s.207.

²⁷⁸ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.78.

²⁷⁹ - el-Müneccid, *Kitabü'l-Lügât*, s.41. Bilâsî, *el-Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.184.

²⁸⁰ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.79.

Kur’ân-ı Kerîm’de geçtiği yer: *Bunun üzerine (Cebrail) ağacın altından ona şöyle seslendi: “Üzülme, Rabbin senin alt tarafında bir dere akıttı.”* (Meryem, 19/24)

Filolojik inceleme: Sözlükte *üstün zıddı* anlamı verilmiştir.²⁸¹

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Ebu’l Kasım’a dayandırdığı bir rivayete göre Kıpticedir. *Karın* anlamına gelmektedir.²⁸²

26. التَّوْرُ

Kur’ân-ı Kerîm’de geçtiği yer: *فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ اصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا فَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ فَاسْلُكْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ وَلَا تُخَاطِبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُّعْرِفُونَ* : *Bunun üzerine Nûh’a, “Bizim gözetimimiz altında ve vahyimize göre o gemiyi yap” diye vahyettik. “Bizim emrimiz gelip de tandır kaynamaya başlayınca, (sular coşup taşığında Nûh’a) dedik ki: “Her cins canlıdan (erkekli dişili) birer çift, bir de kendileri aleyhinde daha önce hüküm verilmiş olanlardan başka aileni gemiye al ve zulmeden kimseler hakkında bana hiç yalvarma! Şüphesiz onlar suda boğulacaklardır.”* (Mu’minun, 23/27; Hud, 11/40)

Filolojik inceleme: Aslı Ârâmîce olup, Farsça bu dilden, Arapça ise Farsçadan almıştır. Ârâmîce *tannûra*, İbranicce *tannûr*, Akadça *tînûru*, Pehlevîce *tanura* gibi kullanımı olan bu kelime, *tandır*, *fırın*, *yeryüzü*, *azap vakti*, *sabah vakti* gibi manaları vardır.²⁸³

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, aslı Farsça olan bu kelşmenin *Tandır*, *fırın* anlamına geldiğini söylemektedir.²⁸⁴

Ce (ج)

27. الْجِبْتِ

Kur’ân-ı Kerîm’de geçtiği yer: *أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا سَبِيلًا وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَؤُلَاءِ أَهْدَىٰ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا* : *Kendilerine Kitap’tan bir nasip verilmiş olanları görmüyor musun? Onlar “cibt”e ve “tâğût”a inanıyorlar. İnkâr edenler için de, “Bunlar, iman edenlerden daha doğru yoldadır” diyorlar.* (Nisâ, 4/51)

²⁸¹ - Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 148; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 185.

²⁸² - Süyûtî, *a.g.e.*, s.79.

²⁸³ - Addai Sher, *Elfâzû’l- Fârisiyye* s. 89; Cevâlikî, *a.g.e.*, s.213; Nahle, *Garâibu’l-Luga*, s.175.

²⁸⁴ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.80.

Filolojik inceleme: Habeşçeden Arapçaya geçmiş olan bu kelime; *şeytan* ve *sihirbaz* anlamlarına gelmektedir.²⁸⁵

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, İbni Abbas'a dayandırdığı rivayete göre Habeşçedir. *Şeytan'ın ismidir*. Muhammed Bin Cafer'e göre de Habeşçedir. *Sihirbaz, Kâhin, Tağut* anlamlarına gelmektedir.²⁸⁶

28. جَهَنَّمَ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *أَلَمْ نَرِ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيْبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ : Kendilerine Kitap'tan bir nasip verilmiş olanları görmüyor musun? Onlar "cibt"e ve "tâğût"a inanıyorlar. İnkâr edenler için de, "Bunlar, iman edenlerden daha doğru yoldadır" diyorlar. (Nisâ, 4/51)*

Filolojik inceleme: İbranice veya Farsçadan Arapçaya girdiği iddia edilmektedir. Farsça *kehennam*, Ârâmîce *gehinnam*, İbranice *gehennom*, *gehennon*, Süryanice *kehinna*, Habeşçe *gahanam*, gibi kullanıma sahiptir. Sahih olan görüşe göre, İbranice kökenli olması muhtemel olmakla birlikte, aslı Ârâmîce olup Habeş dili vasıtasıyla Arapçaya geçmiştir.²⁸⁷

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, bazılarının bu kelime Farsça, bazıları da İbranicedeki (كهنام)'dan mu'ârreb olduğunu söylediklerini ifade eder. Arapçada *ateş* anlamına gelmektedir.²⁸⁸

Ha (ح)

29. حَرَام

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *وَحَرَامٌ عَلَى قَرِيْبَةٍ أَهْلَكْنَاهَا أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ : Helâk ettiğimiz bir memleket halkının bize dönmemeleri imkânsızdır. (Enbiyâ, 21/95)*

Filolojik inceleme: Habeşçe asıllı bir kelime olup, Arapçaya Hüzeyl lehçesinden girmiştir. *Vacip, zorunlu* veya *şart oldu* manasına gelen bu kelimeyi beni Hüzeyl *hirmun* şeklinde okumaktadır.²⁸⁹

²⁸⁵ - Bilâsî, *el-Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.190.

²⁸⁶ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.80-81.

²⁸⁷ - Nahle, *Garâibu'l-Luga*, s.211; Müheysin, *el-Muktebes*, s.193; Cevâlîkî, *a.g.e.*, s.249.

²⁸⁸ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.81.

²⁸⁹ - el-Müneccid, *Kitabü'l-Lüğât*, s.37; Müheysin, *el-Muktebes*, s.121.

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, İkrime'ye dayandırdığı bir rivayete göre Habeşçedir. (وجب) *gereklidir* anlamına gelmektedir.²⁹⁰

30. حَصَب

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *Siz : إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ* : *Siz ve Allah'tan başka taptıklarınız, cehennemın yakıtısınız; oraya gireceksiniz.* (Enbiya, 21/98)

Filolojik inceleme: *Odun* anlamına gelen kelime Zencice (Amharikçe) kökenine sahip olup, Arapçaya Kureyş lehçesinden girmiştir.²⁹¹

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, İbni Abbas'a dayandırdığı bir rivayete göre Zencicedir.²⁹² *Cehennem odunu* anlamına gelmektedir.²⁹³

31. حِطَّةٌ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَاَدْخُلُوا* : *Hani, "Şu memlekete girin. Orada dilediğiniz gibi, bol bol yiyin. Kapısından eğilerek tevazu ile girin ve "hutta!" (Ya Rabbi, bizi affet) deyin ki, biz de sizin hatalarınızı bağışlayalım. İyilik edenlere ise daha da fazlasını vereceğiz" demiştik.* (Bakara, 2/58; A'râf, 7/161)

Kişiden günahlarının ayrılması veya affedilmesi anlamlarına gelir.²⁹⁴

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Rağıp el-İsfahani'ye dayandırdığı bir rivayete göre *doğu söyleyin* anlamına gelmektedir. Bazılarına göre bu sözcük, ehli kitabın kullandığı Arapçada duyulmayan bir sözcüktür.²⁹⁵

32. حُوبٌ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *وَأَتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ* : *Yetimlere mallarını verin. Temizi pis olanla (helâli haramla)*

²⁹⁰ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.82.

²⁹¹ - Bilâsî, *el-Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.196. el-Müneccid, *Kitabü'l-Lügât*, s.37.

²⁹² Bu kelimeyi Dil bilgini Hasan Zaza, *el-Lisan ve'l-insan*, (ed-Dâru's-şâmiyye, Beyrut, 1990, s.55) adlı eserinde kullandığı için bizde olduğu gibi kullandık.

²⁹³ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.83.

²⁹⁴ - Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 662; Bilâsî, *a.g.e.*, s.197.

²⁹⁵ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.83-84.

değişmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin. Çünkü bu, büyük bir günahdır. (Nisâ, 4/2)

Filolojik inceleme: Sözlükte *helak, bela* ve *hastalık* anlamlarına gelir.²⁹⁶

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, İbni Abbas'a dayandırdığı bir rivayete göre Habeşçedir. *Günah* anlamına gelmektedir.²⁹⁷

33. حَوَارِيُونَ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَى مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ : الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ آمَنَّا بِاللَّهِ وَأَشْهَدُ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ *İsa, onların inkârlarını sezince, "Allah yolunda yardımcıları kim?" dedi. Havariler, "Biziz Allah yolunun yardımcıları. Allah'a iman ettik. Şahit ol, biz müslümanlarız" dediler. (Âli İmrân, 3/152; Mâide, 5/112; Saf, 61/14)*

Filolojik inceleme: Arapça'da *Rasul* ve *gönderilmiş elçi* anlamında kullanılan bu kelime Nabatça kökünde *hewârî* şeklinde olup, *Yıkayıcı, yıkayan* anlamına gelmektedir. Habeşçe aynı kökten gelen *'awârayâ* kelimesi ise, *beyazlatıcı, yıkayıcı* demektir.²⁹⁸

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, İbni Dahhak'a dayandırdığı bir rivayete göre Nabatçadır. *Yıkayıcılar* anlamına gelmektedir. İbni Cureyce göre de Nabatçadır. *Elbise yıkayıcıları* anlamına gelmektedir.²⁹⁹

Dâl (د)

34. دَرَسَتْ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: وَكَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ : *Onlar, "Sen iyi ders almışsın" desinler diye ve bir de bilen bir toplum için onu (Kur'ân'ı) açıklayalım diye âyetleri değişik biçimlerde işte böylece açıklıyoruz. (En'âm, 6/105).*

Filolojik inceleme: Sözlükte "*okumak, anlamak, bir metni öğrenmek ve ezberlemek için tekrarlamak*" anlamına gelen *dirâse* kökünden müştak ismi mekândır. Ders kelimesi Sami dillerinde ortak kullanılan bir kelime olup Yahudilerde daha çok

²⁹⁶ - Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 77; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 198.

²⁹⁷ - Süyûtî, *a.g.e.*, s. 85.

²⁹⁸ - Bilâsî, *el-Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.200.

²⁹⁹ - Süyûtî, *a.g.e.*, s. 86.

Tevrat'ın okutulup öğretildiği binalara *Beytü-l Midrâs* denilmektedir.³⁰⁰ Ebu Amr'ın kıraatına göre *دارست* olan kelime *Yahudilerle karşılıklı okudunuz* anlamındadır.³⁰¹

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, rivayetlere göre İbranice olduğunu bildirmektedir. *Okumak* anlamına gelmektedir.³⁰²

35. دُرِّيُّ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ* Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun temsili şudur: Duvarda bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fânûs içinde. Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya, ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile neredeyse aydınlatacak (kadar berrak)tır. Nur üstüne nur, Allah, dilediği kimseyi nuruna iletir. Allah, insanlar için misaller verir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir. (Nur, 24/35)

Filolojik inceleme: Habeşçeden Arapçaya girmiş olan bu kelimenin Habeşçede ki manası; *ışık veren, parlak şey* demek olup, Arapçaya aynı şekilde girmiştir.³⁰³

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Şeyzele, Ebul Kasım ve el-Vâsiti'ye dayandırdığı rivayete göre Habeşçedir. *Işık veren* anlamına gelmektedir.³⁰⁴

36. دِينَار

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِنطَارٍ يُؤَدُّ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بدينارٍ لَأ يُؤَدَّهُ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَاتِمًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ* : "Kitap ehlinde öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emanet etsen, onu sana (eksiksiz) iade eder. Fakat onlardan öylesi de vardır ki, ona bir dinar emanet etsen, tepesine dikilip durmadıkça onu sana iade etmez. Bu da onların, "Ümmîlere karşı (yaptıklarımızdan) bize vebal yoktur" demelerinden dolaydır. Onlar, bile bile Allah'a karşı yalan söylerler. (Âli İmrân, 3/75)

³⁰⁰ - *İslam Ansiklopedisi*, TDV. Yay., İstanbul 2001, 28, 323 v.d.

³⁰¹ - *Fîrûzâbâdî*, a.g.e., s. 544; *Bilâsî*, a.g.e., s. 201.

³⁰² - *Süyûtî*, a.g.e., s.86-87.

³⁰³ - *Bilâsî*, *el-Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.201.

³⁰⁴ - *Süyûtî*, a.g.e., s.87-88.

Filolojik inceleme: Latince *denarius* bakırdan imal edilen paraya verilen isimdir. Bu kelime Latineden Yunanca ve Süryanice vasıtasıyla Arapçaya geçmiştir.³⁰⁵

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Cevâlikî'ye dayandırdığı rivayete göre Farsçadır. *Altın ve gümüş para* demektir.³⁰⁶

Ra (ر)

37. رَاعِنًا

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنًا وَقُولُوا انظُرْنَا وَاسْمَعُوا وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ : *Ey iman edenler! “Râ'inâ (bizi gözet)” demeyin, “unzurnâ (bize bak)” deyin ve dinleyin. Kâfirler için acıklı bir azap vardır.* (Bakara, 2/104; Nisâ, 4/46)

Filolojik inceleme: Sözlükte *gözetmek* ve *dinlenilmesini istemek* anlamlarına gelir.³⁰⁷

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, İbni Abbas'a dayandırdığı bir rivayete göre Yahudilerin kullandığı dilden bir sözcüktür. (سب) *Sövmek* anlamına gelmektedir.³⁰⁸

38. رَبَّانِيُونَ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ : *Allah'ın, kendisine Kitab'ı, hükmü (hikmeti) ve peygamberliği verdiği hiçbir insanın, “Allah'ı bırakıp bana kullar olun” demesi düşünülemez. Fakat (şöyle öğüt verir) : “Öğretmekte ve derinlemesine incelemekte olduğunuz Kitap uyarınca rabbânîler (Allah'ın istediği örnek ve dindar kullar) olun.”* (Âli İmrân, 3/79; Mâide, 5/44, 63)

Filolojik inceleme: Süryanice *rabbûnî* kökünden Arapçaya giren bu kelime, İbranice *rabbt* şeklinde kullanılıp, *efendi, öğretmen, lider, buyruğu-yasağı bilenler* anlamlarına gelmektedir.³⁰⁹

³⁰⁵ - Müheysin, *el-Muktebes*, s.205; Cevâlikî, *a.g.e.* s.290.

³⁰⁶ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.88-89.

³⁰⁷ - Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 1289; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 217.

³⁰⁸ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.89.

³⁰⁹ - Cevâlikî, s.330. el-Müneccid, *Kitabü'l-Lüğât*, s.23. Bilâsî, *el-Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.207; Nahle, *Garâibu'l-Luga*, s.182.

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Cevâlikî ve Ebu Ubeyde'ye dayandırdığı rivayete göre 'âlimler ve fakihlerin dışındaki Araplar, bu sözcüğü bilmezler. Bunun Arapça bir sözcük olduğunu zannetmiyorum.' demiştir. İbranice veya Süryanicedir.³¹⁰

39. رَبِّيُونَ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: وَكَأَيِّنْ مِّنْ نَّبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رَبِّيُونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُجِبُ الصَّابِرِينَ *Nice peygamberler var ki, kendileriyle beraber birçok Allah dostu çarpıştı da bunlar Allah yolunda başlarına gelenlerden yılmadılar, zaafa düşmediler, boyun eğmediler. Allah, sabredenleri sever. (Âli İmrân, 3/146)*

Filolojik inceleme: Süryanice kökenli olan bu kelime Arapçaya Hadramevt lehçesinden girmiştir.³¹¹

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, İbni Ebî Hâtem'e dayandırdığı rivayete göre Süryanicedir. *İlme sahip olanlar* anlamına gelmektedir. Bazı âlimler buna علماء الكثير *birçok âlim* anlamındadır demişlerdir.³¹²

40. الرَّحْمَنُ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: وَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ : *Sizin ilâhınız bir tek ilâhtır. O'ndan başka ilâh yoktur. O, Rahmân'dır, Rahîm'dir. (Bakara, 2/163)*

Filolojik inceleme: İbranice *rahm-rehem-rahamânî* asıllı olan kelime Süryanicede *rahmono, rahmâ* şeklinde kullanılmaktadır.³¹³

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, el-Müberred ve Ebû Mansûr es-Seâlibî (ö.430/1038)'ye dayandırdığı rivayete göre İbranicedir. *Esirgeyen* anlamına gelmektedir.³¹⁴

41. الرَّسَّ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: وَعَادًا وَنَمُودًا وَأَصْحَابَ الرَّسِّ وَقُرُونًا بَيْنَ ذَلِكَ كَثِيرًا : *Âd ve Semûd kavimlerini, Ress halkını ve bunların arasında pek çok nesilleri de helâk ettik. (Furkân, 25/38; Kaf, 50/12)*

³¹⁰ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.90.

³¹¹ - el-Müneccid, *Kitabü'l-Lüğât*, s.24; Müheysin, *el-Muktebes*, s.125; Nahle, *Garâibu'l-Luga*, s.185.

³¹² - Süyûtî, *a.g.e.*, s.91.

³¹³ - Nahle, *Garâibu'l-Luga*, s.182.

³¹⁴ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.91.

Filolojik inceleme: Kıptîce *temel, asıl, derinlik* manasına gelen bu kelime Farsça dilinden Arapçaya girmiştir. Manası *kız çocuğu* demektir. Bir başka rivayet ise *Kuyu* anlamında kullanılan bu kelimenin Cürhüm lehçesinden Arapçaya geçmiş olduğudur.³¹⁵

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Kirmanî'ye dayandırdığı rivayete göre Arapça olmayan bir sözcüktür. *Kuyu* anlamına gelmektedir.³¹⁶

42. الرَّقِيمِ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا* : *Yoksa sen, (sadece) Ashab-ı Kehf ve Ashab-ı Rakîm'i mi bizim ibret verici delillerimizden sandın?* (Kehf, 18/9)

Filolojik inceleme: Yunanca asıllı bir kelime olup, *kurşun levha* ve *kitabe* anlamına gelmektedir. Köpek anlamı verenlerde olmuştur.³¹⁷

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Şeyzele'ye dayandırdığı rivayete göre Rumcadır. *Levha, Kitabe* anlamlarına gelmektedir. Ebul Kasım'a göre de Rumcadır. *Yazı* anlamında kullanılmaktadır. el-Vâsîti'ye göre İbranicedir. *Mürekkep konulan divit* demektir.³¹⁸

43. رَهُو

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *وَأَتْرَكَ الْبَحْرَ رَهُوًا إِنَّهُمْ جُنْدٌ مُعْرَفُونَ* : *“Denizi açık hâlde bırak.” Çünkü onlar boğulacak bir ordudur.* (Duhân, 44/24)

Filolojik inceleme: Sözlük olarak *ayaklar arası boşluk, akış, kolay* ve *yüksek yer* anlamlarına gelmektedir.³¹⁹

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Ebu'l Kasım'a dayandırdığı rivayete göre Nabatçadır. *Kolay* anlamına gelmektedir. el-Vâsîti'ye göre Süryanicedir. *Sakin* demektir.³²⁰

³¹⁵ - el-Müneccid, *Kitabü'l-Lüğât*, s.39. Bilâsî, *el-Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.212.

³¹⁶ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.92.

³¹⁷ - el-Müneccid, *Kitabü'l-Lüğât*, s.35.

³¹⁸ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.93.

³¹⁹ - Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 1290; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 214.

³²⁰ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.93.

44. الرُّوم

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: غَلِبَتِ الرُّومُ : *Rum mağlûb oldu* (Rum, 30/2)

Filolojik inceleme: Sözlükte *Rum ırkından olanlar* içi kullanılan bir kelime olarak anlam verilmektedir.³²¹

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Cevâlikî'ye dayandırdığı rivayete göre Arapça olmayan bir kelimedir. *Bir kavmin ismidir*. Latince'dir.³²²

Ze (ز)

45. زَنْجَبِيل

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا : *Orada kendilerine, katkısı zencefil olan içeceklerle dolu bir kâseden içirilir*. (İnsân, 76/17)

Filolojik inceleme: Sözlükte *yerde kök şeklinde olup ağacı olmayan bir bitki* anlamındadır.³²³

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Seâlibî ve Cevâlikî'ye dayandırdığı rivayete göre Farsçadır. *Andız otu demektir*.³²⁴

Se (س)

46. سُجَّدًا

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَاَدْخُلُوا الْبَابَ : *Hani, "Şu memlekete girin. Orada dilediğiniz gibi, bol bol yiyin. Kapısından eğilerek tevazu ile girin ve "hutta!" (Ya Rabbi, bizi affet) deyin ki, biz de sizin hatalarınızı bağışlayalım. İyilik edenlere ise daha da fazlasını vereceğiz" demiştik*. (Bakara, 2/58; A'râf, 7/161)

Filolojik inceleme: Süryanice *sged* kökenine sahip olan bu kelime lügatta, *maskeli olmak, kafasına maske geçirmek* anlamına gelmektedir.³²⁵

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, el-Vâsitî'ye dayandırdığı rivayete göre Süryanicedir. *Başlarınızı eğerek* anlamında kullanılmaktadır.³²⁶

³²¹ - Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 1116; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 216; Cevâlikî, *a.g.e.*, s. 53,355.

³²² - Süyûtî, *a.g.e.*, s.94.

³²³ - Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 1011; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 219; Cevâlikî, *a.g.e.*, s. 354.

³²⁴ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.94.

³²⁵ - Bilâsî, *el- Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.222.

³²⁶ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.95.

47. السَّجِّلُ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السَّجِّلِ لِكُتُبٍ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعَدَّا عَلَيْهَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ* : *Yazılı kâğıt tomarlarının dürülmesi gibi göğü düreceğimiz günü düşün. Başlangıçta ilk yaratmayı nasıl yapttıysak, -üzerimize aldığımız bir vaad olarak- onu yine yapacağız. Biz bunu muhakkak yapacağız.* (Enbiyâ, 21/104)

Filolojik inceleme: Latince *sigilium*, *sigilla* şeklinde ifade edilen bu kelimenin manası, *yüzük üzerindeki nakış* demektir. Yunancadan Arapçaya girmiştir. Süryanicede de *sigilliyun vesika*, *belge* demektir. Habeş dilinde *adam*, Hz. Peygamberin *kâtibi ve üzerine yazı yazılan herhangi bir sayfa*.³²⁷

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, İbni Abbas'a dayandırdığı bir rivayete göre Habeşçedir. *رجل Adam* anlamına gelmektedir. İbni Cinni'ye göre Farsçadır. *Yazı* anlamına gelmektedir.³²⁸

48. سَجَّيلٌ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِّنْ سَجَّيِلٍ* : *Vaktâ ki emrimiz geldi o memleketin üstünü altına geçirdik ve üzerlerine istif edilmiş siccilden taşlar yağdırdık* (Hud, 11/82; Hicr, 15/74)

Filolojik inceleme: Sözlükte *Cehennem ateşinde pişirilmiş ve kavim isimlerinin yazılı olduğu taşlar* anlamına gelir.³²⁹

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Cevâlikî'ye dayandırdığı rivayete göre Farsçadır. *Taş* anlamına gelen *سنگ* ve *çamur* anlamına gelen *کل* kelimelerinden oluşmuş Farsça bir kelimedir.³³⁰

49. سَجِّينٌ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفِي سَجِّينٍ وَمَا أَدْرَاكَ مَا سَجِّينٌ* : *Hayır, günahkârların yazıtı, muhakkak "Siccîn"dedir. "Siccîn" in ne olduğunu sen ne bileceksin.* (Mutaffifin, 83/7, 8)

³²⁷ - Cevâlikî, *a.g.e.*, s.384.

³²⁸ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.95-96.

³²⁹ - Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 1013; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 223; Cevâlikî, *a.g.e.*, s. 365.

³³⁰ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.96-97.

Filolojik inceleme: Sözlükte *yerin yedi kat altı, cehennemde bir vadi* anlamlarına gelir.³³¹

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Ebu Hatem'e dayandırdığı rivayete göre Arapça bir sözcük değildir. *Devamlı sıkıntı, darlık, aşağıların aşağısı* anlamlarına gelmektedir.³³²

50. سُرَادِقُ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *وَقُلِ الْحَقُّ مِن رَّبِّكُمْ فَمَن شَاءَ فَلْيُؤْمِن وَمَن شَاءَ فَلْيُكْفُرْ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا وَإِن يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرَابُ وَسَاءَتْ مُرْتَفَقًا* : *De ki: "Hak, Rabbinizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin." Biz zalimlere öyle bir ateş hazırladık ki, onun alevden duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmıştır. (Susuzluktan) feryat edip yardım dilediklerinde, maden eriyiği gibi, yüzleri yakıp kavuran bir su ile kendilerine yardım edilir. O ne kötü bir içecektir! Cehennem ne korkunç bir yaslanacak yerdir. (Kehf, 18/29)*

Filolojik inceleme: Sözlükte *kapıya asılan perde* anlamındadır.³³³

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Cevâlikî'ye dayandırdığı rivayete göre Farsçadır. Farsçada *سرادار* olarak kullanılır. *Büyük çadır, kapıya asılan perde* anlamlarında kullanılmaktadır.³³⁴

51. سَرِيٌّ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *فَنَادَاهَا مِن تَحْتِهَا أَلَّا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا* : *Bunun üzerine (Cebrail) ağacın altından ona şöyle seslendi: "Üzülme, Rabbin senin alt tarafında bir dere akıttı." (Meryem, 19/24)*

Filolojik inceleme: *Cetvel gibi upuzun akıp giden küçük nehirlere verilen isimdir.*³³⁵

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Mücahid'e dayandırdığı rivayete göre Süryanicedir. *Nehir* anlamına gelmektedir. Dahhâk'a göre de Süryanicedir. Ancak *küçük tablo* anlamın gelmektedir. Said Bin Cübeyr'e göre Nabatçadır. *Nehir* anlamına

³³¹ - Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 1204; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 224.

³³² - Süyûtî, *a.g.e.*, s.97.

³³³ - Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 893; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 228; Cevâlikî, *a.g.e.*, s. 398.

³³⁴ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.98-99.

³³⁵ - Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 1292; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 229.

gelmektedir. İbn Ebi Hatem'in Mücahid'e dayandırdığı bir rivayete göre de Nabatçadır. *Nehir* anlamına gelmektedir.³³⁶

52. سَفَرَة

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: بِأَيْدِي سَفَرَةٍ : *Sefere ellerinde.* (Abese, 80/15)

Filolojik inceleme: Kinane lehçesinden Arapçaya giren bu kelimenin kökü Nabatça olup, *okuyucu* ve *kura* manasına gelmektedir.³³⁷

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, İbni Abbas' dayandırdığı rivayete göre Nabatçadır. *قراء okuyucu* anlamına gelmektedir.³³⁸

53. سَكْر

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّأَقْوَمٍ يَعْقِلُونَ : *Hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden hem içki, hem de güzel bir rızık edirsiniz. Elbette bunda aklını kullanan bir toplum için bir ibret vardır.*(Nahl, 16/67)

Filolojik inceleme: Sözlükte *sakin oldu* ve *sakinleşti* anlamlarına gelir.³³⁹

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Cevâlikî'ye dayandırdığı rivayete göre bu kelime Arapça bir kelime değildir. *İçki* anlamına gelmektedir.³⁴⁰

54. سَقَر

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: سَأْصَلِيهِ سَقَرًا : *Ben onu "Sekar"a (cehenneme) sokacağım.*(Muddesir, 74/26, 27, 42)

Filolojik inceleme: Sözlükte *Cehennem ismi* olarak belirtilmiştir.³⁴¹

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, İbni Abbas'a dayandırdığı rivayete göre Habeşçedir. *Sirke* anlamına gelmektedir.³⁴²

³³⁶ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.99-100.

³³⁷ - el-Müneccid, *Kitabü'l-Lügât*, s.53; Bilâsî, *el-Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.231.

³³⁸ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.100.

³³⁹ - Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 409; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 233; Cevâlikî, *a.g.e.*, s. 44.

³⁴⁰ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.101.

³⁴¹ - Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 408; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 232; Cevâlikî, *a.g.e.*, s. 395.

³⁴² - Süyûtî, *a.g.e.*, s.100.

55. سَلْسَبِيل

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلٍ* : *Orada bir pınar ki ona "selsebil" adı verilir.* (İnsan, 76/18)

Filolojik inceleme: *Cennette bir pınar, sert olmayan, içki ve yumuşak anlamlarına gelir.*³⁴³

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Cevâlikî'ye dayandırdığı rivayete göre Arapça olmayan bir kelimedir. *Zencefil gibi bir çiçek, Cennete bir pınar veya ırmak demektir.*³⁴⁴

56. سَنَا

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُزْجِي سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَامًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ فَيُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَصْرِفُهُ عَنِ مَنْ يَشَاءُ يَكَادُ سَنَا بَرْقِهِ يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ* : *Görmez misin ki Allah, bulutları sevk eder. Sonra, onları kaynaştırıp üst üste yığar. Nihayet yağmurun, onların arasından yağdığını görürsün. O, gökten, oradaki dağ (gibi bulut)lardan dolu indirir de onu dilediğine isabet ettirir, dilediğinden de geri çevirir. Bu bulutların şimşeginin parıltısı neredeyse gözleri alacak.*(Nur, 24/43)

Filolojik inceleme: Sözlükte *Işık verdi ve parladı* anlamlarına gelmektedir.³⁴⁵

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, İbn Hacer'in bu sözcüğü bir şiirinde kullanmış olduğunu ifade ederek, bu kelime üzerinde fazla durulmadığını dile getirmiştir. *Pırıltı* anlamına gelmektedir.³⁴⁶

57. سُنْدُس

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *أُولَئِكَ لَهُمْ جَنَاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِّنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُّتَّكِنِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ نِعْمَ الثَّوَابُ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا* : *İşte onlar için içlerinden ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Orada tahtlar üzerine kurularak altın bileziklerle süslenecekler, ince ve kalın ipekten yeşil giysiler giyeceklerdir. O ne güzel karşılıktır! Cennet de ne güzel bir yaslanacak yerdir!* (Kehf, 18/31; Duhân, 44/53; İnsan, 76/21)

³⁴³ - Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 1016; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 234; Cevâlikî, *a.g.e.*, s. 380.

³⁴⁴ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.101.

³⁴⁵ - Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 1297; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 237.

³⁴⁶ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.101.

Filolojik inceleme: Arapçaya Hintçe'den geçtiği iddia edilmekle birlikte, Yunancada *Send-kus* manası ince ipek demektir. Buradan Farsçaya ve Arapçaya geçme ihtimali üzerinde durulmuştur.³⁴⁷

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Seâlibî ve Cevâlikî'ye dayandırdığı rivayete göre Farsçadır. *İnce ipek* anlamına gelmektedir. Ebu'l-Leys es-Semerkindî (ö. 383/983)'e göre bu sözcüğün Farsça olduğu konusunda müfessirler ittifak etmişlerdir. Şeyzele'ye göre Hintçedir.³⁴⁸

58. سَيِّدَهَا

Kur'an-ı Kerîm'de geçtiği yer: *وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ وَأَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَى الْبَابِ قَالَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلَّا أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ* : *İkisi de kapıya koşular. Kadın, Yûsuf'un gömleğini arkadan yırttı. Kapının yanında hanımın efendisine rastladılar. Kadın dedi ki: "Senin ailene kötülük yapmak isteyeninin cezası, ancak zindana atılmak veya can yakıcı bir azaptır."* (Yusuf, 12/25)

Filolojik inceleme: Kıptîce'den Himyer lehçesi vasıtasıyla Arapçaya giren bu kelime, *eş* ve *zevce* anlamına gelmektedir.³⁴⁹

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, el-Vâsitî'ye dayandırdığı rivayete göre Kıpticedir. *Eş* anlamına gelmektedir.³⁵⁰

59. سَيْنِينَ

Kur'an-ı Kerîm'de geçtiği yer: *وَأُورِ سَيْنِينَ* : *Sinâ dağına andolsun* (Tîn, 95/2)

Filolojik inceleme: Aslı Arapça olmayan bir kelimedir. Sözlükte *güzel*, *mübarek*. Hz. Mûsâ'ya vahiy indirilen dağ, mevki ismi anlamlarına gelmektedir. İbranice kökenlidir.³⁵¹

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, İbni Ebi Hatem ve İbni Cerir'e dayandırdığı rivayete göre Habeşçedir. *Güzel* anlamına gelmektedir.³⁵²

³⁴⁷ - Cevâlikî, *a.g.e.*, s.361.

³⁴⁸ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.102.

³⁴⁹ - el-Müneccid, *Kitabü'l-Lüğât*, s.23; Bilâsî, *el-Mu'arrab fi'l-Kur'an*, s.241.

³⁵⁰ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.102.

³⁵¹ - Cevâlikî, *a.g.e.*, s.392,393; el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 439.

³⁵² - Süyûtî, *a.g.e.*, s.102.

60. سَيْنَاء

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ تَنْبُتُ بِالذُّهْنِ وَصِنْعٌ لِّلْأَكْلِينَ* : *Yine o su ile Sîna dağında biten bir ağaç (zeytin ağacı) yarattık ki hem yağ, hem de yiyenlere katık verir.* (Mu'miînun, 23/20)

Filolojik inceleme: Nabatça kökenli bir kelime olup, *dağ* anlamında kullanılmaktadır.³⁵³

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Dahhâk'a dayandırdığı rivayete göre Nabatçadır. *حسن* güzel anlamına gelmektedir. İbni Cerir'in Dahhâk'a dayandırdığı görüşe göre de Nabatçadır. *Cennet* anlamına gelmektedir.³⁵⁴

Şe (ش)

61. شَطْر

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *فَدَّرَى تَقْلَبَ وَجْهَكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُؤَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ* : *(Ey Muhammed!) Biz senin çok defa yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu (vahiy beklediğini) görüyoruz. (Merak etme) elbette seni, hoşnut olacağın kibleye çevireceğiz. (Bundan böyle), yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir. (Ey Müslümanlar!) Siz de nerede olursanız olun, (namazda) yüzünüzü hep onun yönüne çevirin. Şüphesiz kendilerine kitap verilenler, bunun Rabblerinden (gelen) bir gerçek olduğunu elbette bilirler. Allah, onların yaptıklarından habersiz değildir.* (Bakara, 2/144, 149, 150)

Filolojik inceleme: Kinane lehçesinden Arapçaya giren bu kelime, Habeşçe veya Farsça asıllıdır. Farsça *yarım, bir şeyin yarısı*, Habeşçe ise *yön ve taraf* anlamına gelmektedir.³⁵⁵

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, İbin Ebu Hatem'e dayandırdığı rivayete göre habeşçedir. *Yön, Cihet* anlamlarına gelmektedir.³⁵⁶

³⁵³ - Bilâsî, *el-Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.237; el-Müneccid, *Kitabü'l-Lügât*, s.38.

³⁵⁴ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.103.

³⁵⁵ - el-Müneccid, *Kitabü'l-Lügât*, s.21; s.128. Bilâsî, *el-Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.242.

³⁵⁶ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.103-104.

62. شَهْرٌ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ فَمَن شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَن كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ الْعُسْرَ وَلَيُعَذِّبُنَا اللَّهُ الْعَذَّةَ لِيُكْفِلُوا الْعِدَّةَ وَلِيُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (O sayılı günler), insanlar için bir hidayet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur'ân'ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır. Öyle ise içinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin. Kim de hasta veya yolcu olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun. Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez. Bu da sayıyı tamamlamanız ve hidayete ulaştırmasına karşılık Allah'ı yüceltmeniz ve şükretmeniz içindir. (Bakara, 2/185)

Filolojik inceleme: Sözlükt yılın bilinen sayılı günleri, Ay anlamına gelir.³⁵⁷

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Cevâlikî'ye dayandırdığı rivayete göre Süryanicedir. Ay anlamına gelmektedir.³⁵⁸

Sad (ص)

63. الصِّرَاطُ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ : Bize doğru yolu göster. (Fatiha, 1/6, 7)

Filolojik inceleme: Her ne kadar bu kelimenin *srâtâ*, kökenli Ârâmî asıllı olduğunu söylense de, bu kelime Süryanice vasıtasıyla Arapçaya girmiştir.

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, el-Nakkaş ve İbn Cevzî'ye dayandırdığı rivayete göre Rumcadır. Yol anlamına gelmektedir.³⁵⁹

64. صُرْهُنَّ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ قَالَ أُولَٰئِمُتُؤْمِنِينَ قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِن لَّا يَظُنُّ قَلْبِي قَالَ فَاخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ : Hani İbrahim, “Rabbim! Bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster” demişti. (Allah ona) “İnanmıyor musun?” deyince, “Hayır (inandım) ancak kalbimin tatmin olması için” demişti. “Öyleyse, dört kuş tut. Onları kendine alıştır. Sonra onları

³⁵⁷ - Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 421; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 242; Cevâlikî, *a.g.e.*, s. 410.

³⁵⁸ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.104.

³⁵⁹ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.104-105.

parçalayıp her bir parçasını bir dağın üzerine bırak. Sonra da onları çağır. Sana uçarak gelirler. Bil ki, şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.” (Bakara, 2/260)

Filolojik inceleme: Nabatça olduğu iddia edilmekle birlikte Yunanca *sarkazo* kökene sahip bu kelime, *bedendeki eti parçalamak* demektir. Ayrıca Süryanice *sro* olarak *kemek* ve *serio* olarak *kaptıyı ayırmak, parçalamak* manasına gelir. Arapçaya Süryanice vasıtasıyla Yunancadan girmiştir.³⁶⁰

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Said İbni Cubeyr, İbni Abbas ve Dahhâk’a dayandırdığı rivayete göre Nabatçadır. *Onları parçala* anlamına gelmektedir. İbni Munzir’e göre Rumcadır. *Onları kes* anlamına gelmektedir.³⁶¹

65. صَلَوَات

Kur’ân-ı Kerîm’de geçtiği yer: *إِنَّكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ* : *İşte Rableri katından rahmet ve merhamet onlardır. Doğru yola ulaştırılmış olanlar da işte bunlardır.* (Bakara, 2/157)

Filolojik inceleme: Süryanice *sloûto*, *salota salâwâtâ* İbranice ise [şalûṭā] şeklinde ifade edilen bu kelime, ibadet evi, mabet gibi anlamlar taşımaktadır.³⁶²

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Dahhâk ve Cevâlîkî’ye dayandırdığı rivayete göre İbranicedir. *Yahudi Mabedleri* anlamına gelmektedir.³⁶³

Tı (ط)

66. طه

Kur’ân-ı Kerîm’de geçtiği yer: *طه* : *Tâhâ* (Tâhâ, 20/1).

Filolojik inceleme: Habeşçe *ey adam* anlamında bir kelimedir. Katade’ye göre Süryanicedir.³⁶⁴

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, İbni Abbas’a dayandırdığı rivayete göre Habeşçedir. *Nida ifadesinde bir sözcük* olup, ‘Ya Muhammed’ anlamına gelmektedir.

³⁶⁰ - el-Müneccid, *Kitabü'l-Lüğât*, s.22.

³⁶¹ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.105-106.

³⁶² - Cevâlîkî, *a.g.e.* s.419; Bilâsî, *el-Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.248; Nahle, *Garâibu'l-Luga*, s.193.

³⁶³ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.107-110.

³⁶⁴ - Bilâsî, *a.g.e.*, s. 250.

İkrime'ye göre Habeşçedir. Nida İfadesi ile *ya adam* anlamına gelmektedir. Bu sözcüğün Nabatça olduğunu söyleyenler de vardır.³⁶⁵

67. الطَّاعُوت

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ : “Allah, inananların dostudur, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlere gelince, onların dostları da tâğuttur, onları aydınlıktan alıp karanlığa götürürler. İşte bunlar cehennemliklerdir. Onlar orada devamlı kalırlar.” (Bakara, 2/257)

Filolojik inceleme: Kökeni Habeşçe olan bu kelime *kâhin* manasına gelmektedir. Ârâmîce *toqwtō*, olan bu kelime Süryaniceden Arapçaya geçmiştir.³⁶⁶

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Habeşçe bir kelime olan bu sözcük; *kâhin*, *sihirbaz* anlamlarına gelmektedir.³⁶⁷

68. طَفِقًا

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: فَذَلَّاهُمَا بِعُرُورٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْءَاتُهُمَا وَطَفِقَا : يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِن وَرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَن تِلْكَ الشَّجَرَةِ وَأَقُلْ لَّكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُّبِينٌ : *Bu sûretle onları kandırarak yasağa sürükledi. Ağaçtan tattıklarında kendilerine avret yerleri göründü. Derhal üzerlerini cennet yapraklarıyla örtmeye başladılar. Rab'leri onlara, “Ben size bu ağacı yasaklamadım mı? Şeytan size apaçık bir düşmandır, demedim mi?” diye seslendi.*(A'râf, 7/22; Tâhâ,7/121)

Filolojik inceleme: Arap diline Beni Gassan lehçesinden girmiş olduğu söylenmekle birlikte, gerek Arap dilindeki yaygın kullanımından, gerekse tüm iştikaklarının bulunmasından, bu kelimenin köken olarak Arapça bir kelime olduğu ifade edilmiştir.³⁶⁸

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Şeyzele'ye dayandırdığı rivayete göre Rumcadır. *قصد* Niyet anlamına gelmektedir.³⁶⁹

³⁶⁵ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.110-112.

³⁶⁶ - Nahle, *Garâibu'l-Luga*, s.194; Bilâsî, *el- Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.256.

³⁶⁷ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.112.

³⁶⁸ - el-Müneccid, *Kitabü'l-Lügât*, s.27; Bilâsî, *el- Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.249.

³⁶⁹ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.112.

69. طُوبَى

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَى لَهُمْ وَحَسُنَ مَا أَجَبَ : İnanan ve salih amel işleyenler için, mutluluk ve güzel bir dönüş yeri vardır. (R'ad, 13/29)*

Filolojik inceleme: *Mutluluk*, anlamına gelen Süryanice, Hintçe ve Habeşçe kökene sahip olma ihtimali olan bu kelime Sâmi dillerinde ortak kullanıma sahiptir. Bu kelimenin aslı Habeşçe *tubo* olup, Süryanice vasıtasıyla Arapçaya girmiştir. Ayrıca *cennet ismi, cennette bir ağaç, güzel ve iyi hayat, iyilikler* gibi anlamlarda kullanılmaktadır.³⁷⁰

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, İbni Abbas ve İbni Cerir'e dayandırdığı rivayete göre Habeşçedir. *Cennetin İsmi*'dir.³⁷¹

70. الطُّورَ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ : Hani, (Tevrat ile amel edeceğinize dair) sizden sağlam bir söz almış, Tûr dağına da tepenize dikmiş ve "Sakınasınız diye, size verdiğimiz Kitab'ı sık tutun, onun içindikileri düşünün (gafil olmayın)" demiştik.(Bakara, 2/63, 93)*

Filolojik inceleme: Süryanice *toûro*, kelimesi, *dağ, köy ve kara parçası* anlamına gelmektedir. Süryanicedir.³⁷²

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Mücahid'e dayandırdığı rivayete göre Süryanicedir. *Dağ* anlamına gelmektedir. Dahhâk' göre Nabatçadır. *Dağ* anlamına gelmektedir.³⁷³

71. طُوًى

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى : "Şüphesiz ki, ben senin Rabbinim. Hemen ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi Tuvâ'dasın." (Tâhâ, 20/12; Nazia't, 79/16)*

Filolojik inceleme: Sözlükte *şam*'da bir vadi ismi olarak zikredilmektedir.³⁷⁴

³⁷⁰ - Cevâlîkî, s.445. Bilâsî, *el- Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.252; Nahle, *Garâibu'l-Luga*, s.194.

³⁷¹ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.113.

³⁷² - el-Müneccid, *Kitabü'l-Lüğât*, s.20. Cevâlîkî, s.435. Bilâsî, *el- Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.253.

³⁷³ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.113-114.

³⁷⁴ - Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 1308; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 253.

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, el-Kirmânî'ye dayandırdığı rivayete göre İbranicedir. Bazıları bu sözcüğün ليل gece anlamına, bazıları da رجل adam anlamına geldiğini söylemişlerdir.³⁷⁵

Ayn (ع)

72. عَبَدْتُ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: “Senin başıma kaktığın bu nimet (gerçekte) İsrailoğullarını köleleştirmen(in neticesi)dir.” (Şuâra, 26/22)

Filolojik inceleme: Sözlükte *köleleştirmek* anlamındadır.³⁷⁶

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Ebu'l Kasım'a dayandırdığı rivayete göre Nabatçadır. *Öldürsen* anlamına gelmektedir.³⁷⁷

73. عَدْن

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ : Allah, mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara, ebedî olarak kalacakları, içinden ırmaklar akan cennetler ve Adn cennetlerinde çok güzel köşkler va'detti. Allah'ın rızası ise, bunların hepsinden daha büyüktür. İşte bu büyük başarıdır. (Tevbe, 9/72; R'ad, 13/23; Kehf, 18/31)

Filolojik inceleme: Süryanice *adan*, 'eden şeklinde ifade edilen bu kelime, *asma* yaprağı ve *üzüm* manasına gelmektedir.³⁷⁸

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, İbni Abbas ve İbni Cerir'e dayandırdığı rivayete göre Süryanicedir. *Üzüm bağları* anlamına gelmektedir.³⁷⁹

74. الْعَرِم

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: فَأَعْرَضُوا فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ وَبَدَّلْنَاهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتِي أُكُلٍ خَمْطٍ وَأَثَلٍ وَشَيْءٍ مِّن سِدْرٍ قَلِيلٍ : Fakat onlar yüz çevirdiler. Biz de üzerlerine Arim selini gönderdik. Onların bahçelerini ekşi meyveli ağaçlar, acı ılgın ve biraz da sedir ağacı bulunan iki bahçeye çevirdik. (Sebe, 34/16)

³⁷⁵ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.114-115.

³⁷⁶ - Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 296; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 258.

³⁷⁷ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.116.

³⁷⁸ - Bilâsî, *el-Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.259.

³⁷⁹ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.117.

Filolojik inceleme: Sözlükte *vadi*, *şiddetli yağış* anlamına gelmektedir.³⁸⁰

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, İbni Ebi Hatem'in Mücahid'e dayandırdığı rivayete göre, Habeşçedir. *Su bendinin patlaması* anlamına gelmektedir.³⁸¹

Ğayn (غ)

75. عَسَاق

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *هَذَا فَلْيُذَوِّعْهُ حَمِيمٌ وَعَسَاقٌ : İşte (azap), onu tatsınlar: Bir kaynar su ve bir irin.* (Sâd, 38/5; Nebe, 78/23).

Filolojik inceleme: Cevalikiye göre bu kelimenin kökü Türkçe asıllı *soğuk* kelimesinden türemiştir. Bunu ispatlayacak bulgulara rastlanmadığından dolayı, kelime Arapça asıllı olarak kabul edilmiştir. Anlamı *yaşarmak*, *akmak* manasına gelen bu kelime, *Cehennemliklerin vücudundan akan sıvı* 'ya verilen isimdir.³⁸²

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Cevâlikî'ye dayandırdığı rivayete göre Türkçedir. *Çürümüş soğuk şey* demektir.³⁸³

76. غِيض

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنثَىٰ وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ : Allah, her dişinin neye gebe olduğunu, rahimlerin artırdığı şeyi ve eksilttiği şeyi bilir. Her şey O'nun katında bir ölçü ile dir.* (R'ad, 13/8 ; Hud, 16/44)

Filolojik inceleme: Sözlükte birkinti halindeki suyun azalması, bozulması veya yok olması anlamlarına gelir.³⁸⁴

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Ebu'l Kasım ve el-Vâsiti'ye dayandırdığı rivayete göre Habeşçedir. *Eksilme* demektir.³⁸⁵

Fe (ف)

77. الْفِرْدَوْسُ

³⁸⁰ - Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 1136; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 260.

³⁸¹ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.118.

³⁸² - Cevâlikî, s.461. Bilâsî, *el- Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.265-266.

³⁸³ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.118-119.

³⁸⁴ - el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 619.

³⁸⁵ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.120.

: إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا
İman edip salih salih ameller işliyen kimselere gelince: onlar için Firdevs Cennetleri bir konukluk olmuştur. (Kehf, 18/207; Mu’Mînun 23/11)

Filolojik inceleme: *el-Ferdese* kelimesinden müştak olup *bolluk, bereket, refah ve genişlik* anlamına geldiği söylenmekle birlikte, eski Farsça-Pehlevîceden *Pairidaeza* asıllı olarak Yunancaya *Pardeisos* şeklinde geçmiş, oradan Süryaniceye ve oradan da Arapçaya girmiştir. Cennetin isimlerinden birisi olarak kullanılan bu kelime, *bostan, üzüm bağı, birçok çeşit bitkinin bittiği vadiler bahçe ve sulak arazi* manasına gelmektedir.³⁸⁶

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Mücahid’e dayandırdığı rivayete göre Rumcadır. *Bostan, Bahçe* anlamına gelmektedir. Said b. Cübeyr’e göre Rumcadır. *Cennet* anlamına gelmektedir. Ebû Muhammed es-Süddî el-Kûfî (ö.127/745)’ye göre, Nabatçadır. *Üzüm bağları* anlamına gelmektedir. Aslı فرداسا dır. Cevâlikî Bu kelime hakkında şunları söylemiştir; ‘Bu sözcük Süryanicedir. Bazılarına göre de Rumcadır. *İçinde her türlü meyvenin bulunduğu bostan* anlamına gelmektedir. İbni Abbas’a göre Süryanicedir. *Üzüm bağları* anlamına gelmektedir.³⁸⁷

78. فُوم

Kur’ân-ı Kerîm’de geçtiği yer: وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ لَنْ نَصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِيهَا وَبَصَلِهَا قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ اهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَّا سَأَلْتُمْ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاوُوا بِغَضَبِ مِّنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ
Hani, “Ey Mûsâ! Biz bir çeşit yemeğe asla katlanamayız. O hâlde, bizim için Rabbine yalvar da, o bize yerden biten sebze, kabak, sarımsak, mercimek, soğan versin” demiştiniz. O da size, “İyi olanı düşük olanla değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyle ise inin şehre! İstedikleriniz orada var” demişti. Böylece zillet ve yoksulluk onları kapladı. Onlar, Allah’ın gazabına uğradılar. Bunun sebebi, onların; Allah’ın âyetlerini inkâr ediyor, peygamberleri de haksız yere öldürüyor olmaları idi. Bütün bunların sebebi ise, isyan etmek ve aşırı gitmekte oluşlarıydı. (Bakara, 2/61)

³⁸⁶ - Cevâlikî, a.g.e., s. 470.

³⁸⁷ - Süyûtî, a.g.e., s.120-122.

Filolojik inceleme: Sözlükte *Buğday*, *ekmek* ve *ekmek yapılabilen her türlü hububat* anlamlarına gelir.³⁸⁸

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, el-Vâsîfî'ye dayandırdığı rivayete göre İbranicedir. *Buğday* anlamına gelmektedir. *Sarımsak* anlamını verenlerde vardır.³⁸⁹

Kaf (ق)

79. قراطيس

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا : (Ey Muhammed!) Eğer sana kâğıda yazılı bir kitap indirseydik, onlar da elleriyle ona dokunsalardı, yine o inkâr edenler, “Bu, apaçık büyüden başka bir şey değildir” diyeceklerdi. (En'âm, 6/7, 91)

Filolojik inceleme: *Meyve taşınan kap* ve *kâğıt* manasına gelen bu kelime, Yunanca kökenli olup, Süryaniceye *kartisa*, Habeşçeye ise *kertas* şeklinde geçmiştir.³⁹⁰

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Arapça olmayan bir kelimedir. *Yazılı sahifeler* anlamına gelmektedir.³⁹¹

80. الْقِسْطُ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ : Allah, melekler ve ilim sahipleri, ondan başka ilâh olmadığına adaletle şahitlik ettiler. O'ndan başka ilâh yoktur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. (Âli İmrân, 3/18, 21)

Filolojik inceleme: Yunanc [kóty, *hak ve adalet* anlamına gelen bu kelime, Ârâmîce *kusoş*, Süryanice *kusta*, İbranice *kost* olarak hala kullanılmaktadır.³⁹²

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, İbni Ebi Hatem ve Ebu'l Kasım'ın Mücahid'e dayandırdıkları rivayete göre, Rumcadır. *Adalet* anlamına gelmektedir.³⁹³

81. الْقِسْطَاسُ

³⁸⁸ - Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 1146; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 271.

³⁸⁹ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.123.

³⁹⁰ - Cevâlîkî, *a.g.e.*, s.529.

³⁹¹ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.123-124.

³⁹² - el-Müneccid, *Kitabü'l-Lüğât*, s.27.

³⁹³ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.124.

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كُنْتُمْ وَزِنُوهَا بِالْقِسْطِ الْمُسْتَقِيمِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ : *Ölçtüğünüzde ölçmeyi tam yapın, doğru terazi ile tartın. Bu daha hayırlı, sonuç bakımından daha güzeldir.* (İsrâ,17/35)

Filolojik inceleme: Latince kökeni *constans* olan bu kelime *doğru, dosdoğru* anlamına gelmekte olup, *adalet* ve *terazi* anlamında Yunancadan Arapçaya girmiştir.³⁹⁴

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Mücahid'e dayandırdığı rivayete göre Rumcadır. *Adalet* anlamına gelmektedir. Said b. Cübeyr'e göre de Rumcadır. *Ölçü, terazi* anlamlarına gelmektedir.³⁹⁵

82. قَسْوَرَة

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: فَارْتَمَوْا مِنْ قَسْوَرَةٍ : *Arslandan kaçmaktalar* (Muddesir, 74/51)

Filolojik inceleme: Habeşçede *aslan* demek olan bu kelime Arapçaya Kureyş ve Ezd-Şunûe lehçesinden girmiştir.³⁹⁶

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, İbni Abbas'a dayandırdığı rivayete göre Habeşcedir. *الاسد Aslan* anlamına gelmektedir.³⁹⁷

83. قَسِيْسِيْن

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا وَلَتَجِدَنَّ (Ey Muhammed!) *İman edenlere düşmanlık etmede insanların en şiddetlisinin kesinlikle Yahudiler ile Allah'a ortak koşanlar olduğunu görürsün. Yine onların iman edenlere sevgi bakımından en yakınının da "Biz hıristiyanlarız" diyenler olduğunu mutlaka görürsün. Çünkü onların içinde keşişler ve rahipler vardır. Onlar büyüklük de taslamazlar.* (Mâide, 5/82)

Filolojik inceleme: sözlük anlamı olarak *İlimde Hıristiyanların önde gelenlerine verilen isimdir.*³⁹⁸

³⁹⁴ - Cevâlikî, s.448.

³⁹⁵ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.125.

³⁹⁶ - Bilâsî, *el-Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.279. el-Müneccid, *Kitabü'l-Lügât*, s.52.

³⁹⁷ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.126.

³⁹⁸ -Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 566; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 274.

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Hâkim et-Tirmizî'ye dayandırdığı rivayete göre, İbranicedir. صدیق *Doğru sözlü* demektir.³⁹⁹

84. قسبة

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: فِيمَا نَقُضِيهِمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ : *İşte, verdikleri sözlerini bozmaları sebebiyledir ki onları lânetledik, kalplerini de kaskatı kıldık. Kelimeleri yerlerinden kaydırarak (tahrif edip) değiştiriyorlar. Akıllarından çıkarmamaları istenen şeylerden önemli bir kısmını da unuttular. (Ey Muhammed!) İçlerinden pek azı hariç, onların daima bir hainliğini görüyorsun. Yine de sen onları affet ve aldırış etme. Çünkü Allah, iyilik yapanları sever. (Mâide, 5/13; Hac, 22/53; Zümer, 39/22)*

Filolojik inceleme: Sözlükte *sert, katı* anlamına gelmektedir.⁴⁰⁰

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Ebu'l Ali el-Farisi'ye dayandırdığı rivayete göre, Arapça olmayan bir kelimedir. *Sert, yapay* anlamlarına gelmektedir.⁴⁰¹

85. قَطَّنَا

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: وَقَالُوا رَبَّنَا عَجَلْنَا لَنَا قَطَّنًا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ : *Ve Rabbimiz derler, soru gününden önce tez ver azâbımızı. (Sâd, 38/16)*

Filolojik inceleme: Sözlükte *kitap* anlamına gelen Arapçaya girmiş bu kelime, Nabatça kökenine sahiptir.⁴⁰²

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, el-Vâsiti'ye dayandırdığı rivayete göre, Nabatçadır الكتاب *Kitap, yazı* anlamlarına gelmektedir.⁴⁰³

86. أَفْقَال

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَفْقَالُهَا : *Onlar Kur'ân'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalplerin üzerinde kilitleri mi var?(Muhammed, 47/24)*

³⁹⁹ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.127.

⁴⁰⁰ -Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 1324; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 279; Cevâlikî, *a.g.e.*, s. 496.

⁴⁰¹ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.128.

⁴⁰² - el-Müneccid, *Kitabü'l-Lüğât*, s.42; Bilâsî, *el- Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.280.

⁴⁰³ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.129.

Filolojik inceleme: Sözlükte *kapı kapatılmaya yarıyan demir, kilitler* anlamına gelir.⁴⁰⁴

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Cevâlikî'ye dayandırdığı rivayete göre, Farsçadır. *Kilit* anlamına gelmektedir.⁴⁰⁵

87. الْقُمَّل

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ آيَاتٍ : *Biz de, her biri ayrı ayrı birer mucize olmak üzere başlarına tufan, çekirge, ürün güvesi (haşarat), kurbağalar ve kan gönderdik. (Hiçbirinden ders almadılar.) Büyüklük tasladılar ve suçlu bir kavim oldular. (A'râf, 7/133)*

Filolojik inceleme: Kanatları olmayan küçük hayvanlar için kullanılan bir kelimedir.⁴⁰⁶

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, el-Vâsîti'ye dayandırdığı rivayete göre, İbranice veya Süryanicedir. *Bit, pire gibi haşerat* anlamlarına gelmektedir.⁴⁰⁷

88. قَنْطَار

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: رُئِيَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَاِبِ : *Kadınlar, oğullar, yük yük altın ve gümüş, salma atlar, davarlar ve ekinler gibi nefsin şiddetle arzuladığı şeyler insana süslü gösterildi. Bunlar dünya hayatının geçimliğidir. Oysa asıl varılacak güzel yer ancak Allah'ın katındadır. (Âli İmrân, 3/14, 75; Nisâ, 4/20)*

Filolojik inceleme: *Bir ağırlık ölçüsü birimi* olan bu kelime hem Süryanice, hem de Berberice olduğu iddia edilmiş olmakla birlikte; Latince *centrum, centenarium* kelimesinden türemiştir. Süryanice bu kelimeyi *kantîrâ* şeklini almış ve Arapçaya bu şekilde geçmiştir. Berberice olduğu da söylenmiştir.⁴⁰⁸

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Seâlibî'ye dayandırdığı rivayete göre, Rumcadır. *Oniki bin ons* anlamına gelmektedir. el-Halil'e göre, Süryanicedir. *Öküz derisi*

⁴⁰⁴ - Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 1049; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 282; Cevâlikî, *a.g.e.*, s. 528.

⁴⁰⁵ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.129.

⁴⁰⁶ - Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 1050; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 283.

⁴⁰⁷ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.130.

⁴⁰⁸ - Cevâlikî, *a.g.e.*, s.516.

doluluğunda altın veya gümüş anlamına gelmektedir. Bazılarına göre, Berbericedir. *Bin miskal altın veya gümüş* anlamına gelmektedir. İbni Kuteybe'ye göre ise, Afrika Dilinde *sekiz bin altın* anlamına gelmektedir.⁴⁰⁹

89. الْقَيُّومُ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ* : Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayandır. Diridir, kayyumdur. O'nu ne bir uyuklama tutabilir, ne de bir uyku. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey O'nundur. İzni olmaksızın O'nun katında şefaatte bulunacak kimdir? O, kulların önlerindeki ve arkalarındakileri (yaptıklarını ve yapacaklarını) bilir. Onlar O'nun ilminden, kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar. O'nun kürsüsü, bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır. (O, göklere, yere, bütün evrene hükmetmektedir.) Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O'na güç gelmez. O, yücedir, büyüktür. (Bakara, 2/255; Âli İmrân, 3/2; Tâhâ, 20/111)

Filolojik inceleme: Hem Süryanice, hem de Ârâmîce *kayyâm* asıllıdır. Kureyş lehçesinden Arapçaya girmiş olup, Hz. Ömer bunu *kayyâm* şeklinde okumuştur. *Uykusu olmayan, uykusuz* manasına gelmektedir.⁴¹⁰

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, el-Vâsîfî'ye dayandırdığı rivayete göre Süryanicedir. *Uyumayan* anlamına gelmektedir.⁴¹¹

Kef (ك)

90. كَافُورٌ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا* : İyiler ise, katkısı *kâfur* olan içecekler dolu bir kadehten içerler. (İnsan, 76/5)

Filolojik inceleme: Sözlükte *Hint ve Çin taraflarında deniz kıyılarında bulunan bir bitki veya cennette bir pınar ismi* olarak geçmektedir.⁴¹²

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Seâlibî ve Cevâlikî'ye dayandırdığı rivayete göre, Farsçadır. *Serin ve hoş koku veren bir bitkidir*.⁴¹³

⁴⁰⁹ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.131-132.

⁴¹⁰ - el-Müneccid, *Kitabü'l-Lüğât*, s.22; Bilâsî, *el-Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.286.

⁴¹¹ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.134.

⁴¹² - Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 471; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 291; Cevâlikî, *a.g.e.*, s. 544.

91. كَفَّرَ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأَدْخَلْنَاَهُمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ : Eğer kitap ehli iman etseler ve Allah'a karşı gelmekten sakınsalardı, muhakkak onların kötülüklerini örterdik ve onları Naim cennetlerine koyardık. (Mâide, 5/65)

Filolojik inceleme: Sözlükte *nimeti inkar eden, nankör ve örten* anlamlarına gelir.⁴¹⁴

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, İbnu'l Kayim el-Cevzî'ye dayandırdığı rivayete göre, Nabatçadır. *امح* *Sil* anlamına gelmektedir. Ebu İmran el-Cüvennî'ye göre, İbranicedir. *Silmek* anlamına gelmektedir.⁴¹⁵

92. كَفَّلَيْنِ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَأَمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ : Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve peygamberine iman edin ki, size rahmetinden iki kat pay versin, size kendisiyle yürüyeceğiniz bir nur versin ve sizi bağışlasın. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir. (Hadîd, 57/28; Nisâ, 4/85)

Filolojik inceleme: Sözlükte *İki kat, iki pay* anlamlarına gelir.⁴¹⁶

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Ebu Musa el-Eş'ârî'ye dayandırdığı rivayete göre, Habeşçedir. *ضعفين* *iki kat* anlamına gelmektedir. *el-Vâsitî*'ye göre, Nabatçadır. *iki pay* anlamına gelmektedir.⁴¹⁷

93. كَنَزَ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ : O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılacak da onların alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacak ve, "İşte bu, kendiniz için

⁴¹³ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.134.

⁴¹⁴ - Firûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 470; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 287; Cevâlîkî, *a.g.e.*, s.560.

⁴¹⁵ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.135-136.

⁴¹⁶ - Firûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 1053; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 288.

⁴¹⁷ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.137.

biriktirip sakladığınız şeylerdir. Haydi tadın bakalım, biriktirip sakladıklarınızı!” denilecek. (Tevbe, 9/35)

Filolojik inceleme: Sözlükte *gömülü mal, hazine ve birikinti* anlamlarına gelir.⁴¹⁸

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Cevâlikî'ye dayandırdığı rivayete göre Farsçadır. *Hazine, birikinti* anlamalarına gelmektedir.⁴¹⁹

94. كَوَّرَ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ يُكَوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى أَلَا هُوَ الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ : *Gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak yaratmıştır. Geceyi gündüzün üzerine örtüyor, gündüzü de gecenin üzerine örtüyor. Güneşi ve ayı da koyduğu kanunlara boyun eğdirmiştir. Bunların her biri belli bir zamana kadar akıp gitmektedir. İyi bilin ki O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır.*(Zümer, 39/5; Tekvir, 81/1)

Filolojik inceleme: Sözlükte *bir araya getirmek, bağlamak* anlamlarına gelir.⁴²⁰

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Said b. Cübeyr ve Cevâlikî'ye dayandırdığı rivayete göre, Farsçadır. *Batmak* anlamına gelmektedir.⁴²¹

Lam (ل)

95. لَيْبَةً

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: مَا قَطَعْتُمْ مِّن لَّيْبَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلَىٰ أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللَّهِ : *(Savaş gereği,) hurma ağaçlarından her neyi kestiniz, yahut (kesmeyip) kökleri üzerinde dikili bıraktınızsa hep Allah'ın izniyledir. Bu da fasıkları rezil etmesi içindir.* (Haşr, 59/5)

Filolojik inceleme: İbranice kökenli bu kelime, Arapçaya ilk defa Medine Yahudileri tarafından sokulmuştur. Evs kabilesi lehçesinden Arapçaya girmiş olan bu kelime *Hurma* anlamına gelmektedir.⁴²²

⁴¹⁸ - Firûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 523; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 289; Cevâlikî, *a.g.e.*, s.560.

⁴¹⁹ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.138.

⁴²⁰ - Firûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 472; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 290; Cevâlikî, *a.g.e.*, s.545.

⁴²¹ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.138-139.

⁴²² - el-Müneccid, *Kitabü'l-Lüğât*, s.48.

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, el-Vâsitî'ye dayandırdığı rivayete göre, النخلة *hurma* anlamına gelmektedir. el-Kelbî, bu kelime hakkında; “Ben bu sözcüğü, sadece Yesrib'teki (Medine) yahudilerin kullandıklarını biliyorum” demiştir.⁴²³

Mim (م)

96. مُنْكَأ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُنْكَأً وَآتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِّنْهُنَّ سِكِّينًا وَقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ : Kadın, bunların dedikodularını işitince haber gönderip onları çağırdı. (Ziyafet düzenleyip) onlar için oturup yaslanacakları yer hazırladı. Her birine birer de bıçak verdi ve Yûsuf'a, “Çık karşlarına” dedi. Kadınlar Yûsuf'u görünce, onu pek büyüttüler ve şaşkınlıkla ellerini kestiler. “Hâşâ! Allah için, bu bir insan değil, ancak şerefli bir melektir” dediler. (Yusuf, 12/31)

Filolojik inceleme: Sözlükte *bağdaş kurarak oturmak* anlamına gelir.⁴²⁴

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, İbn Ebî Hâtem'e dayandırdığı rivayete göre, Habeşçedir. *Turuncugiller* anlamına gelmektedir. el-Vâsitî'ye göre, Kıpticedir. *Turuncugiller* anlamına gelmektedir.⁴²⁵

97. مَجُوس

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ وَالنَّصَارَى وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا إِنَّ اللَّهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ : Şüphesiz, iman edenler, Yahudiler, Sâbiüler, Hıristiyanlar, Mecûsiler ve Allah'a ortak koşanlar var ya; Allah, kıyamet günü onların aralarında mutlaka hüküm verecektir. Çünkü Allah, her şeye şahittir. (Hac, 22/17)

Filolojik inceleme: Aslı *منج كوش* olan mu'ârreb bir kelimedir. *İnsanları oluşturduğu dine çağırın küçük kulaklı bir adam ismidir.*⁴²⁶

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Cevâlikî'ye dayandırdığı rivayete göre, Arapça olmayan bir kelimedir. *Ateşe tapan* anlamında, Farsça bir kelimedir.⁴²⁷

⁴²³ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.139-140.

⁴²⁴ - Firûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 56.

⁴²⁵ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.140.

⁴²⁶ - Firûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 574; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 296; Cevâlikî, *a.g.e.*, s.589.

⁴²⁷ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.141.

98. مَرْجَان

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ* : *O denizlerin her ikisinden de inci ve mercan çıkar.* (Rahmân, 55/22,58)

Filolojik inceleme: Kökeni Yunanca *merkitis* olan bu kelime, Süryanice *merkenadır*. Farsça vasıtasıyla Yemen lehçesinden Arapçaya girmiştir. Bugünkü İngilizce dahi bu kelimeyi *Margaret* şeklinde kullanmakta olup, manası *küçük incidir*.⁴²⁸

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Cevâlikî'ye dayandırdığı rivayete göre, Arapça olmayan bir kelimedir. *Küçük inci* anlamına gelmektedir.⁴²⁹

99. مَرْقُوم

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *كِتَابٌ مَّرْقُومٌ* : *O, yazılmış bir kitaptır.* (Mutaffifin, 83/9, 20)

Filolojik inceleme: *Yazılı, yazılmış olan şey* anlamına gelen bu kelime İbraniceden *râkam* olarak Arapçaya Himyer lehçesi üzerinden geçmiştir.⁴³⁰

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, el-Vâsîti'ye dayandırdığı rivayete göre, İbranicedir. *مكتوب yazılan* anlamına gelmektedir.⁴³¹

100. مَرْجَاة

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَّا الضُّرَّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُرْجَاةٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ* : *Bunun üzerine (Mısır'a dönüp) Yûsuf'un yanına girdiklerinde, "Ey güçlü vezir! Bize ve ailemize darlık ve sıkıntı dokundu. Değersiz bir sermaye ile geldik. Zahiremizi tam ölç, ayrıca bize sadaka ver. Şüphesiz Allah, sadaka verenleri mükâfatlandırır" dediler.* (Yusuf, 12/88)

Filolojik inceleme: Sözlükte *az, tamamlanmamış ve eksik* anlamlarına gelir.⁴³²

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, el-Vâsîti'ye dayandırdığı rivayete göre Farsçadır. *قليل Az, noksan* anlamlarına gelmektedir.⁴³³

⁴²⁸ - Addai Sher, *Elfâzü'l-Farisiyye*, s. 144; Cevâlikî, s.602.

⁴²⁹ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.142.

⁴³⁰ - el-Müneccid, *Kitabü'l-Lügât*, s.54.

⁴³¹ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.143.

⁴³² - Firûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 1292; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 300.

101. مِسْكٌ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *Onun (içiminin) sonu bir misktir (ağızda misk gibi koku bırakır). İşte yarışanlar, bunun için yarışınlar.* (Mutaffifin, 83/26)

Filolojik inceleme: Hintçe asıllı olan bu kelime, Farsçaya *mişka*, Arapça ve Ârâmîceye ise *muskâ* şeklinde geçmiştir. Latince *muscus* şeklinde kullanılmaktadır.⁴³⁴

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Seâlibî'ye dayandırdığı rivayete göre, Farsçadır. *Ceylandan alınan güzel bir koku anlamına gelmektedir.*⁴³⁵

102. مِشْكَاةٌ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *Allah, نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ اللهُ نُورٌ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْفِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ* : *Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun temsili şudur: Duvarda bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fânûs içinde. Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya, ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile neredeyse aydınlatacak (kadar berrak)tır. Nur üstüne nur. Allah, dilediği kimseyi nuruna iletir. Allah, insanlar için misaller verir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.* (Nur, 24/35)

Filolojik inceleme: Habeşçeden Arapçaya geçen bu kelimenin Habeşçedeki kökü *maskot* olup, duvardaki oyuk, kandil konulan yer ve pencere manasına gelir.⁴³⁶

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, İbn Ebî Hâtem'e dayandırdığı rivayete göre Habeşçedir. *Kandil* anlamına gelmektedir.⁴³⁷

103. مَقَالِيدٌ

⁴³³ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.143.

⁴³⁴ - Bilâsî, *el-Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.302. Cevâlîkî, s.598.

⁴³⁵ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.144.

⁴³⁶ - Cevâlîkî, *a.g.e.* s.568. el-Müneccid, *Kitabü'l-Lüğât*, s.38; Bilâsî, *el-Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.304.

⁴³⁷ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.144.

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ : *Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur. Allah'ın âyetlerini inkâr edenler var ya, işte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir.* (Zümer, 39/63; Şurâ, 26/12)

Filolojik inceleme: Farsça, Nabatça veya Habeşçe olduğu iddia edilen bu kelimenin Yunancadan Arapçaya geçtiği söylenmiştir. Farsçada *kilbid*, Türkçede *kilit*, Süryanicede ise *klidâ* şeklinde söylenmektedir.⁴³⁸

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Mücahid, İbni Dureyd ve Cevâlikî'ye dayandırdığı rivayete göre, Farsçadır. مفاتيح *Anahtarlar* anlamına gelmektedir. İbni Cezvî'ye göre, Nabatçadır.⁴³⁹

104. مَلَكُوت

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ : *İşte böylece İbrahim'e göklerdeki ve yerdeki hükümler ve nizami gösteriyorduk ki kesin ilme erenlerden olsun.* (En'âm, 6/75; Mu'mînun, 23/88; Yâsin, 36/83)

Filolojik inceleme: Arapçaya Ârâmîce *malkoûto* kökeninden girmiş olup, *kral* ve *krallık* manalarına gelmektedir.⁴⁴⁰

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, İbni Abbas, İbn Ebî Hatem ve el-Vâsîfî'ye dayandırdığı rivayete göre, Nabatçadır. *Melek* anlamına gelmektedir.⁴⁴¹

105. مَنَاصٍ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِّنْ قَرْنٍ فَنَادَوا وَلاَتٍ حَيِّنٍ مِّنَاصٍ : *Biz onlardan önce nice nesilleri helâk ettik. Onlar da feryat ettiler, ama artık kurtuluş zamanı değildi.* (S'ad, 38/3)

Filolojik inceleme: Sözlükte *sığınma*, *sığıntı* anlamlarına gelmektedir.⁴⁴²

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Ebu'l Kasım ve el-Vâsîfî'ye dayandırdığı rivayete göre Nabatçadır. فرار *Kurtuluş*, *kaçış* anlamlarına gelmektedir.⁴⁴³

⁴³⁸ - Cevâlikî, *a.g.e.*, s.579; el-Müneccid, *Kitabü'l-Lügât*, s.43.

⁴³⁹ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.145.

⁴⁴⁰ - Nahle, *Garâibu'l-Luga*, s.206.

⁴⁴¹ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.146-147.

⁴⁴² - Firûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 634; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 309.

⁴⁴³ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.148.

106. مَنَسَاةٌ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: فَلَمَّا فَصَيَّنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلَى مَوْتِهِ إِلَّا دَابَّةُ الْأَرْضِ تَأْكُلُ : Süleyman'ın ölümüne hükmettiğimiz zaman, onun ölümünü onlara ancak değneğini yemekte olan bir kurt gösterdi. Süleyman'ın cesedi yıkılınca cinler anladılar ki, eğer gaybı bilmiş olsalardı aşağılayıcı azap içinde kalmamış olacaktı. (Sebe, 34/14)

Filolojik inceleme: Sözlükte hayvanları gütmeye kullanılan asa anlamında bir kelimedir.⁴⁴⁴

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, İbn Cevzî'ye dayandırdığı rivayete göre, Zencicedir. İbni Cerir'e göre, Habeşçedir. Her ikisi de عَصِي asa anlamını vermişlerdir.⁴⁴⁵

107. مُنْفَطِرٌ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: O السَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولًا : O günle gök (bile) yarılr, Allah'ın va'di gerçekleşir. (Muzemmil, 73/18)

Filolojik inceleme: Sözlükte bölünmüş, yarılmış anlamlarına gelmektedir.⁴⁴⁶

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, İbn Abbas'a dayandırdığı rivayete göre, Habeşçedir. *dolu* anlamına gelmektedir.⁴⁴⁷

108. الْمُهْلُ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا وَإِنْ يَسْتَعِثُّوا يُعَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرَابُ وَسَاءَتْ مُرْتَفَقًا : De ki: "Hak, Rabbinizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin." Biz zalimlere öyle bir ateş hazırladık ki, onun alevden duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmıştır. (Susuzluktan) feryat edip yardım dilediklerinde, maden eriyiği gibi, yüzleri yakıp kavuran

⁴⁴⁴ - Firûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 53; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 307.

⁴⁴⁵ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.149.

⁴⁴⁶ - Firûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 457; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 308.

⁴⁴⁷ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.151.

bir su ile kendilerine yardım edilir. O ne kötü bir içecektir! Cehennem ne korkunç bir yaslanacak yerdir. (Kehf, 18/29; Duhân, 44/45)

Filolojik inceleme: Arapçaya sonradan giren bu kelime, *bozuk ve bulanık yağ* anlamına gelmektedir.

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Şeyzale ve Ebu'l Kasım'a dayandırdığı rivayete göre, Berbericedir. *Erimiş yağ, yağ tortusu* anlamlarına gelmektedir.⁴⁴⁸

Nun (ن)

109. نَاشِئَةٌ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْءًا وَأَقْوَمُ قِيلاً* : *Şüphesiz gece ibadetinin etkisi daha fazla, (bu ibadetteki) sözler (Kur'ân ve dua okuyuşlar) ise daha düzgün ve açıktır.* (Muzemmil, 73/6).

Filolojik inceleme: Sözlükte *gecenin ilk zamanı ve gece kalkma zamanı* anlamlarına gelir.⁴⁴⁹

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, İbn Abbas, Said b. Cübeyr ve İbni Ebi Şeybe'ye dayandırdığı rivayete göre, Habeşçedir. *Kalkmayı dilemek* anlamına gelmektedir.⁴⁵⁰

110. ن

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ* : (1-2) *Nûn. (Ey Muhammed) Andolsun kaleme ve satır satır yazdıklarına ki, sen Rabbinin nimeti sayesinde, bir deli değilsin.* (Kalem, 68/1, 2)

Filolojik inceleme: Arapçaya *Ârâmîce noûno* kökünden geçen bu kelime, *büyük balık* anlamındadır. Ayrıca Arapçaya Farsçadan geçtiği iddiası da mevcut olup, Farsçada *dilediğini yap* manasında bir edat olarak kullanılmaktadır.⁴⁵¹

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Dahhak'a dayandırdığı rivayete göre, Farsçadır. *Dilediğimi yaparım* anlamına gelmektedir.⁴⁵²

⁴⁴⁸ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.151.

⁴⁴⁹ - Firûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 54; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 317; Cevâlîkî, *a.g.e.*, s.619.

⁴⁵⁰ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.152.

⁴⁵¹ - Suyuti, *el-Mühezzeb* s. 92.

⁴⁵² - Süyûtî, *a.g.e.*, s.153.

He (٥)

111. هُدْنَا

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *وَكَتَبْنَا لَهُ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُنَا إِلَيْكَ قَالِ عَادِي* : *أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَاكُنْهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ* : *“Bizim için bu dünyada da bir iyilik yaz, ahirette de. Çünkü biz sana varan doğru yola yöneldik.” Allah, şöyle dedi: “Azabım var ya, dilediğim kimseyi ona uğrattırım. Rahmetim ise her şeyi kapsamıştır. Onu, bana karşı gelmekten sakınanlara, zekâtı verenlere ve âyetlerimize inananlara yazacağım.” (A'râf, 7/156)*

Filolojik inceleme: Sözlükte *doğru yola yöneldik* veya *Allah bizi doğru yola yöneltti* anlamına gelir.⁴⁵³

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Şeyzele ve el-Vâsîti'ye dayandırdığı rivayete göre, İbranicedir. *تبنا tövbe ettik* anlamına gelmektedir.⁴⁵⁴

112. هُودًا

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *وَقَالُوا لَنْ نَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَى تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ قُلْ* : *Bir de; “Yahudi ve Hıristiyanlardan başkası Cennet'e girmeyecek” dediler. Bu, onların kuruntuları! De ki: “Eğer doğru söyleyenler iseniz (iddianızı ispat edecek) delilinizi getirin.” (Bakara, 2/111, 135, 140)*

Filolojik inceleme: Bu kelime mana itibarıyla Arapça kökenli tövbe eden manasına gelen *hâid* kelimesinin çoğulu olduğu ifade edilmiştir. Fakat Medine Yahudileri tarafından *Yahûd* ismi genelde *ya* harfi hafzedilerek söylenirdi. Bu durumda *Hûd* isminin İbranice kökenli olma ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Veya Araplar *y (ي)* harfini hafzederek bu kelimeyi Arapçaya sokmuş olma ihtimalide mevcuttur.⁴⁵⁵

⁴⁵³ - Firûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 1345; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 318.

⁴⁵⁴ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.153-154.

⁴⁵⁵ - Cevâlîkî, *a.g.e.*, s.638.

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Cevâlikî'ye dayandırdığı rivayete göre, Arapça bir kelime değildir. *Yahudi* anlamına gelmektedir.⁴⁵⁶

113. هُون

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا : *Rahmân'ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir. Cahiller onlara laf attıkları zaman, "selâm!" der (geçer)ler.* (Furkân, 25/63)

Filolojik inceleme: Sözlükte *Sükünet*, *vakar* anlamlarına gelmektedir.⁴⁵⁷

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Dahhâk ve İbni Ebi Hatem'e dayandırdığı rivayete göre, Süryanicedir. *Tevazu*, *vakar* ve *hilm* anlamlarına gelmektedir. Ali b. Hüseyin'e göre, İbranicedir.⁴⁵⁸

114. هَيْتَ لَكَ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: وَرَأَوْدَتُهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنِ نَفْسِهِ وَعَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ : *Evinde bulunduğu kadın (gönlünü ona kaptırıp) ondan arzuladığı şeyi elde etmek istedi ve kapıları kilitleyerek, "Haydi gelsene!" dedi. O ise, "Allah'a sığınırım, çünkü o (kocan) benim efendimdir, bana iyi baktı. Şüphesiz zalimler kurtuluşa eremezler" dedi.* (Yusuf, 12/23)

Filolojik inceleme: Sözlükte *Beni kabul et, bana doğru gel* anlamına gelmektedir.⁴⁵⁹

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, İbn Abbas'a dayandırdığı rivayete göre, Nabatçadır. *Haydi, gel* anlamına gelmektedir.⁴⁶⁰

Vav (و)

115. وَرَاءَ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِيبَهَا : *O gemi, denizde çalışan birtakım yoksul kimselere ait*

⁴⁵⁶ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.155.

⁴⁵⁷ - Firûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 1240; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 319.

⁴⁵⁸ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.155-156.

⁴⁵⁹ - Bilâsî, *a.g.e.*, s. 322.

⁴⁶⁰ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.156-157.

idi. Onu yaralamak istedim, çünkü onların ilerisinde, her gemiyi zorla ele geçiren bir kral vardı.” (Kehf, 18/79)

Filolojik inceleme: Sözlükte *önünde* anlamına gelmektedir.⁴⁶¹

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Şeyzele ve Ebu'l Kasım'a dayandırdığı rivayete göre, İbranicedir. *امامهم* *Önlerinde anlamına gelmektedir.*⁴⁶²

116. وَرْدَةٌ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *فَإِذَا انشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ* : *Gök yarılıp da, yanıp kızaran yağ gibi kırmızı gül hâline geldiği zaman (hâliniz ne olur?)* (Rahmân 55/37)

Filolojik inceleme: Eski Farsçada *Vardâ* şeklinde ifade edilen bu kelime, önce Yunanca ve Süryaniceye girmiş, son olarak ta Arapçaya geçmiştir. Farsçada manası *baharda koklanan şey, çiçek açan her ağaç* demektir.⁴⁶³

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Cevâlikî'ye dayandırdığı rivayete göre Arapça bir Kelime değildir. *Gül, gül ağacı* anlamlarına gelmektedir.⁴⁶⁴

117. وَزَرَ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *كَلَّا لَا وَزَرَ* : *Hayır, hiçbir sığınacak yer yoktur.* (Kıyâmet, 75/11)

Filolojik inceleme: Sözlükte *ağır yük* ve *günah* anlamlarına gelmektedir.⁴⁶⁵

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Dahhâk ve Ebu'l Kasım'a dayandırdığı rivayete göre, Nabatçadır. *Sığınak* anlamına gelmektedir.⁴⁶⁶

Ya (ى)

118. يَأْفُوتُ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *كَأَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ* : *Onlar sanki yakut ve mercandır.* (Rahmân 55/58)

⁴⁶¹ - Firûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 55; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 325.

⁴⁶² - Süyûtî, *a.g.e.*, s.158-159.

⁴⁶³ - Cevâlikî, *a.g.e.*, s. 625.

⁴⁶⁴ - Süyûtî, *a.g.e.*, s. 159.

⁴⁶⁵ - Firûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 492; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 326.

⁴⁶⁶ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.159-160.

Filolojik inceleme: Değerli taş anlamında mu‘ârreb bir kelimedir.⁴⁶⁷

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Seâlibî ve Cevâlikî'ye dayandırdığı rivayete göre, Farsçadır. *Kıymetli bir taşın adıdır.*⁴⁶⁸

119. يَحُور

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَحُورَ : *Çünkü o hiçbir zaman Rabbine dönmeyeceğini sanırdı.* (İnşikâk, 84/14)

Filolojik inceleme: Sözlükte dönüş anlamında bir kelimedir.⁴⁶⁹

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, İbn Abbas, İkrime ve İbn Ebî'l Hatem'e dayandırdığı rivayete göre, Habeşçedir. *رجوع Dönüş* anlamına gelmektedir.⁴⁷⁰

120. يس

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: يس : *Yâ Sîn.* (Yâ Sîn, 36/1)

Filolojik inceleme: Habeşçe kökenli bir kelime olup, Arapçaya Tayy kabilesi lehçesinden girmiştir. Habeşçede ki manası; *ey İnsan, ey adam* demektir.⁴⁷¹

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, İbn Abbas ve Sait b. Cübeyr'e dayandırdığı rivayete göre, Habeşçedir. *Ey insan* anlamına gelmektedir.⁴⁷²

121. يَصِدُّونَ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ : *Meryem oğlu İsa bir örnek olarak anlatılınca bir de ne göresin, senin kavmin (seni susturacak bir delil buldukları zannıyla) hemen şamata etmeye başlar.* (Zuhruf, 43/57).

Filolojik inceleme: Sözlükte *sesini yükseltmek, şamata etmek* anlamına gelir.⁴⁷³

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, İbn Cevzi'ye dayandırdığı rivayete göre Habeşçedir. *Bağrıışmak* anlamına gelmektedir.⁴⁷⁴

⁴⁶⁷ - Firûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 163; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 333; Cevâlikî, *a.g.e.*, s.56, 648.

⁴⁶⁸ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.160.

⁴⁶⁹ - Firûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 499; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 327.

⁴⁷⁰ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.161163.

⁴⁷¹ - el-Müneccid, *Kitabü'l-Lüğât*, s.41; Bilâsî, *el- Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.328.

⁴⁷² - Süyûtî, *a.g.e.*, s.163-164.

⁴⁷³ - Bilâsî, *a.g.e.*, s. 330.

⁴⁷⁴ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.165.

122. يُصْهَرُ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *يُصْهَرُ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ* : *Onunla, karınlarının içindekiler ve derileri eritilir.* (Hac, 22/20)

Filolojik inceleme: Berberice olan bu kelime, *olgunlaşmak* manasına gelmektedir.⁴⁷⁵

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Şeyzele'ye dayandırdığı rivayete göre, Berbericedir. *Çağrılır* anlamına gelmektedir.⁴⁷⁶

123. الِيمَ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ* : *Bu yüzden onlardan intikam aldık. Âyetlerimizi yalanlamaları ve onları umursamamaları sebebiyle kendilerini denizde boğduk.* (A'râf, 7/136)

Filolojik inceleme: Arapçaya sonradan girmiş olan bu kelime; Ârâmîce yamo, Süryanice yama, İbranice yam, Asurca 'amu, Akadça iamu şeklinde kullanımlara sahiptir. Deniz anlamına gelmektedir. Tercih edilen görüş ise kelimenin Ârâmî olduğudur.⁴⁷⁷

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, İbn Cezvi'ye dayandırdığı rivayete göre, İbranicedir. *البحر* *Deniz* anlamına gelmektedir. Cevâlikî'nin İbn Kuteybe'ye dayandırdığı rivayete göre, Süryanicedir.⁴⁷⁸

124. الْيَهُودُ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yer: *وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارَى عَلَى شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارَى لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَى شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ* : *Yahudiler, "Hıristiyanlar bir temel üzerinde değiller" dediler. Hıristiyanlar da, "Yahudiler bir temel üzerinde değiller" dediler. Oysa hepsi Kitab'ı okuyorlar. (Kitab'ı) bilmeyenler de tıpkı bunların söyledikleri gibi demişti. Artık onların aralarında uyuşamadıkları davada, kıyamet gününde hükmü Allah verecektir.* (Bakara, 2/113, 120; Mâide, 5/18, 51, 64, 82).

⁴⁷⁵ - Suyuti, *el-Mühezzeb fi mâ vaka'a fi'l Kur'ân*, s.39; Bilâsî, *el-Mu'arrab fi'l-Kur'ân*, s.331.

⁴⁷⁶ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.166.

⁴⁷⁷ - Nahle, *Garâibu'l-Luga*, s.210; Cevâlikî, s.645.

⁴⁷⁸ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.73.

Filolojik inceleme: Yahuza b. Yakup'a nispet edilen *bir peygamber ismi* olduğu ifade edilmektedir.⁴⁷⁹

Süyûtî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde, Cevâlikî'ye dayandırdığı rivayete göre, Arapça bir kelime değildir. Yahuza b. Yakup'a nispet edilir يهوضا daki zal'ın, dal'a dönüşmesiyle, Arapçalaşmış bir kelime haline gelmiştir.⁴⁸⁰

3.2. Kelimelerin Manzum Biçimi

Süyûtî, kitabın sonuç kısmında Kur'ân-ı Kerîm'de geçen mu'ârreb kelimelerle ilgili Taceddin es-Sübki'nin 27 kelimelik manzumesini, İbni Hacer'in 24 kelimelik manzumesini ve kendisinin ilave ettiği 60 kelimelik manzumeyi, ayrı ayrı veriyor.

Taceddin es-Subki'nin 27 kelimelik manzumesi.⁴⁸¹

قُ تَمَّ دِينَارُ وَالْقِسْطَاسُ مَشْهُورُ	السَّلْسَبِيلُ وَطَهَ كَوَّرَتْ بَيْعُ
كَذَاكَ قَسْوَرَةٌ وَالْيَمُّ نَاشِئَةٌ	رَوْمٌ وَطُوبَى وَسَجِيلٌ وَكَافُورُ
وَيُوتُ كِفْلَيْنِ مَذْكَورُ وَمَسْطُورُ	وَالزَّنَجَبِيلُ وَمَشْكَاءُ سَرَادِقُ مَعَ
لَهُ مَقَالِيدُ فِرْدَوْسٍ يُعَدُّ كَذَا	إِسْتَبْرَقِ صَلَوَاتُ سُنْدُسُ طُورُ
تَنْوَرُ فِيمَا حَكَى ابْنُ دُرَيْدٍ مِنْهُ	كَذَا قَرَاطِيسُ رَبَّانِيَّهِمْ وَعَسَا

İbni Hacer'in 24 kelimelik manzumesi.⁴⁸²

وَهَيْتَ وَالسَّكْرُ الْأَوَاهُ مَعَ حَصَبِ	وَزِدْتِ حَرَمٌ وَمُهْلٌ وَالسَّجِلُ كَذَا ال
وَأُوبَى مَعَهُ وَالطَاغُوتُ مَسْطُورُ	سَرَى وَالْأَبُ تَمَّ الْجَبِثُ مَذْكَورُ
صِرْهُنَّ أَصْرِي وَعَيْضَ الْمَاءِ مَعَ وَزْرِ	وَقِطْنَا وَإِنَاءَهُ تَمَّ مُتَّكِنًا
النُّورُ تَمَّ الرَّقِيمُ مَنَاصُ وَالسَّنَا	دَارَسَتْ يُصْهَرُ مِنْهُ فَهَوَ مَصْهُورُ

Süyûtî'nin 60 kelimelik ilave manzumesi.⁴⁸³

⁴⁷⁹ - Firûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 493; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 287; Cevâlikî, *a.g.e.*, s.650.

⁴⁸⁰ - Süyûtî, *a.g.e.*, s.167.

⁴⁸¹ - Süyûtî; *el-Mühezzeb*, s. 170.

⁴⁸² - Süyûtî; *el-Mühezzeb*, s. 173.

⁴⁸³ -Süyûtî; *el-Mühezzeb*, s. 174.

جَاءَ وَسَيِّدُهَا الْقَيُّومُ مَوْفُورُ
وَقَمَلٌ نَمَّ أَسْفَارُ عَنَى كُثْبًا
وَسَجْدًا نَمَّ رَبِّيُونَ تَكْثِيرُ
وَجِطَّةً وَطَوَى وَالرِّسُّ نُونُ كَذَا
عَدْنٌ وَمُنْفِطِرُ الْأَسْبَاطُ مَذْكَورُ
مِسْكَ أَبَارِيْقُ يَاقُوتُ رَوَا فَهْنَا
مَا فَاتَ مِنْ عَدَدِ الْإِلْفَاطِ مَحْصُورُ
وَبَعْضُهُمْ عَدَّ الْأُولَى مَعَ بَطَائِنُهَا
وَالْآخِرَةَ لِمَعَانِي الضِّدِّ مَقْصُورُ
وَمَا سُكُوتِي عَنِ أَنْ وَأَنْبِيَةٍ
سِينَا أَوَابِ وَالْمَرْقُومُ تَقْصِيرُ
وَلَا بِأَيْدِي وَمَا يَتْلُوهُ مِنْ عَبَسِ
تَكَرِّي لِأَنَّهَا مَعَ مَا قَدَّمْتُ

وَزِدْتُ يَاسِينُ وَالرَّحْمَنُ مَعَ مَلْكَو
تِ نَمَّ سِينِينَ شَطْرَ الْبَيْتِ مَشْهُورُ
نَمَّ الصِّرَاطِ وَدُرِّيَّ يَحُورُ وَمُرُ
جَانُ أَلِيمُ مَعَ الْقِنَطَارِ مَذْكَورُ
وَرَاعِنَا طَفِيفًا هُدْنَا إِبْلَعِي وَوَرَا
ءَ وَالْأَرَائِكُ وَالْأَكْوَابُ مَأْثُورُ
هُودٌ وَقِسْطٌ وَكُفْرٌ رَمَزُهُ سَقَرُ
هُونٌ يَصُدُّونَ وَالْمَنْسَاءُ مَسْطُورُ
شَهْرٌ مَجُوسٌ وَأَقْفَالُ يَهُودُ حَوَا
رِيُونَ كَنْزٌ وَسَجِينٌ وَتَنْبِيرُ
بَعِيرُ أَزْرُ حُوبٌ وَرَدَّةٌ عَرِمُ
إِلٌّ وَمِنْ تَحْتِهَا عَبَدَتْ وَالصُّورُ
وَلَيْبَةُ فَوْمُهَا رَهُوٌ وَأَخْلَدُ مَز

SONUÇ

Tüm canlı varlıklarda olduğu gibi, diller de doğar, büyür ve gelişir. Toplumlar komşularıyla veya aynı çevreleri paylaştıkları toplumlarla oluşturdukları sosyal ve

kültürel ilişkiler neticesinde, birbirlerinden etkilenirler. Konuştıkları diller de bu ilişkiden etkilenir. Dillerdeki kelime alışverişi bu etkileşimin doğal bir sonucudur. Sadece ölü veya yalnız başlarına kalan, farklı dillerdekilere hiçbir ilişkileri olmayan diller, kelime alışverişinde bulunmaz. Dili konuşan toplumlar, ihtiyaç duydukları sürece dildeki bu değişimler devam eder.

Canlı varlıklar içerisinde konuşma özelliğine sahip tek varlık olan insan, ihtiyaçları çoğaldıkça anlamları da çoğalır. Fazlaşan anlamları ifade etmek için de dilini geliştirmeye, yeni kelimeler bulmaya ihtiyaç duyar. Bu çalışmadan da anlaşılacağı üzere, bu kelime ihtiyacı ya dilin iç dinamiklerinden türetilir ya da etkileşimde olduğu dilden alınır. Yabancı dilden alınan bu kelimeler, bazen olduğu gibi alınır, bazen de yapıları değiştirilerek alındığı dile uydurulur.

Araplar da komşu oldukları veya aynı coğrafyada yaşadıkları toplumların dillerine kelimeler verdikleri gib onlardan kelimeler de almışlardır. Kur'ân-ı Kerîm nazil olmadan önce Arapların en çok kelime aldıkları diller, aynı dil ailesinden olduğu Sâmi dillerinden İbranice, Süryanice, Habeşçe ve Aramice'dir. Bunlarla beraber en çok alıntıyı Farsça'dan yaparken azda olsa Rumcadan da alıntı yapmışlardır.

Arapların İslamdan önce bu dillerden alıp, Arapçalaştırarak kullandıkları kelimeler Kur'ân-ı Kerîm'de de geçmiştir. Çünkü Kur'ân, Arapların konuştuğu dil üzere inmiştir. Kur'ân'da Arapçalaşmış kelimelerin kullanımıyla ilgili görüş ayrılıkları olmuştur. Kur'ân'da yabancı kelime varlığını kabul edenler, kabul etmeyenler ve uzlaşmacı tutum sergileyenler şeklinde üç farklı görüş ortaya çıkmıştır.

Bu anlamda, Kur'ân-ı Kerîm'in apaçık Arap lisânı üzere nâzil olmasıyla bünyesinde acem asıllı kelimeleri barındırması bir eleştiri ve çelişki konusu olmamalıdır. Nitekim her dil ifadesinin, yapısı gereği bir amacı vardır. O da, sunmuş olduğu ifadelerin muhâtapları tarafından en iyi şekilde anlaşılmasıdır. Nitekim din dili özelliği taşıyan bütün metinlerde olduğu gibi, Kur'ân da hitâp ettiği toplumun kullandığı tabii dili kullanmıştır. Kur'ân hitâp ettiği toplumun dilini (Arap dili) kullanırken yeni kelime, kullanım veya dil kuralları koymamış, bizzat Arapların kendi dillerini kullanmıştır

Değerlendirmeler sonucunda, Kur'ân-ı Kerîm'in Arap diliyle nâzil oluşu, dile getirdiği ifadelerde anlamı açık olan, anlaşılmanasındaki mübîn sıfatı gereği mu'arreb kelimelerin varlığının mümkün olabileceği görülmüştür. Dolayısıyla âyetlerdeki vurgu dilden ziyade dil üzerinden sağlanan anlamadır. Kur'ân, hitâp ettiği toplumun konuştuğu

dili en üst edebî düzeyde kullanarak mesajlarını onlara iletmiştir. Mesajlarını iletirken de Arapların bilmediği kelimeleri kullanmamış aksine onların zihinlerine yerleşmiş, tedavülde olan, şiir ve nesir gibi yazılı ve sözlü kaynaklarında yer alan kelimeleri kullanmıştır. Kur'ân başka dillerden ya da kendi üretiminden daha yüksek edebî düzeyde kelimeler de kullanabilirdi. Halbu ki Kur'ân'ın temel amacı muhâtabın anlayacağı ve etkileneceği şekilde anlamı en iyi şekilde ona aktarmaktır. Tabi anlam, âlet konumunda olan dil üzerinden sağlandığı için dilin de bu işlemde önemli bir rolü ve payı vardır. Ancak burada asıl olan anlam olup dil ise araç konumundadır. Kur'ân için de asıl olan anlam esas olduğu için bu ameliyede araç konumunda olan dilin kökeni ve aidiyeti gibi hususlara önem verme, önceleme Kur'ân'ın genel amaç ve muhtevasıyla pek bağdaşmamaktadır.

İnceleme alanımız olan Süyûtî de Kur'ânda mu'ârreb konusuna müspet anlamda yaklaşarak düşüncelerini ifade etmek üzere konunun hem nazarî hem de amelî yönünü kapsayan *el- Mühezzeb* adlı eserini ortaya koyarak ilmî çevrelerde tartışılan bu meseleye bir ışık tutmaya çalışmıştır. Eser bu alanda müstakil bir hüviyete sahip olup adeta Kur'ân'da var olan mu'ârreb kelimelerin bir haritasını resmetmektedir.

KAYNAKÇA

- Kur'ân-ı Kerîm Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005.
- Abdulcelil, Abdurrahim, *Lugatu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Mektebetu'r-Risâleti'l-Hadîse, Amman, 1981.
- Abduttevvâb, Ramazan, *et-Tatavvuru'n- nahvî*, Mektebetu Hanci, Kahire, 1994.
- el-Arabiyyetu'l-fushâ ve tahaddiyâtu'l-asr*, Câmiatu'l-Îmâm Muhammed b. Suud, Sayı. 13, t.s.
- Fusûl fî fikhi'l-luga*, Dâru Rufâî, Riyâd, 1983.
- Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2009
- Altuntaş, Abdurrahman, *Celâleyn Tefsiri ve Metodu*, Ankara Ü. Sosyal Bilimler, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2004
- Âlûsî, Şihabuddin Mahmud, *Ruhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-seb'i'l mesânî*. Beyrut, 1985.
- Arpa, Abdulmuttalip *Arap Dilinde Bir Çokanlamlılık Türü: Ezzad*, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 1-2, 2010.
- Ateş, Ahmed, *Arapça Yazı Dilinde Türkçe Kelimeler Üzerine Bir Deneme*, Ankara, 1966.
- Banguoğlu, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1986.
- Bekr, Muhammed Seyyid, *Min kadâyâ fikhi'l-arabiyye*, Müessesetu'r-Riyâd, Riyâd, 1407.
- el-Bilâsî, Muhammed Seyyid, *el-Mu'arreb fî'l-Kur'ân*, Cemiyetu'd-Da'veti'l-İslamiyyeti'l-Alemiyye, Trablus, 2001.
- Bolelli, Nusrettin, *Belağat*, İfav Yay. İstanbul, 2011.
- Brockelmann C., *Geschichte der Arabischen Litteratur*, Leiden, E.J.Brill, 1937.
- Bulut, Selahattin, *Ta'rib Ve Cevâlîkî'nin El-Mu'arrabi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Arap Dili Ve Belagatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi-217418 Konya-2007.
- Bulut, Ahmet, *Arap Dili Araştırmaları I*, Alfa Yay., İstanbul, 2000.
- el-Câhiz, Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb, *el-Beyân ve't-tebyîn* (nşr. Hasan es-Sendûbî), I-IV, Beyrut 1993.
- Cevâlîkî, Ebu Mansur Mevhûb b. Ahmed b. Muhammed b. Hıdır, *el-Mu'arrab mine'l-kelâmi'l-a'cemi 'alâ hurûfi'l-mu'cem*, Thk. F. 'Abdurrahîm, Dâru'l-kalem, Şam, 1410/1990.

- Cevherî, İsmail b. Hammad, *es-Sihâh*, thk. Ahmed Abdulgafur Ammar, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 1984.
- Chomsky, Noam, *Bilgi Sorunları ve Dil-Managua Dersleri*, (Çev. Veysi Kılıç), BGST Yayınları, 2009.
- Syntactic Structures*. The Hague, Mouton, 1957.
- Civelek, Yakup, *Arap Dilinde Naht' ve Kelime Türetmede Naht' Yönteminin Kullanımı*, İslâmî Araştırmalar, XVI, 3, 2003.
- Demir, Ramazan, *Arap Dilbilimcilerine Göre Dillerin Kaynağı Meselesi*, (Doktora Tezi), İstanbul, 2008.
- Dannâvî, Sa'dî, *el-Mu'cemu'l-mufasaal fi'l mu'arrab ve'd-dahîl*, Dâru'l-Kutubi'l-Arabiyye, Beyrut, 1424/2004.
- E. Littmann, *Westöstl. Abh. .. R. Tschudi überreicht*, Wiesbaden, 1954.
- E. Saussey, *Les mots turcs dans la dialecte arabe de Damas*, MIFD, 1929.
- Ebû 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, *Garîbü'l-musannef* (nşr. Muhammed el-Muhtâr el-'Aîdî), I-III, Tunus, 1996.
- Ebû Ceyb, Saîd, *Es-Süyûtî allâmetu asrihî*, Mecelletu't-Turâsi'l-arabî, Şam, 1993.
- Ebu Sikkîn, İbrahim Muhammed, *Fıkhu'l-Luga, Matbaatu'l-el-Emâne*, Riyad, 1404
- Ebu Ubeyde, Ma'mer b. el-Müsennâ, *Mecâzu'l-Kur'ân*, Thk. M. Fuat Sezgin, Mektebetü'l-Hancî, Kahire, 1954.
- Enis, İbrahim, *Min esrâri'l-luga*, el-Matbaatu'l-Feniyyeti'l-Hadîse, Kahire, 1966.
- Ergin, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul, 2008.
- Ferrûh, Ömer, *Târîhu'l- edebi'l- 'arabî*, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 7. Baskı, Beyrut, 1997
- el-Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed, *Kâmûsu'l Muhît*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2003.
- Furat, Ahmet Suphi, *Arap Edebiyatı Tarihi (Başlangıçtan XVI. Asra Kadar)*, İstanbul, 1996.
- Ganim, Kaddûrî Hamd, *Muvâzene beyne'l-mushaf ve'n-nukûşu'l-arabiyyeti'l-kadîme*, Mecelletu'l-Mevrid, Vezâretu's-Sekâfeti'l-İrakiyye, t.s., y.s.
- H. Ali Mahfuz, *el-Elfazü't-Türkiyye fi lehecati 'l- 'Irakiyye*, Mecelleü 't-Türasi's-ş'a'bi, Bağdad, 1964,
- el-Hac, Kemal, *Difâen ani'l-lugati'l-arabiyye*, Menşuratu Uveydat, Beyrut, 1959.

- el-Hafâcî, Şihâb, *Şifâu'l-galîl fima verede fî kelâmi'l-arabi mine'd-dahîl*, Thk. Abdulmunim Hafâcî, el-Matbaatu'l-Muniriyye, Kahire, 1952.
- Hammûde, Tahir Süleyman, *Celaluddin es-Süyûtî asruhu ve hayatuhu ve cehduhu fî'd-dersi ala't-tarih*, Beyrut, 1989.
- Hamzevî, Muhammed Reşâd, *el-Mu'cemu'l-'arabî: İşkâlât ve mukarrabât*, Kartaca, 1991.
- Hilâl, Abdulgaffar, *Aslu'l-arab ve lugâtuhum beyne'l-hakâik ve'l-ebâtîl*, Dâru't-Tibâe'l-Muhammediyye, I. Baskı, Kahire, 1401.
- İbn Atiye, Ebu Muhammed Abdulhakk el-Gırnâtî, *el-Muharriru'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, Thk. Ahmed Sadık el-Mellâh, Matbaatu'l-Ahrâmi't-Ticâriyye, Kahire, 1974.
- İbn Cinni, Ebü'l-Feth Osman b. Cinni el-Mevsili, , *el-Hasâis*, Thk. Muhammed Ali Neccâr, Alemu'l-Kutub, Beyrut, 1952.
- İbn Düreyd, Ebubekir Muhammed bin el-Hüseyin, *Cemheretü'l-luğa* (nşr. Fr. Krenkow v.dğr.), Haydârâbâd, 1344.
- İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâyâ, *Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa*, Thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.s.
- *es-Sâhibî fî fikhi'l-luğa*, Thk. Mustafa eş-Şuveyhi, el-Mektebetu'l-Lugaviyyetu'l-Arabiyye, Beyrut, 1963.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed *Fünûnu'l-Efnân*, Thk. Ziyâuddin Itr, Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, Beyrut, 1987.
- İbn Kemâl Paşa, *Risâletu tahkîkî ta'rîbi'l-kelimet'l-a'cemiyyeti*, (nşr. Muhammed Sevâî), Şam, 1991.
- İbn Kesir, İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Ömer, *Tefsiru İbn Kesir*, Mektebetu't-Turâsi'l-İslami, Halep, 1400.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Müslim, *Edebu'l-kâtib* (nşr. Muhammed ed-Dâlî), Beyrut, 1985.
- İbn Mâlik, İbn Mâlik, Cemâlüddîn Muhammed bin Abdullah, *el-Kâfiye*, nşr. Nâsır Hüseyin Ali, Şam, 1989.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem el-Mısrî, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sadr, Beyrut, 1388/1968
- İbnu'l-Hâcib, el-Mısrî el-Mâlikî *Muhtasaru münteha's-su'l ve'l-emel fî 'ilmiyi'l-usûl ve'l-cedel*, (thk. Nezîr Hamâdû), Beyrut, 2006.
- es-Sâmerrâ'î, İbrâhîm, *Me'a'l-masâdir fî'l-luğati ve'l-edeb*, 'Ammân, 1403/1983.

- el-İfrikî, Muhammed b. Manzûr, *Lisanu'l-'Arab*, Beyrut, 1970.
- İmamoğlu, İbrahim Hakkı., *Celâleddîn es-Süyûtî ve Kur'ân-ı Kerîm ilimlerindeki yeri (el-itkân örneği)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)Ankara, 2011.
- İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1999-2014.
- İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetu'l-ârifîn esmâu'l-müellifîn ve eseru'l-musannifîn*, b.y., y.y., İstanbul 1955.
- el-Kannûcî, Muhammed Sıddık Han, *el-Bulga fî usûli'l-luga*, Thk. Nezir Muhammed Mektebi, Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, Beyrut 1988.
- Karakoç, Mustafa, *Sûrelerin Sıralanışındaki Sırlar*, İstanbul 2004.
- el-Kerâ'ayn, Ahmed Na'îm, *İlmu'd-delâleti beyne'n-nazari ve't-tatbîk*, , el-Mu'essesetu'l-câmi'iyyeti'd-dirâsât ve'n-neşr ve't-tevzî', Birinci baskı, Beyrut 1413/1993.
- Kırkız, Mustafa, *Dilbilim Tekniği Açısından Arapçanın Korunmaya Alınışı*, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 15 : 1, 2010.
- Koç, Turan, *Din Dili*, Rey Yay. Kayseri, t.s.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed Ibn Ahmed Ibn Ebî Bekr Ibn Farh, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, t.s.
- Küçükkalay, Hüseyin, *Kur'ân Dili Arapça*, Manevî Değerleri Koruma ve İlim Yayma Cemiyeti, Konya, 1969.
- el-Mağribî, Abdulkadir b. Mustafa, *el-İştikâk ve't-ta'rib*, Matbaatu'l-Hilâl, Mısır, 1908,
- Mecdi Vehbe, Kamil el- Mühendis, *Mu'cemu'l mustalahât fî'l- luğa'l arabiyye*, Mektebetu Lübnan, Lübnan 1984.
- Merzûk, Alî İbrâhim, *et-Ta'rif bi âdâbi't-te'lif*, Mektebetu't-turâsi'l-islâmî, t.s.
- Milli Eğitim Bakanlığı, *İslam Ansiklopedisi, "Lisan" maddesi*, Eskişehir, 2001.
- Muhammed b. Cheneb, *Mots turks et per-sans conserues dans le parler algerien*, Cezayir, 1922.
- el-Muhibbi, Muhammed el-Emîn b. Fadlullâh , *Kasdu's-sebîl fîmâ fî'l-Lugati'l-'Arabiyyeti mine'd-dahîl*, Thk. Osman Mahmûd es-Sînî, Birinci baskı, Mektebetu't-tevbe, Riyâd, 1415/1994.
- Mübarek, Muhammed, *Fikhi'l-luğa ve hasâisi'l- arabiyye*, t.s.
- Neca, İbrahim Muhammed, *Fikhu'l-lugati'l-arabiyye*, Matbaatu's-Saade, 1965.
- Nöldeke, *Sami Luğatları*, Tercüme Ramazan Abduttevvab, Kahire, 1963.

- Oguz, Orhan, *Arap Dilini Gelistiren Amillerden Naht, Musterek, Ta'rib ve Ezdâd*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2005
- Ok, Melek, *Arapça'ya Geçen Farsça Kelimeler*, (Yük. Lisans tezi) Dicle Üniv. Diyarbakır, 2005.
- Ortak, İbrahim Enis, *Arapça Dilinin Geleceği*, Kahire, 1979.
- Perrot, Jean, *Dil Bilim*, çevr. Işık Ergüden, Ankara, 2006
- er-Râfiî, Mustafa Sadık, *İ'câzu'l-Kur'ân ve'l-belâğetu'n-nebeviyye*, Dâru'l-Kutubi'l-Arabi, VIII. Baskı, Beyrut, t.s.
- Râzî, Fahreddin, *Tefsirü'l-Kebîr*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Tahran, t.s.
- Salih, Suphi, *Dirâsât fî fikhi'l-luga*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1983.
- Sapır, Edward, The Status of Linguistics as a Science, *Language*, Volume 5, No. 4, Aralık, 1929.
- Serkîs, Yûsuf İlyân, *Mu'cemu'l-matbû'âti'l-Arabiyyeti ve'l-mu'arraba*, Mısır, Serkîs Matbaası, 1928.
- Sezgin, Fuat, *GAS (Geschichte des Arabischen Schriftums)*, I-IX, Leiden 1967-1984.
- Sher, Addai, *Kitabü'l-Elfâzi'l-farisiyyeti'l-mu'arrabe*, Darü'l-Arab li'l-Bustâni, Kahire 1988.
- Sîbeveyh, 'Amr b. Osmân, *el-Kitâb*, (nşr. 'Abdüselâm Muhammed Hârûn), I-V, Kahire, 1988.
- Süyûtî, Ebu'l-Fadl Celaluddîn Abdurrahman Ebu Bekir, *el-Mühezzeb fima vaka'a fî'l-Kur'ân-ı Kerîmi mine'l-mu'arreb*, nşr.: Semîr Hüseyin Halebî, Beyrut, 1987.
- el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, ta'lik, Mustafa Dîb el-Buğâ, II/1037
- el-Muzhir fî 'ulûmi'l-lugati ve envâ'ihâ*, Thk. Muhammed Câd'l-Mevla, İsa el-Babi el-Halebî matbaası, Mısır ts. Süyûtî Celâleddîn, *Husnu'l-muhâdara fî ahbâri Mısır ve'l-Kâhire*, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetu'l-Hancî, Kahire, 2007.
- Lubâbu'n-nukûl fî esbâbi'n-nüzûl*, y.s., t.s.
- Tenâsuku'd-dürer fî tenâsubu's-suver*, tah. Abdullah Muhammed er-Ruveş, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut, 1987.
- Husnu'l-muhâdara fî târihi Mısır ve'l-Kâhire*, Dâru İhyâi Kutubi'l-Arabiyye, yrs, 1968.

- et-Tâhâddus bi ni'metillâh*, thk, Heysem Halîfe Tuaymî, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 2003.
- Eş-Şâfîi, Muhammed b. İdris, *er-Risâle*, Thk. Ahmed Muhammed Şakir, el-Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut, t.s.
- eş-Şâzelî, Abdulkadîr, *Behcetü'l-âbidîn bi tercümeti hâfızı'l-asr Celâlidîn es-Süyûtî*, thk. Abdulillâh Nebhân, Dimeşk, 1998.
- eş-Şevkânî, Muhammed Alî, *İthâfu'l-ekâbir bi isnâdi 'd-defâtir*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1999.
- İrşâdu'l-fuhûl*, Dâru'l-Ma'rebe, Beyrut, 1979
- eş-Şihâbî, Emir Mustafa, *el-Mustalahâtu'l-ilmîyye fi'l-luğati'l-arabiyye*, İkinci baskı, Şam, 1384/1965
- eş-Şurbecî (Çorbacı), Muhammed Yûsuf, *el-İmâm es-Süyûtî ve cuhûduhû fi'l-ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Mektebî, Şam 2001.
- et-Taberi, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid, *Câmiu'l-beyân 'an te'vîli âyutü'l-Kur'ân*, Thk. Ahmed Mahmud Şakir, Dâru'l-Meârif, Kahire, t.s.
- et-Tehânevî, Ali, *Keşşâfu istilâhâti'l-funûni ve'l- 'ulûm*, Thk. 'Ali Dahrûc, Trc. 'Abdullah el-Hâlidî, t.s., II/1582
- Usta, İbrahim, *Arapçanın Gelişimindeki Dış ve İç Etkenler*, International Journal of Social Science.
- Vâfî, Ali Abdulvahid, *İlmu'l-luga*, Dâru Nahdati Kahire, ts.
- Valfunsun, İsrail, *Tarihu'l-lugati's-samiyye*, Kahire, 1929.
- Yakup, Emil Bedii, Âsî, Mişel, *el-Mu'cemu'l mufassal fi'l-luğati ve'l- edeb*, Dar İlmi li'l-Melayin, Beyrut, 1978.
- Yavuz, Mehmet, *Yabancı Kelimenin Arapçada Kullanılışı veya Tanınmasındaki Ölçüler*, Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, Yaz 2001.
- , *Mu'arrab Kelimelere Dâir Yazılan Eserler Sözlükler*, Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, Yaz 2001.
- Yıldırım, Zeki, *Kur'ân Işığında Dillerin Kaynağı Problemi*. Atatürk Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi, sayı: 22. Erzurum, 2004.
- ez-Za'belâvî, Salâhuddîn, *Kitâbu hâşiyeti'bni berrî 'ale'l-mu'arrab li Ebî Mansûr Cevâlîki bi tahkîki İbrâhîm es-Sâmerrâ'î*, et-Turâs_u'l-'Arabî, Şam, 1986.

Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Matbaatu İsa el-Halebî, Kahire, 1391, I/376.

Zeydân, Corci, *Târîhu âdâbi'l-luğati'l-'arabiyye*, Menşûrâtu Dâru'l-Mektebeti'l-Hayât, Beyrut, 1983.

